T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BAŞARAN'IN ESERLERİNDE KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM

SENA NUR ÖKSÜZ

Danışman : Doç. Dr. Tuba DALAR
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Serap ASLAN COBUTOĞLU
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe SANDIKKAYA AŞIR

KASTAMONU-2026

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Sena Nur ÖKSÜZ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BAŞARAN'IN ESERLERİNDE KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM

SENA NUR ÖKSÜZ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. TUBA DALAR

Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 yılında 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanununu ile kurulur. Kuruluş amacı kırsal bölgelerde yaşayan halkı sosyo-kültürel bağlamda aydınlatacak öğretmenler yetiştirmektir. Köy Enstitülerinde yetişen öğretmenlerden bazıları yazarlık ve şairlik kimliği ile öne çıkar. Bu sanatçılardan birisi de Mehmet Başaran'dır. Mehmet Başaran; Köy Enstitülerinden mezun olan ve bu kurumu edebiyata taşıyan bir sanatçıdır. Başaran için Köy Enstitüleri eğitim-öğretimin yapıldığı bir kurum olmanın çok daha ötesinde bir misyon taşır. Onun nezdinde bu kurum kimliğini oluşturan bir *özgürleşme eylemi* ve halkı aydınlatacak olan *rönesans hareketidir.* Mehmet Başaran kaleme aldığı eserlerinde Köy Enstitülerini panoramik bir perspektifle okuyucusuna sunar. Öğretmen kimliğiyle de tanınan Başaran eserlerinde; eğitim kurumlarının fiziki eksikliği, eğitim kadrosunun sorunları ve eğitimci tipolojisi, karma eğitimin toplumda oluşturduğu reaksiyon gibi temel sorunların yanında değeler eğitimine de değinir. Mehmet Başaran'ın eğitim algısı üzerinden şekillenen çalışma üç bölümden oluşur. Birinci bölümde Köy Enstitüleri tarihi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Köy Enstitüsü mezunu sanatçı Mehmet Başaran'ın hayatı, sanatı ve eserleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Mehmet Başaran'ın eserleri Köy Enstitüleri ve eğitim başlıkları altında incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Mehmet Başaran, Köy Enstitüleri, Eğitim, Değerler Eğitimi.

Haziran 2026, 128 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

VILLAGE INSTITUTES AND EDUCATION IN MEHMET BAŞARAN'S WORKS

SENA NUR ÖKSÜZ

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. TUBA DALAR

The Village Institutes were established on April 17, 1940, with Law No. 3803 on Village Institutes. Their purpose was to train teachers who would enlighten people living in rural areas in a socio-cultural context. Some of the teachers trained at the Village Institutes distinguished themselves as writers and poets. One of these artists is Mehmet Başaran. Mehmet Başaran is an artist who graduated from the Village Institutes and brought this institution into literature. For Başaran, the Village Institutes carried a mission far beyond being just an institution where education was provided. In his view, this institution was an act of liberation that shaped his identity and a renaissance movement that would enlighten the people. Mehmet Başaran presents the Village Institutes to his readers from a panoramic perspective in his works. Known also for his role as a teacher, Başaran addresses fundamental issues such as the physical deficiencies of educational institutions, the problems of the teaching staff, the typology of educators, and the societal reaction to co-education, as well as values education. This work, shaped by Mehmet Başaran's perception of education, consists of three parts. The first section focuses on the history of the Village Institutes. The second section examines the life, art, and works of Mehmet Başaran, an artist who graduated from a Village Institute. The third section analyzes Mehmet Başaran's works under the headings of Village Institutes and education.

KEYWORDS: Mehmet Başaran, Village Institutes, Education, Values Education.

June 2026, 128 Page

TEŞEKKÜR

“Mehmet Başaran’ın Eserlerinde Köy Enstitüleri ve Eğitim” isimli yüksek lisans tezi, benim için hem akademik hem de kişisel anlamda öğretici bir yolculuk olmuştur. Konunun belirlenmesinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar geçen tüm süreçte desteklerini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. Tuba DALAR’a teşekkür ederim. Ayrıca hayatım boyunca attığım her adımda desteklerini eksik etmeyen ve sevgilerini en derinden hissettiğim babam Mustafa ÖKSÜZ’e, annem Kezban ÖKSÜZ’e, kardeşlerim Talha ÖKSÜZ ve Lina Meva ÖKSÜZ’e teşekkür ederim.

Sena Nur ÖKSÜZ

Kastamonu, 2026

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **viii**
1. GİRİŞ **1**
2. KÖY ENSTİTÜLERİNE GENEL BİR BAKIŞ **9**
2.1 Köy Enstitülerinin Kuruluş Süreci 9
2.2 Köy Enstitülerinin Amacı ve İlkeleri 15
2.3 Köy Enstitülerinin Kurulduğu Coğrafyalar 19
2.4 Köy Enstitülerinde İşleyiş 21
2.5 Köy Enstitülerinden Mezun Olan Sanatçılar 25
2.6 Köy Enstitülerinin Kapatılış Öyküsü 27
2.7 Köy Enstitülerinin Türk Eğitim Tarihine Katkıları 31
3. MEHMET BAŞARAN'IN HAYATI – SANATI – ESERLERİ – ÖDÜLLERİ **34**
3.1 Hayatı 34
3.2 Sanatı 42
3.3 Eserleri ve Ödülleri 49
3.4 Eserlerin Kimliği 53
3.4.1 Romanların Kimliği 53
3.4.2 Hikâyelerin Kimliği 54
3.4.3 Şiirlerin Kimliği 57
3.4.4 Hâtıra Kitaplarının Kimliği 61
3.4.5 Denemelerin Kimliği 62
3.4.6 Çocuk Kitaplarının Kimliği 63
4. MEHMET BAŞARAN'IN ESERLERİNDE KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM **64**
4.1 Eğitim Algısı ve Eğitim Yansımaları 64
4.1.1 Eğitim Kurumlarının Fiziki Olanakları 64
4.1.2 Eğitim Kavramına Bakış 70
4.1.3 Kız Çocuklarının Eğitime Erişimi ve Karma Eğitim Süreci 74
4.2 Köy Enstitüleri 76
4.3 Öğretmen Tipleri ve Öğretmenlerle İlgili Yansımalar 93
4.3.1 Olumlu Öğretmen Tipi 93
4.3.2 Olumsuz Öğretmen Tipi 95
4.3.3 Maaş Sorunu 98
4.3.4 Siyasi Nedenlerden Dolayı Sürgün Edilme 100
4.4 Masallar ve Değerler Eğitimi 102
5. SONUÇ **115**
KAYNAKLAR **119**

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1 Köy enstitüleri..... 20
Tablo 2.2 Öğrenci alımı yapılan iller..... 24
Tablo 2.3 Köy enstitüsü mezunu sanatçılar..... 26
Tablo 4.1 Kök değerlerin sınıflandırılması..... 104
Tablo 4.2 Masallarda tekrar eden kök değerler..... 106

1. GİRİŞ

Eğitim, kökleri insanın varoluşuna kadar uzanan Latince "educare ve educere" (Taşkın 2014, s. 12) sözcüklerinden türeyen "education" (Akyüz, 2019, s. 2) teriminin karşılığı olan bir kelimedir. Etimolojik olarak "eğit- fiilinden türetilmiştir" (Balyemez, 2019, s. 47). Kaşgârlı Mahmut tarafından XI. yüzyılda kaleme alınan *Divan-ı Lügat'it-Türk* isimli eserde "igitmek, ikidmek, terbiye etmek, yetiştirmek (ikdilmek eğitilmek)" (Güven, 2022, s. 2) şeklinde tanımlanan eğitim "terbiye" (Şenkaloğlu, 2021, s. 26) sözcüğüne karşılık gelir. Eğitim kavramı Türkçeye ilk kez 1933 yılında hazırlanan dil anketleri sayesinde girer ve 1935 yılında Cep Kılavuzu'nda yayımlanır (Balyemez, 2019, s. 48-49).

Abraham Maslow'a göre; "Tüm yaşam eğitimdir. Herkes öğretmendir ve herkes sürekli olarak öğrencidir (Gökçe ve Erdem, 2019, s.1). Bu ifadeden yola çıkılarak eğitimin bireylerin doğumundan ölümüne kadar ki süreci kapsadığı söylenebilir. Çok geniş bir alanda şekillenen eğitim kavramı üzerinde uzlaşmaya varılmış kesin ve net bir tanıma rastlanamamıştır. Örneğin; tanımlardan bazıları daha yerel ve millî özellikler taşırken bir kısmı da evrensel boyutlara yönelir. Eğitim kavramı ile ilgili geçmişten günümüze çeşitli görüşler öne sürülür ve bu sözcüğe farklı anlamlar yüklenir. Eğitim ile ilgili yapılan bazı tanımlamaları şu şekilde ifade etmek mümkündür: "Eğitim, insana en iyi olgunluğu vermektir" (Çelikkaya, 1991, s. 77) diye tanımlayan Eflatun ile "Kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür" (Akyüz, 2019, s. 2) diye tanımlayan Yahya Akyüz, eğitim kavramının evrenselliğine vurgu yapar. "Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamına, o kavmin kültürü denilir. Terbiye ise bu kültürü, o kavmin fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir" (Şenkaloğlu, 2021, s. 25) diye ifade eden Ziya Gökalp ile "Bir milletin, bir kuruluşun veya bir şahsın geçmişten günümüze kadar gelmiş olan terakkisiyle ilgili sistematik olgu, kavram, politika, kurum, faaliyet ve anlayışların bütünüdür" (Kuşci, 2021, s. i) diyen Ahmet Kuşci eğitimin milli ve kültürel fonksiyona sahip olması gerektiğini düşünür. Eğitimin tanımları çeşitlilik

göstermiş olmasına rağmen "Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci" (Gökçe ve Erdem, 2019, s. 2) şeklinde ifade edilen tanım genel olarak kabul görülür.

Hakkında pek çok görüş ortaya koyulan, tanımlamalar yapılan ve sınırları net bir şekilde çizilemeyen eğitim kavramı: cehaletle mücadele etmek, kültür seviyesini yükseltmek, bilgi ve becerinin aktarılmasını sağlamak için kullanılan bir araçtır. Bundan dolayı eğitim olgusu; toplumsal, bireysel, ekonomik ve siyasi işlevlere sahiptir (Doğan, 2014, s. 39-53). Söz konusu işlevlerin öncelik sırasını gelişmiş ülkelerin aldıkları mesafe, toplumların eğitim sürecinden beklentileri ve eğitime atfedilen perspektif belirler (Ünsal ve Gökdaş, 2020, s. 1135).

Eğitimin ilk işlevi toplumsallıktır. Eğitimin ve toplumsallığın ortak noktası "eğitilmek ve öğretilmek zorunluluğunun duyulmasıdır" (Özkan, 2011, s. 334). Öğrenme ihtiyacını karşılamak isteyen bireyler, belirli eğitimlere tabi tutulur. Bireyler aldıkları eğitimler sayesinde ait olduğu toplumun değer yargılarını, geleneklerini, göreneklerini, kurallarını, kültürünü öğrenir. Öğrenilen her bilgi ve kazanılan davranış bir sonraki nesle aktarılır. Bu döngüyü sosyologlar "yetişkin dünyası kültürünün gençlere kısmen istemli biçimde aktarımı" (Hurn, 2018, s. 4) şeklinde ifade eder. Yüzyıllar boyunca devam eden döngü sayesinde hem toplumun canlılığı ve sürekliliği devamlı hale gelir hem de istenilen toplum inşası için adım atılır. Eğitim, "DNA zinciri gibi (…) insanın var olduğu her yere yayılarak toplumların ayakta kalmalarını" (Doğan, 2014, s. 1) sağlayan, toplum içerisindeki etkileşim sayesinde vücut bularak birey ve toplum arasında köprü oluşturan olgudur.

Eğitimin bir diğer işlevi bireyselliktir. Eğitimin odak noktasını oluşturan birey, herhangi bir sebeple yaşamı boyunca öğrenmeye veya anlamaya ihtiyaç duyar. Öğrenme ve anlama ihtiyaçlarını tamamlayabilmek için belli eğitimden geçen bireylerin eğitime duyduğu gereksinimleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

> Öz gerçekleştirme yönelik eğitim gereksinimi, İletişim yeterliliklerindeki eksiklerinden doğan eğitim gereksinimi, İlişki, iş birliği ve birlikte yaşamayla ilgili eğitim gereksinimi, Sağlıklı yaşamaya ilişkin eğitim gereksinimi, üretim becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim gereksinimi, Araştırma, öğrenme ve sorun çözme yeterliliklerini geliştirmeye yönelik eğitim gereksinimi (Ernas ve Bahat, 2023, s. 1).

İhtiyacı olan eğitimi çeşitli kurumlarda tamamlayan bireyler kendi ayakları üzerinde durabilen, becerilerinin ve ilgilerinin farkına varan, duygusal ve zihinsel olarak hayata hazırlanan sosyal bir varlığa dönüşür. Her bireyin ilgileri ve becerileri aynı olmadığı için hayata hazırlanma ve eğitim alma sürecinde farklı metotlar kullanılır. Bu süreç hem kişiden kişiye hem de toplumdan topluma farklılık gösterir. Bireysel işlevi ön plana çıkartan eğitim anlayışı "kişide kendi öğrenme profili hakkında farkındalık yaratılması yoluyla, daha üst zihinsel yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmesi ve bu arada da değişen çevresel koşullara uyum gösterebileceği bilgi, beceri ve davranışları sürekli olarak güncelleyebilmesi için uygun öğrenme ortamlarının yaratılması süreci[ne]" (Doğan, 2014, s. 7) odaklanır.

Eğitimin işlevlerinden bir diğeri ekonomik perspektife sahip oluşudur. Ekonomi; bireyleri hayata hazırlayan, ülkelerin gelişmesine ve büyümesine yardımcı olan bir olgudur. Hem eğitim kurumlarına yapılan yatırımlar hem de bu kurumların yaygınlaşması bireylerin nitelikli eğitim almasının yanı sıra okullaşma oranını da arttırır. Nitelikli eğitim alan bireyler, ülkenin kalkınmasındaki en önemli dinamik gücü oluşturur. Ayrıca ekonomi; bireylerin yeniliklere kolay bir şekilde adapte olmalarını, iş gücü için gerekli potansiyeli, üretim teknikleri için faydalı bilgileri ve buluşların vakit kaybetmeden hayata geçirilmesi için uygulamaları sağlar (Güngör, 2017, s. 17). İnsanın ekonomi ile olan bağına dikkat çeken Smith "eğitimin işgücünün beceri ve kapasite geliştirmesi yoluyla ulusal gelire doğrudan etkisi olduğunu" vurgular (Ernas ve Bahat, 2023, s. 4). Bundan dolayı ülkelerin en önemli potansiyeli nitelikli eğitim alan ve kendisini geliştiren insan gücüdür.

Eğitimin son işlevi ise siyasal bir boyut taşır. Ülkeler, kendilerine özgü olan ve belli bir ideolojiye karşılık gelen yönetim çeşitlerine sahiptir. "Eğitimin devletin bir işlevi olması, eğitimin siyasal nitelik kazanmasına neden olmuştur" (Ballı ve Kartal, 2020, s. 37). Toplumsal düzen siyasi bir boyut taşıdığı için eğitimin siyasi açıdan en önemli işlevi; siyasi boyuta hizmet eden, bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaşlar yetiştirmektir. Siyasi işlev, bireylerin "politik bağlamları daha iyi anlamalarını sağlayarak" (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 162) siyasal tercihlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Ayrıca eğitim kurumları vasıtasıyla demokrasi kavramı toplum

içerisinde gelişir ve milli değerlerin bireylere aktarımı sağlanır. Tüm demokratik değerler erken dönemlerden itibaren aile yaşantısı içerisinde bireylere kazandırılabilir.

Farklı tanımlamalara sahip olan ve çeşitli işlevlerle varlığını sürdüren eğitim olgusu belirli bir sisteme sahiptir. "İstendik yönde davranış değişikliği" (Demirbaş ve Özalp, 2022, s. 2606) olarak nitelendirilen bu sistem geçmişten günümüze kadar dönemin atmosferini yansıtacak şekilde gelişim ivmesi gösterir. "Atatürk'ün eğitim sistemimize ilişkin doğru gözlem, analiz ve teşhisleri eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler için düşünsel temelleri oluşturmuştur" (Erdem, 2011, s. 167). Tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da kayda değer oranda radikal değişikliklerin yapıldığı dönemin Cumhuriyet Dönemi olduğu söylenebilir. Cumhuriyet Dönemi'nde Batılılaşma etrafında şekillenen eğitim-öğretim faaliyetlerinin arka planında Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim felsefesi ve ilkeleri vardır. Atatürk'ün eğitim felsefesi şu şekildedir:

1. Hür ve bağımsız bir Türkiye,

2. Barışsever ve çalışkan bir ulus,

3. Güçlü ve lider bir ülke (Sönmez, 2022, s. 305).

Atatürk'ün eğitim ilkeleri ise şu şekilde ifade edilebilir:

1. Eğitim milli olmalıdır,

2. Eğitim bilimsel olmalıdır,

3. Eğitim laik olmalıdır,

4. Eğitim karma olmalıdır,

5. Eğitim uygulamalı olmalıdır (Önk, 2015, s. 513)

Türk eğitim tarihinin köklü inkılaplarından ilki, eğitimin "laik ve dünyevi bir nitelik" (Güven, 2022, s. 213) kazanması için 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen ve 6 Mart

1924 tarihinde Resmi Gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Kanun "Öğretimlerin birleştirilmesi" anlamına gelir (Akyüz, 2019, s. 330). Yedi madde içeren kanun ile birlikte eğitim alanında adımlar atılmaya başlanır. İlk olarak tüm kurumların Maarif Vekaletine bağlanması kararlaştırılır. Hemen akabinde medreseler kapatılır, azınlık ve yabancı okullarda dinî eğitim kaldırılır. Kanunun amacı öğrencilere milli kültürü benimsetmek ve ideolojik yaklaşımlardan uzak tutmaktır. Yıllardan beri süregelen medrese-mektep ikiliği sona erer ve eğitim tek elden yürütülmeye başlanır. Maarif Vekaleti tüm eğitim sisteminin tek mercii olur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ileride kabul edilecek olan Latin harflerinin de temeli sayılır. 13 Mart 1924 yılında kabul edilen Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ile birlikte öğretmenliğin meslek olduğu kabul edilir. Kanun kapsamında öğretmenliğin şartları, maaşı, derecesi vb. gibi çeşitli faktörler anlam kazanır. Ayrıca kanun kapsamında öğretmenler; ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim gibi dereceler altında sınıflandırılır. 22 Mart 1926 yılında yayımlanan ve yirmi yedi madde içeren Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da eğitimde laiklik, çağdaşlık ve millilik amaçlanarak tüm kurumların açılma izni Maarif Vekaletine bağlanır. İlkokul, ortaokul, lise ve yüksekokul gibi kurumlar yaygınlaşmaya başlar. Bu kanunla birlikte Maarif Vekaleti taşra teşkilatı yeniden düzenlenerek ülke dokuz eğitim bölümüne ayrılır ve her bölüme Maarif Eminleri atanır. Maarif Eminlikleri ile iş yükünü hafifletmek ve etkili bir yönetim oluşturmak amaçlanır. Ayrıca bu kanunun eğitim tarihindeki en önemli yeniliği Talim ve Terbiye Dairesinin kurulmasıdır (Kuşci, 2021, s. 73-81; Şanal ve Alaca, 2023, s. 105-110).

Cumhuriyet Dönemindeki hedeflerden birisi de Milli Mücadele döneminde zor koşullardan geçen Anadolu halkının eğitim seviyesinin yükseltilmesidir. Bu yüzden köyde yaşayan halka ulaşmak gaye edinilir. Çünkü bu dönemde "Halkın sadece %7'si okur - yazar, bu oran kadınlarda %1 bile değil[dir]" (Dönmez, 2005, s. 256). 1 Kasım 1928 yılında kabul edilen Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ise bu hedefin ilk adımıdır. Latin harflerinin kabulü sadece "alfabenin değişmesi değil Cumhuriyet döneminden önce başlayan çabaların ve batı uygarlığıyla bütünleşmenin anahtarı[dır]" (Güven, 2022, s. 219). Yeni Türk alfabesi, Dolmabahçe Sarayı'nda sekiz ay gibi uzun bir sürede hazırlanır ve bundan dolayı hazırlık aşaması en uzun süren inkılap olarak yerini alır. Atatürk, İstanbul Sarayburnu Parkı'nda Türk milletine Latin

Harflerinin tanıtımını yapar. Ancak harfleri tanıtmadan önce dili ifade etmek için yeni Türk harflerinin kabul edileceğini ve Türk halkının asırlardan beri anlaşılmayan işaretlerden kurtarılması gerektiğini ve yakın zamanda tüm dünyanın buna şahit olacağını ifade eder. Konuşmanın etkisi o kadar büyüktür ki resmi ve özel kurslar Latin Harfleri öğretme programı açacaklarını duyurur. Latin harflerinin Arap harflerine nazaran okunmasının ve yazılmasının kolay olmasından dolayı okuryazar oranında ciddi şekilde artış yaşanır. Hem okuryazar sayısı yükselir hem de yurttaşlık bilinci gelişir. Bunun sonucunda okuma yazma oranını yaygınlaştırmak için 24 Kasım 1928 yılında Atatürk'ün başöğretmenliğinde Millet Mekteplerinin kurulması kararlaştırılır. Bu kurumun kuruluşu Maarif Bayramı olarak ilan edilir. İsmet İnönü yaptığı konuşmada okuma yazma oranını halkın tüm kesimlerine yayabilmek için işte, tarlada, fabrikada çalışan vatandaşlara millet mektepleri vasıtasıyla yeni alfabeden tamamen yararlanmaları gerektiğini ifade eder. Halkın yoğun ilgisinden dolayı Türkiye'nin dört bir tarafında faaliyete geçer. Ayrıca basında da büyük yankı uyandırır. Halkın Millet Mekteplerine kaydını yaptırması için yazılar kaleme alınır ve teşvik çalışmaları başlatılır. Millet Mektepleri aracılığıyla her yaştan insan iki ila dört ay arasında bir eğitime tabi tutulur. Latin Harflerinin kabulünün en önemli tesiri bu kurumda hissedilir. Ayrıca okuma yazmayı temel seviyede öğrenenlerin kendilerini daha da geliştirmeleri ve okuma yazmayı unutmamaları için ülkenin dört bir yanında açılan ve devam zorunluluğu olmayan Halk Okuma Odaları 1930 yılında faaliyete geçer (Kuşci, 2021, s. 83-99).

Atatürk Devrimlerini Türk halkına benimsetmek, inkılapları kökleştirmek ve Cumhuriyet Halk Fırkasının eğitim ile ilgili politikalarının yürütülmesini sağlamak amacıyla 19 Kasım 1932 tarihinde Halk Evleri açılır. 19 Şubat 1932 tarihinden itibaren ise aralarında Ankara'nın da bulunduğu on üç ilde Halk Evleri'nin kurulmasına karar verilir. Ülkü adında dergi çıkartan kurumda; sanat, spor, tarih, müzecilik, sergi, dil, edebiyat gibi pek çok alanda çalışmalar yapılır ve sosyo-kültürel gelişmenin artması hedeflenir. Dil-edebiyat ve tarih, güzel sanatlar, spor, kütüphane ve neşriyat, hukuk, emniyet, temsil, köycüler vb. gibi çeşitli şubeler aracılığıyla her bireyin yetenekleri doğrultusunda eğitim alması sağlanır. Demokrat Parti Dönemi'nde çıkarılan 8 Ağustos 1950 tarihli kanun sonrasında 11 Ağustos 1951 yılında kapatılır. 1933 yılından sonra ise Halk Evleri'nin yürüttüğü bütün çalışmalar, İlköğretim Genel Müdürlüğünün

kapsamına alınır (Kuşci, 2021, s. 100-125; Güven, 2022, s. 346; Şanal ve Alaca, 2023, s. 113).

Türklerin tarihini, kimliğini ve kültürünü aydınlatmak ve geçmişi açığa çıkarmak amacıyla 15 Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetik Cemiyeti kurulur. 1935 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu adıyla bilinen kurumun Belleten isminde sürekli bir yayını vardır. 12 Temmuz 1932 yılında Türk dilinin zenginliğini fark etmek, konuşma ile yazı dilini birleştirmek ve Türkçeyi Arapça ve Farsça kelimelerin boyundurluğundan kurtarmak amacıyla Türk Dili Tetik Cemiyeti açılır. Bu kuruluşun adı 1934 yılında Türk Dili Araştırma Kurumu; 1936 yılında Türk Dil Kurumu adını alır. Hem tarih hem de dil alanında yapılan çalışmalar ve açılan kurumların amacının ise milliliğe ulaşmak olduğu ifade edilebilir (Akyüz, 2019, s. 344; Şanal ve Alaca, 2023, s. 113-114).

Köklü bir üniversite reformu yapmak, yükseköğrenim ihtiyacını karşılamak, bilim insanı yetiştirmek, eğitimi laikliğin ve bilimselliğin temelinde yürütmek amacıyla İsviçre Cenevre Üniversitesinde pedagoji uzmanı olarak görev yapan Profesör Albert Malche Türkiye'ye davet edilir. Albert Malche, araştırmalarının sonucunda fakültelerde işbirliği olmadığını, öğrenciyi araştırmaya teşvik etmeyen ezberci bir yöntem uygulandığını, derslerde yüzeysel not tutulduğunu belirtir. Albert Malche'ın yayımladığı bu raporun ardından 31 Mayıs 1933 yılında Darülfünun kapatılarak çağdaş bir yapıya sahip olan İstanbul Üniversitesi kurulur. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk üniversitesi olma özelliği taşıyan kurum 18 Kasım itibariyle eğitim-öğretim faaliyetlerine başlar (Akyüz, 2019, s. 358; Kuşci, 2021, s. 125-126; Şanal ve Alaca, 2023, s. 113-114).

1923-1960 yılları arasında yurt dışından Türkiye'ye davet edilen 123 araştırmacı, Türk eğitim sistemi üzerine araştırmalar yürütmek için Türkiye'ye gelir. John Dewey, Alfred Kühne, Omer Buyse, Albret Malche, Beryl Parker, ve Kate V. Wofford gibi eğitimciler çeşitli raporlar yayımlar. Rapora ezbere dayanan eğitim sistemi, öğretmen yetiştirmede eksiklikler, denetim eksikliği gibi çeşitli sorunların tespit edildiği yazılır. Tüm bu sebeplerden dolayı eğitim sisteminin revize edilmesi gerektiği ifade edilir (Çelebi ve Kazancı, 2021, s. 209). John Dewey'in yayımladığı kapsamlı rapor ise köye göre eğitim anlayışını ortaya çıkartır. Bu raporun sonucunda köy öğretmeni

yetiştirmek amacıyla çalışmalara hız verilir. Çünkü bu dönemde öğretmen eksikliği vardır. İlk olarak Maarif Teşkilatına Dair Kanunu'nun maddeleri kapsamında Denizli'de Erkek Muallim Mektebi açılır ve 1927 yılında Köy Muallim Mektebi adını alır. Aynı yıl Kayseri Zincidere köyünde Köy Muallim Mektebi faaliyet gösterir. Köy Muallim Mektepleri uygulaması 1933 yılında sona erince köy eğitimi ile ilgili süregelen çalışmalar hız kazanır. Ardından 24 Haziran 1937'de Köy Eğitmenleri Kanunu kabul edilerek köylerin eğitim ve öğretimi, köy eğitmenlerinin durumu gibi konular ele alınır. Bu kanun kapsamında Eskişehir, Edirne, Kars ve Kocaeli gibi illerde eğitmen kursları açılır. Askerliğini onbaşı veya çavuş olarak yapan gençler kurslara tabi tutularak köy okullarında ders vermeye başlar. Bu uygulamadan sonra İzmir Kızılçullu'da ve Eskişehir Çifteler'de Köy Öğretmen Okulları açılır. Sözü edilen kurumlar ileriki yıllarda Köy Enstitüleri kapsamına alınır. Köy Enstitüleri Kanunu ise 17 Nisan 1940 yılında kabul edilir. Bu kanun kapsamında köyler için eğitmen ve öğretmen yetiştirmek, köylerde okuma ve yazma oranını arttırmak, öğrencilere hem teorik hem de uygulamalı dersler vererek gelişimlerine katkıda bulunmak ve köydeki insanların aydınlanma yaşamasını sağlamak hedeflenir. Yaklaşık yedi yıl faaliyet gösteren ve siyasi nedenlerden dolayı kapatılan Köy Enstitüleri Cumhuriyet tarihindeki en önemli eğitim hamlesidir (Akyüz, 2019, s. 392-393; Güven, 2022, s. 323-324).

Köy Enstitüleri gerek Türk eğitim ve kalkınma hayatına gerekse Türk edebiyatına yansımaları açısından Türk kültür ve eğitim tarihinin çok önemli bir kesitini oluşturur. Bu çalışmada Mehmet Başaran özelinden ele alınacak olan Köy Enstitülerinin Türk edebiyatı açısından önemi ortaya çıkartılacaktır.

2. KÖY ENSTİTÜLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1 Köy Enstitülerinin Kuruluş Süreci

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte her alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de gelişmeler hız kazanır. Bu dönemde nüfusun yarısından fazlası kırsal alanda ikamet eder. Bu sebeple herhangi bir alanda atılacak adımlarda ve yapılacak köklü değişikliklerde köyde yaşayan insanların durumu göz önünde bulundurulur. Çünkü yıllarca süren savaş, mücadele, eğitimsizlik gibi ciddi sorunlar kırsal kesimde yaşayan insanlar için zor koşullara sebep olur. Bu yıllarda okuma yazma oranı hem kadınlarda hem de erkeklerde düşük seviyededir (Elibol, 2021, s. 32). Cumhuriyet'in ilanından önceki süreçte Mustafa Kemal Atatürk, bütün ilerlemeci hareketlerin köyden başlaması gerektiği konusu üzerinde ısrarla durur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1922 tarihli konuşması ise bu durumun göstergesi olarak karşımıza çıkar:

> Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsıl olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaseti iktisadiyesi bu gayei asliyeyi istihsale mâtuftur. Efendiler; diyebilirim ki, bugünkü felâket ve sefaletin baisi yegânesi bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır... Efendiler milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki mesaisini, asri tedabiri iktisadiye ile haddi âzamiye isal etmeliyiz. Köylünün netayiç ve semeratı mesaisini kendi menfaati lehine haddi âzamiye iblağ etmek siyaseti iktisadiyemizin ruhu esasidir (Coşkuner, 2024, s. 580).

Cumhuriyet'in ilanının hemen akabinde ekonomik kalkınma modelleri ile birlikte maarif alanında da radikal adımlar atılır. "Ülkeyi her öğesiyle bilimin ışığında yeniden yapılandırmak" (Boybeyi ve Gül, 2008, s. 72) için bu dönemde Türkiye'ye çeşitli uzmanlar davet edilir. Türkiye'ye gelen araştırmacıların arasında Prof. Dr. John Dewey'de yer alır. John Dewey, 45 gün içerisinde hazırladığı gözlemlerinden oluşan 28 sayfalık raporunu Maarif Vekaletine sunar. Raporunda köy yaşamına uygun öğretmen yetiştirme politikasını açıklar. Çünkü bu dönemde öğretmen eksikliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan cehalet sorunu vardır. "Eğitim ve öğretim yöntemlerinin bir ülkenin istekleri ve deneyimlerine dayanarak gelişmesi ve halkın gerçek gereksinimlerine uyması gerekir." (Elibol, 2021, s. 40) diyen John Dewey eğitime dair oluşturulması gereken çözümlerin taklitçi bir anlayıştan ziyade milli değerlerin üzerine inşa edilmesi gerektiği konusuna vurgu yapar. Nüfusun köylerde yoğun olması ise

köye yönelik eğitim hareketini doğurur. Dönemin Maarif Bakanı Mustafa Necati, John Dewey'in yayımladığı rapordan yola çıkarak 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun kapsamında Köy Muallimleri Mekteplerinin kurulmasına karar verir. Bu kanun ise köye yönelik öğretmen yetiştirmenin ilk adımı olarak kabul edilir. Kanun kapsamında Denizli'de Erkek Muallim Mektebi ve Kayseri Zincidere köyünde Köy Muallim Mektebi faaliyet gösterir. Fakat adı geçen mektepler olumlu sonuçlar göstermedikleri için 1933 yılında kapatılır (Özpınar 2020, s. 17-18; Güven, 2022, s. 323-324).

Dr. Reşat Galip'in Maarif Vekili olmasıyla birlikte köye öğretmen yetiştirme fikri tekrar gündeme getirilir. Dr. Reşat Galip, Maarif Vekaletinde bir Köy İşleri Komisyonu kurar ve öğretmenlerde olması gereken nitelikleri araştırmaya başlar. Köyü kalkındırmak için başlattığı girişim vefatıyla birlikte sekteye uğrar. 1935 yılından itibaren bu girişimi Maarif Bakanlığına atanan Saffet Arıkan yürütür. 1936 yılına gelindiğinde Ankara'nın çevre köylerinden ve Tunceli'den askerliğini başarıyla tamamlayan gençler Eskişehir'in Mahmudiye Köyü İlkokulunda bir kursa toplanır. Bu kurumda eğitimini tamamlayan gençler stajyer olarak kendi köylerine eğitim vermek üzere gönderilir. Köy için öğretmen yetiştirme politikasını taşıyan Çifteler'deki bu girişim olumlu şekilde sonuçlanır. 1937-1938 yılları arasında ise eğitmen kurslarının sayılarını arttırmak için 11 Haziran 1937 yılında Köy Eğitmenleri Yasası çıkartılır. Bu kanun kapsamında aralarında Kastamonu, Eskişehir, Edirne, Kars, Kocaeli, Manisa'nın da bulunduğu on bir ilde eğitmen kursları açılır. Başarılı sonuçlar elde edilince 1937 yılında İzmir Kızılçullu'da ve Eskişehir Çifteler'de Köy Öğretmen Okulları faaliyete girer. Hemen ardından Trakya Kepirtepe'de ve Kastamonu Gölköy'de iki tane Köy Öğretmen Okulu daha açılır. Ayrıca bu kurumlar ileri ki yıllarda Köy Enstitüleri kapsamına dahil edilir (Türen, 2022, s. 22-25).

18 Aralık 1938 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olarak göreve getirilen Hasan Âli Yücel ile birlikte köy eğitimi için çalışmalar hız kazanır ve bu konu 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Maarif Şuarasında tartışılır. Köydeki insanların eğitiminde sadece okuma-yazma öğreten öğretmen değil her yönüyle nitelikli öğretmenler yetiştirilmesine karar verilir (Közleme, 2021, s. 202). Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ilkokul öğretmeni eksikliğini tamamlamak için alınan önlemler

olumlu neticeler için oluşturulmuş olmasına rağmen eksiklikleri tamamen kapatma adına faydalı olamaz (Kılıç, 2023, s. 95).

Köy Enstitülerinin düşünsel anlamda oluşum aşaması ve köy için öğretmen yetiştirme fikri John Dewey'in yazmış olduğu rapor sonucu şekillenmiş olsa bile kökleri II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanır. Bu dönemde çeşitli Maarif Müdürlüklerinde görev alan Ethem Nejat Bey'in yazdığı *Mesut Köy* isimli eser, Üsküp Darülmuallimi muallimlerinden Sabri Cemil'in başyazarlığını yaptığı *Yeni Mektup Mecmuası,* İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Satı Bey ve Ziya Gökalp'ın eğitim üzerine düşünceleri ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi'nin görüşleri John Dewey'in sunmuş olduğu rapor ile benzerlikler taşır (Özpınar, 2020, s. 16-17; Şahin, 2021, s. 49-50; Güven 2022, s. 324). İsmail Mahir Efendi'nin vurguladığı görüşler Köy Enstitüsünün temellerinin atılmasında etkili olur. İsmail Mahir Efendi, mecliste yaptığı konuşmada köye uygun öğretmen yetiştirmenin aydınlanma için gerekli olduğunu ifade eder. İsmail Hakkı Tonguç da enstitü fikrini ilk ortaya atan kişilerin Ethem Nejat Bey ve İsmail Mahir Efendi olduğunu vurgular ancak onların uygulamaya geçiremediğini ifade eder:

> (...) Balkan Savaşından sonra ve Birinci Dünya Savaşının başlamasından önce İzmir Öğretmen Okulu Müdürü bulunan Ethem Nejat gibi (...) Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi, 1911 yılında, Osmanlı Meclisi Mebusanında Maarif Nezareti bütçesi konuşulurken imparatorluğun sınırları içinde 70.000 köyün bulunduğunu söyleyerek, bunların durumunu anlatarak köylere darülmüallimlerden öğretmen yetiştirmenin imkânsızlığını belirtmiş, köylerde köyün bünyesine uygun yatılı okullar açmak ve buralara her köyden bir erkek ve bir de kız çocuk almak, onları kendi köyleri için öğretmen olarak yetiştirmekle meselenin halledilebileceğini anlatmış ise de bu fikir ve tekliflerin hiçbiri tatbik sahasına konulmamıştır. (Anık, 2006, s. 288).

Köy Enstitüleri ve köy için öğretmen anlayışında etkili olan diğer bir olay ise İzmir İktisat Kongresinde meydana gelir. 17 Şubat 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi temsilcilerinin üzerinde en çok yoğunlaştığı konu, köylerdeki öğretmen sorunu olur. "Ziraat ve Maarif Meselesi" başlığını taşıyan raporun 3. ve 6. maddelerinde "Köy Enstitüleri" kelimesi yer almamış olmasına rağmen kırsal kesimde okulların açılması gerektiği fikri vurgulanır. Köye yönelik öğretmen yetiştirilmesi gerektiğini ifade eden grubun yaptığı atılım ilk somut örnek olarak karşımıza çıkar (Seyrek, 2019, s. 150; Özpınar, 2020, s. 16-17; Hafızoğulları, 2021, s. 906; Güven, 2022, s. 324). Bu somut atılımın maddesi şu şekildedir:

> Köylerdeki ilk mekteplerin mutlaka beş dönümlük bir bahçesi ve iki ineklik fenni bir ahır ve kümesi, yeni usul bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evin olması ve arazinin bir kısmı çiçek ve bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek muallimlerin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılatın köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara ameli olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zevatın da köylerde yerleşmelerinin teşviki gereklidir (Güven, 2022, s. 324).

Türk eğitim sistemindeki sorunları "Biri, Türk köylüsüne ekonomik işte ayrımlaşmanın yollarını açmak, diğeri bu yolu açtıktan sonra daraltıcı yaşam koşullarından kurtulmuş olan köylünün tutacağı yolda Türk eğitimcilerinin onları izlemesi, gözlemlemesi" (Seyrek, 2019, s. 149) şeklinde iki başlık altında ifade eden İsmail Hakkı Tonguç, köy için eğitim anlayışının fikir babasıdır. İsmail Hakkı Tonguç'un eğitim sistemine ve kırsal kesime bakışı şöyledir:

> …Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, anlamlı ve bilinçli bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalıdır ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapmasın.
>
> Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir…
>
> "Köylüyü köyden başlayarak ta Kamutay'a [TBMM] varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflardan başka bir şart aranmaksızın iştirak ettirmek bu suretle devlet işlerini, realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekle getirmek… köylü vatandaşlarda… Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu, aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak… lâzımdır…" (Aysal, 2005, s. 271).

Köye yönelik eğitim devrimlerin öncü isimlerinden olan İsmail Hakkı Tonguç'un prensibi, kırsal bölgeleri "Kendi unsurları ile içinden canlandırmaya çalışmak ve şuurlandırmak[tır]" (Yazğan, 2024, s. 99). Bu misyonunu yabancı ve yerli düşünürlerin fikirleri doğrultusunda şekillendirir. Düşünürlere; Ethem Nejat, Nafi Atıf Kansu, Pestolozzı, Kerschensteiner, John Dewey örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2015, s. 311). İsmail Hakkı Tonguç'a göre köyde yaşayan insanlar "çoğu raflarda duran yasalara göre her şeyde eşittiler. Konuşma ve yazma özgürlükleri vardı ama okuma yazma bilmiyorlardı. Eğitim özgürlükleri vardı ama fakat okulları yoktu" (Türen, 2022, s. 36). İsmail Hakkı Tonguç'a göre ortada büyük bir sorun vardır ve bu sorun "'Köy sorunu' gibi mikro değil 'Ülke sorunu' gibi 'Kalkınma sorunu' gibi makro bir sorundur" (Bağcı, 2022, s. 35). İsmail Hakkı Tonguç, kırsal kesimde yaşayan insanların hak, adalet, hukuk gibi kavramların temel taşı olan eğitim-öğretim hizmetlerinden yararlanamadıklarının bilincindedir. Bu sebeple hem çocuklara hem de

yetişkinlere verilen eğitim ile okullaşma oranını arttırmak ister. Çünkü İsmail Hakkı Tonguç, aydınların sorunların kaynağını bulma konusunda yetkin olmadığı kanaatine varır ve kendisi halkın sorununu çözmek için canla başla mücadele eder. Kırsal bölgelerde yaşayan halka başta eğitim olmak üzere sağlık, tarım, üretim gibi çeşitli alanlarda yetkinlik kazandırmayı amaçlar. Çünkü onların sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesi gerekir. Bunun içinde ilk adım köy insanını sosyo-kültürel bağlamda kalkındıracak öğretmenler yetiştirmektir. Ancak bu sayede köy ve kent arasındaki uçurum ortadan kaldırılır ve bilinçli bir toplum inşa edilir (Seyrek, 2019, s. 144). İsmail Hakkı Tonguç aynı zamanda niçin böyle bir kurumun elzem olduğunu şu şekilde gerekçelendirir:

> Şehirlerde oturan vatandaşların çocuklarının %80'i okula gidiyordu, %20'si ise okumaktan mahrumdu. Köylerde oturan 13 milyon vatandaşın çocuklarının ise ancak %25'i okutulabiliyordu. Bu nedenle köylerdeki çocukları yüzde yüz okutmak için emek sarf edilmeliydi ve bu kanun o emeğin ifadesiydi (…) Bu gençleri yetiştirelim ve hayat tarzları o şekilde olsun ki, kendilerine köyde vazife verdiğimiz zaman doğal okul hayatları devam ediyormuş gibi vazifelerine memnuniyetle gitsinler ve bu işleri seve seve yapsınlar istedik; onun için Köy Enstitülerini kurmayı düşündük (Türen, 2022, s.29).

Hasan Âli Yücel tarafından; "Kimseyi taklit etmeyerek kendi ihtiyaçlarımıza göre kendimizin olarak, belki de başkalarına örnek olacak şekilde kurduğumuz müesseseler" (Türen, 2022, s. 42) olarak nitelendirilen, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılaplar içerisinde halka yönelik en belirgin devrim olan ve tamamen yerli ve milli bir karakter taşıyan Köy Enstitülerinin fikir olarak oluş aşaması 1935, ön uygulamalarının yürürlüğe koyulması 1937 ve yasal bir zemine kavuşarak kurulması 1940 yılına tekabül eder (Seyrek, 2019, s. 153).

Köy Enstitülerinin kuruluşu ve işleyişi, Türkiye Cumhuriyeti hukuk sistemine bağlıdır. Bu sistem Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un girişimleriyle çıkartılan 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanununa dayanır. Hem İsmail Hakkı Tonguç'un hem de Hasan Âli Yücel'in bu kurumun kuruluşunda yadsınamaz emeği vardır (Akyüz, 2019, s. 393). Köy Enstitüleri Kanunu, tasarı aşamasındayken maddeleri tek tek görüşülür. Görüşülen maddeler arasında üzerinde en çok durulan konu, enstitünün kırsal kesimin eğitim ve öğretimine getireceği yarardır. Kanun, görüşmelerin hemen ardından milletvekillerinin oylamasına sunulur ve tartışmaları da beraberinde getirir. 429 milletvekilinden yalnızca 278'i oylamaya katılır. Ancak Celal

Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Rauf Orbay, Refet Bele, Saffet Arıkan, Hasan Saka ve Yahya Kemal Beyatlı gibi kişiler bu kanuna karşı çıkarak oylamaya katılmayı reddeder (Türen, 2022, s. 28; Büyüktolu ve Ateş, 2024, s. 331).

Hasan Âli Yücel, Meclis'te yaptığı konuşmada Köy Enstitülerine karşı çıkan kesimi eleştirir ve uzun süren mücadele sonucunda emellerinin gerçekleştiğini "Bu kanunun memleketimizin istikbali halkımızın maarif ihtiyacı ve köylümüzün kalkınması bakımından haiz olduğu ehemmiyet tasvibimize bir kere daha ve en esas surette tahakkuk etmiştir" (Arslan, 2018, s. 98-99) şeklindeki sözlerle vurgular.

İsmail Hakkı Tonguç, Enstitü sözcüğü yerine "Köy Eğitim Yurtları" ifadesini kullanmayı düşünür. Çünkü ona göre bu kurumlar sadece eğitim-öğretim yerleşkesi değil aynı zamanda sıcak bir yuvadır (Türen, 2022, s. 26). Köy Enstitülerinde eğitim görenler için ise bu kurumun adı "öksüz mektebi[dir]" (Elibol, 2021, s. 18) Tartışmalara sebep olan enstitü isminin niçin uygun görüldüğünü İsmail Hakkı Tonguç, gerekçesiyle birlikte ifade eder:

> Biz bu müesseselere Köy Öğretmen Okulu demedik. Çünkü evvelce bu müesseseler vardı. Bunlar yepyeni şeylerdi. Biz Köy Enstitülerini sadece içinde nazari tedrisat yapılan müessese olarak almadık. İçerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi ameli birtakım faaliyetler de bulunduğu için okul adıyla anmadık, enstitü diye isimlendirmeyi uygun gördük (Türen, 2022, s. 29).

Kuruluşunun hemen akabinde UNESCO tarafından dünyaya örnek bir model olarak sunulan Köy Enstitüleri hem yurtiçinde hem de yurtdışında çeşitli yankılar uyandırır. Köy Enstitüleri ile ilgili görüş beyan eden kişileri şu şekilde örneklendirmek mümkündür: İsmet İnönü, "Köy Enstitülerini Cumhuriyet'in eserleri içerisinde en kıymetlisi, en sevgilisi sayıyorum" (Türen, 2022, s. 238); Yaşar Kemal, "Ben üç şeyle övünmesini isterim. Türkiye'nin Atatürk'ün gerçekleştirdiği kendine dönüş ve bağımsız politikası Hakkı Tonguç'un gerçekleştirdiği demokratik eğitim ve Nazım Hikmet'in getirdiği insancıl ulusal şiir" (Tos, 2022, s. 133); Aziz Nesin, "Türk halkının eğitimi ve öğretimi alanında çok ileri bir aşama olan köy enstitülerinin kurucusu Tonguç Baba, sözü, düşüncesi ve bütün davranışları birbirine uygun toplumumuzda az görülen, ülkücü bir kişidir" (Türen, 2022, s. 240). Köy Enstitülerinin kurulmasını yazdığı rapor sonucu teşvik eden Prof. Dr. John Dewey ise "Son yıllarda tasavvurumdaki okullar Türkiye'de kurulmaktadır. Bu okullar Köy enstitüleridir"

(Tos, 2022, s. 131) şeklinde ifade ederek zihninde canlandırdığı kurumların Köy Enstitülerinde yansıma bulduğunu vurgular. Ülkenin bu kurumlar sayesinde modern hale kavuştuğu tarihçi Toynbee tarafından "Türkiye'deki köy enstitüleri şehir ile köy arasındaki uçurumun üzerine kurulmuş olan bir köprü" (Aykaç vd., 2018, s. 187) şeklinde ifade edilir. Köy Enstitüsü mezunu sanatçılardan olan Mehmet Başaran, Köy Enstitülerinin kuruluşunu "Enstitüler eğitimi bir halk hareketi boyutuna ulaştırmış, kısa sürede somut sonuçlar vermiş üretici eğitim imeceleridir" (Başaran, 1999a, s.106) diyerek değerlendirir. Kısacası Köy Enstitüleri için hem Mustafa Kemal Atatürk'ün "'Kültür Devrimi' vizyonu" (Bağcı, 2022, s. 263) hem de eğitim reformlarının önemli bir yansımasıdır denilebilir.

2.2 Köy Enstitülerinin Amacı ve İlkeleri

Köy Enstitüleri, belli ilkeler çerçevesinde faaliyet gösteren ve amaçları olan bir kurumdur. "Tabandan başlayan bir rönesans hareketi" (Başaran, 1999, s. 83) olarak nitelendirilen Köy Enstitüleri, çağdaş eğitimin ilkeleri olan "bütünlük, bireysellik, çevre ve zamana görelik, üreticilik, özgürlük, rehberlik, etkinlik ya da iş, toplumsallık, demokratiklik ve karma eğitim" (Türen, 2022, s. 39) anlayışını benimser. Ancak uygulanan programların başarıyla gerçekleştirilebilmesi ve amaçlara ulaşılabilmesi için belli ilkelere bağlı olarak yürütülür. Bu ilkeler; çevreye uygunluk, doğaya uygunluk, kendi kendine yönetim, iş içinde ve kendi kendine çalışma, kentlerin dışında kuruluş, köye göre yetişme, köyden alıp köye verme, yaparak öğrenme, demokratik eğitim ve imece olmak üzere çeşitli başlıklara ayrılabilir. Mekânsal bağlamın önemine vurgu yapan çevreye uygunluk ilkesinin temelinde eğitimcinin hayatını devam ettirdiği yer ile çalıştığı yerin aynı olması fikri yer alır. Doğaya uygunluk ilkesi öğrenciye uygun olmayan ders ve programların öğretilmemesi, iş ve görevlerin verilmemesi esasına dayanırken; kendi kendine yönetim ilkesi, öğrencilerin eğitim gördüğü kurumlarda hem kendilerine hem topluma karşı sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetiştirilmesi esasına dayanır. İş içinde kendi kendine çalışma ilkesi, derslerin uygulanacak programın yapısına ve işleyişine uygun olması gerektiğini vurgularken; kentlerin dışında kuruluş ilkesi, öğrencilerin tarıma uygun alanlarda yaparak yaşayarak eğitim alması gerektiğini ve bundan dolayı kurumların şehirlerde ekilebilir arazinin olduğu yerlerde inşa edilmesi gerektiğini vurgular.

Eğitimcinin köyün yaşayışına uygun davranışlarda bulunması köye göre yetişme ilkesi; programların başarılı şekilde yürütülmesi için öğretmenlerin kırsal alanlarda yaşayan kişilerden seçilmesi köyden alıp köye verme ilkesidir. Öğretilen bilginin uygulanması yaparak öğrenme ilkesine; etkinlik ve çalışmalarda ortak karar doğrultusunda harekete varılması demokratik eğitim ilkesine; Köy Enstitülerinin kuruluşunda halkın önemli rol oynaması ise imece ilkesine dayanır (Kuşçi, 2023, s. 342-343).

İsmail Hakkı Tonguç ile özdeşleşen "iş anlayışıyla eğitim" ilkesinin temeli ise 1926 yılında Ankara'da açılan iş ilkesine dayalı eğitim kursunda, çeşitli akademisyenler ile yürüttüğü çalışmalara dayanır. İş ilkesine dayalı eğitim, ileride temellerinin atılacağı Köy Enstitüleri'nin de sloganı haline gelir. Köy Enstitüleri "'İş İçin, İş İçinde, İşle Eğitim'" (Elibol, 2021, s. 47) ilkesiyle hareket eder. Bu kurumun sloganı ise Türk eğitim sisteminden ilham alınarak "enstitü öğrencisi iş yaşamı içinde, iş aracılığıyla iş için eğitilir" (Bağcı, 2022, s. 42) şeklinde oluşturulur. Köy Enstitülerinde hazırlanan ve uygulamaya koyulan eğitim programlarının temel ilkesi ise "Eğitim, üretim içindedir" (Ortaç, 2005, s. 3) şeklinde ifade edilir. Söz konusu ilke aklın ve ellerin belli bir koordine çerçevesinde gerçekleşmesine bağlıdır. Zihnin ya da ellerin tek başına kullanılmasıyla üretimde verimlilik sağlanamaz. Tonguç'a göre sadece zihnini kullanarak iş yapan bireyler; kolektif yaşama yabancılaşmış, toplumdan soyutlanmış ve tüketici kimliğe dönüşmüş kişilerdir. "Kent görünümlü birer laboratuvar niteliğinde" (Kılıç, 2023, s. 229) olan Köy Enstitülerinde eğitim ve iş ilişkisi bireyin kimliğini fark etmesine de yardımcı olur. Eğitim ve iş ilişkisinin bağı insanın kişilik özelliklerinin temelini oluşturur. Eğitimin hedefi iş yapmak değil işin hedefi eğitimdir. Bundan dolayı icra edilen her iş bireyin yeteneklerini arttırmasının yanı sıra kendine duyulan güvenin de parçasıdır. Bireye hem teorik bilgiler hem de bu bilgilerin uygulamalı öğretilmesiyle gelişimleri desteklenir. Herkes tarafından kabul edilen bilgilerin yanı sıra belli bir bölgeye ya da yöreye ait olan konulara da derslerde değinilmesi sosyo-kültürel boyuta da katkı sağlar.

Köy Enstitülerinin kurucu mimarı İsmail Hakkı Tonguç, bu kurumların amacında Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni eğitim sisteminde gerçekleştirmek istediği hedefler doğrultusunda hareket eder. Mustafa Kemal

Atatürk'ün; "Eğitim ve öğretimde uygulanacak olan metot, bilginin insan için fazla bir süs, bir baskı ya da medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılabilir bir araç haline getirmektir." (Seyrek, 2019, s. 121) şeklindeki görüşüne sonuna kadar bağlanır ve bu doğrultuda çalışmalar yapmaya kendisini adar. Köy Enstitülerine atılan temel ile birlikte ideal, çağdaş ve uygar bir yapıya kavuşmak için de adım atılır. İsmail Hakkı Tonguç'a göre köyler için atılacak adımlarda ve köylünün bilinçlenmesinin temelinde eğitim vardır. Eğitim sayesinde bilinç kazanan insan; sosyal, kültürel, siyasi vb. gibi her adımda memleketin gelişimine katkı sağlar. İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitülerinde gerçekleştirmek istediklerini şu şekilde açıklar:

> Büyük ölçüde güçlü vatandaş, yani sosyal bilinçte insan ve memleketin siyasal, ekonomik ve kültürel hayatının gelişmesine katılacak, yani doğanın bütün güçlerine tutsak değil, egemen olabilecek bir güçte iş adamı yetiştirmek olmalıdır. Bizi bu amaca götürecek, okulda kitap öğretimi değil, iş eğitimi olacaktır. (Türen, 2022, s.42).

Köy Enstitüleri Kanununun birinci maddesi "Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, maarif vekilliğince köy enstitüleri açılır." (Seyrek, 2019, s. 177) olmasına rağmen bu kurumun tek amacı eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında değildir. Ancak eğitim boyutu diğer alanlardan daha fazla öne çıkar. Çünkü 1940'lı yıllarda nüfusun "%78'i okuma-yazma bilm[ez], bu oran köylerde %90 [dır]" (Kartal, 2008, s. 23) Bundan dolayı eğitim verecek kurumlara gerek duyulur. Çünkü bu zamana kadar yapılan eylemler olumlu olmasına rağmen köyün eğitime olan gereksinimine kalıcı anlamda bir çözüm sağlanamaz. Aydın-öğretmen tipi yetiştirmek hedeflenerek; halktan uzak ve onlara tepeden bakan bir perspektif yerine onların hayatlarını anlayan bir kesimin yetişmesi gaye edinir. Ancak bu sayede köy ve kent arasındaki uçurum ortadan kaldırılır.

"Halka efendilik değil, halkı efendi yapmayı" (Bağcı, 2022, s. 224) amaç edinen Köy Enstitüleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün "köylü milletin efendisidir" (Gül ve Alican, 2014, s. 19) dediği köy insanına devrimlerle ışık tutan bir kurumdur. Atatürk ilke ve inkılaplarının doğru bir şekilde uygulanması bağlamında çeşitli amaçlara hizmet eder. Bu kurumlarda yetişen çocuklar çağdaş bir zihniyete bürünür. Üretimi esas alır ve emeği üstün görür. Halkın yararı için birey yetiştirmeyi amaçlayan kurumlar,

kişiliklerin gelişmesine de ön ayak olur. Kurum, insanlar arasındaki ayrımcılığı reddederek din, dil, ırk ayrımı yapmadan bütün bireyleri eşit görür. Bu çerçevede ise eğitimde fırsat eşitliği ortaya çıkar.

Eserlerinde Köy Enstitüleri ve eğitim konusu üzerinde ciddiyetle duran Köy Enstitüsü mezunu sanatçı Mehmet Başaran'ın perspektifinden enstitünün amacı ve ilkeleri şu şekilde aktarılabilir:

> 1) Köy Enstitüleri'nde eğitim ve öğretim verimli iş hayatıyla bir arada, birbiri içinde yürütülecek.
>
> 2) Her enstitü, köye yolladığı öğretmeni sıkı, sürekli şekilde destekleyecek.
>
> 3) Enstitülerin eğitim, öğretim ve iş programlarında çevrenin ve bölgenin gerçekleri, ihtiyaçları göz önünde tutulacak.
>
> 4) Kız-erkek öğrenciler bir arada okuyacak (Başaran, 2001, s. 127).

Köy Enstitüleri, kısa bir süre faaliyet göstermesine rağmen kırsal kesimdeki halkın ekonomik, kültürel, sosyal, toplumsal vb. gibi çeşitli açılardan kalkınmasına katkı yapar. Tarım, hayvancılık, zanaat, sanat, spor gibi pek çok alanda oluşturulan eğitim programları sayesinde bireylerin donanımlı olmasını gaye edinir. Bireyleri bilgi ve becerilerle donatan, üretmesi ve fırsat eşitliği çerçevesinde eğitim almasını sağlayan, becerilerine göre meslek seçebilme olanağı tanıyan, kendi ayakları üzerinde durması ve haklarını savunması için ön ayak olan bir kurumdur. Sadece ilkokul öğretmeni yetiştirmeyen bu kurumlar bulundukları bölgenin gelişmesine ve kalkınmasına yol açan en somut atılımdır. Köylerin ve halkın sosyal ve ekonomik bakımdan kalkınması da sağlanır. Çünkü temelinde eğitimin ekonomik bir yatırım olarak kabul edilmesi ve eğitimin ekonomik işlevinin anlaşılması vardır. Bundan dolayı sadece eğitim öğretim boyutunda kalmaz. Köy Enstitülerinde verilen tarım, hayvancılık, ormancılık, zanaat vb. gibi çeşitli teorik ve uygulamalı dersler sayesinde kırsal ekonomi kalkınır ve bireylere çevre bilinci aşılanır. Bunun sonucunda köylerde üretkenlik ve verimlilik artar, ekonomi canlılık kazanır. Ayrıca verilen dersler sayesinde bilinci artan öğrenciler verimli tüketici haline gelir. Bilinçli tarım uygulamaları, su kaynaklarının dikkatli kullanımı, bakım ve zanaatkarlık sayesinde kırsal alandaki ekonomik faaliyetlerde de gelişme olur.

2.3 Köy Enstitülerinin Kurulduğu Coğrafyalar

Genellikle şehir ve kasabaların dışında kalan köylerde açılan Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940 tarihinde 14 ilde kurulur. Bir yıl içerisinde açılan 7 Köy Enstitüsü ile birlikte sayıları 21'e ulaşır (Özpınar, 2020, s. 26). Köy Enstitüleri, eğitim-öğretim faaliyetlerine ilk olarak çadırlarda başlar. Ankara'dan gönderilen mimarlık çizimleri ile ilk binalar yapılır. Köy Enstitülerinin binalarının yapımı için yarışmalar düzenlenir ve Köy Enstitülerinin ilk ve tek kadın mimarı Mualla Eyüboğlu Anhegger olur (Türkoğlu, 2021, s. 6). Köy Enstitülerinin kuruluş yerlerinin seçiminde; tarım işleri için elverişli ve yeterli araziye sahip olması, işlenmemiş topraklarının olması, merkezi bir yerleşkeye sahip olması ve anayolların yakınında olması, karayolu ve demiryolu bağlantısının olması, arazinin öğretmen ve öğrenci koşulları için uygun olması, hava ve su durumunun yeterli olması gibi faktörler rol oynar (Gedikoğlu, 1971, s. 40-41; Kapluhan, 2012, s. 186; Tural, 2016, s. 19). Köy Enstitülerinin kurulduğu bölgeler ulaşım, su, elektrik vb. gibi yatırımların öncelikli olduğu yerler haline gelir. Bu ise Köy Enstitülerinin kırsal hayata olan katkısının en somut örneği olarak karşımıza çıkar. Ayrıca kuruldukları bölgenin temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayan tarım, hayvancılık, balıkçılık vb. gibi gereksinimleri de karşılayarak kırsal bölgenin ekonomisine doğrudan katkı yapar.

Köy Enstitüleri Anadolu'nun dört bir tarafına dengeli bir şekilde dağıtılır. Ancak Köy Enstitülerinin kurulacağı bölgeler planlandığında Ankara yakınlarına bir enstitünün açılması tercih edilmez. Tercih edilmeme sebepleri şu şekilde açıklanır:

> Ankara yakınlarına kurulacak bir enstitü, geleni gideni eksik olmayan Ankara'yı ziyaret eden devlet adamlarının ziyaret edecekleri yerlerden biri haline gelebilirdi. Bu durum, özellikle yabancıların üstün körü fikir ve kanaat sahibi olmalarına neden olabilirdi.
>
> Ankara, siyasetin cirit attığı bir kenttir ve buraya yakın yerde kurulacak enstitü çok kolay politize olabilirdi ve bu, Köy Enstitüleri ruhuna terstir (Bağcı, 2022, s. 127).

Planlanmamasına rağmen başkente Hasanoğlan Köy Enstitüsünün kurulması bir zorunluluk olarak görülür ve bu kurumun temeli Kepirtepe Köy Enstitüsüne dayanır. 1943 yılında Ankara'da açılan Hasanoğlan Köy Enstitüsünü ziyaret eden dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İsmail Hakkı Tonguç'a "enstitü sayısını 60'a çıkarmak gereklidir… Para sorunu diye bir şey ileri sürme" (Gülen, 2022, s. 194) diyerek 21

olan enstitü sayısını arttırmak ister. Ancak savaş, ekonomik zorluklar, bunalım gibi pek çok faktör İsmet İnönü'nün gerçekleştirmek istediği hedefe engel olur.

21 Köy Enstitüsünün kurulduğu bölgeler aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir

Tablo 2.1 Köy enstitüleri (Başaran, 1999b, s. 17; Kılıç, 2023, s. 133)

Kuruluş Tarihi	**Enstitünün Adı**	**Kurulduğu Yer**
1937	Kızılçullu Köy Enstitüsü	İzmir
1937	Çifteler Köy Enstitüsü	Eskişehir
1938	Kepirtepe Köy Enstitüsü	Lüleburgaz
1939	Gölköy Köy Enstitüsü	Kastamonu
1940	Akçadağ Köy Enstitüsü	Malatya
1940	Aksu Köy Enstitüsü	Antalya
1940	Akpınar Köy Enstitüsü	Samsun-Ladik
1940	Arifiye Köy Enstitüsü	Düzce-Adapazarı
1940	Beşikdüzü Köy Enstitüsü	Trabzon-Vakfıkebir
1940	Cilavuz Köy Enstitüsü	Kars
1940	Düziçi Köy Enstitüsü	Osmaniye-Bahçe
1940	Gönen Köy Enstitüsü	Isparta
1940	Savaştepe Köy Enstitüsü	Balıkesir
1940	Pazarören Köy Enstitüsü	Kayseri
1941	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	Ankara
1941	İvriz Köy Enstitüsü	Konya-Ereğli
1942	Pamukpınar Köy Enstitüsü	Sivas-Yıldızeli
1944	Pulur Köy Enstitüsü	Erzurum
1944	Dicle Köy Enstitüsü	Diyarbakır-Ergani
1944	Ortaklar Köy Enstitüsü	Aydın
1948	Ernis Köy Enstitüsü	Van

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Köy Enstitülerinin sayısını 60'a yükseltme isteği tablodan da anlaşılacağı üzere dönemin atmosferine bağlı olarak gerçekleştirilemez.

2.4 Köy Enstitülerinde İşleyiş

Köy Enstitülerinde karma eğitim parasız ve yatılı bir şekilde öğrencilere sunulur ve bu durum dönemin yeni bir eğitim modelinin varlığı olarak karşımıza çıkar (Erol ve Erol, 2021, s. 809). Eğitim-öğretim modeli iş ve iş içinde öğretim programına bağlıdır. Kurumda günlük, haftalık, aylık ve yıllık olmak üzere dört program yer alır (Şeren, 2008, s. 221). Enstitülerdeki öğretim müfredat süresi beş yıldır ve uygulamalar genellikle esnek tutulur. Her enstitü genel çerçeveye sadık kalarak kendine özgü programı oluşturur. Bu müfredatın; 114 haftası kültür derslerine, 58 haftası ziraat derslerine ve uygulamalarına, 58 haftası teknik derslere ve çalışmalara, 30 haftası ise tatillere ayrılır. Daha iyi bir verim alabilmek için sınıf ikiye bölünür ve bir kısmı teorik derslere bir kısmı da uygulamalı derslere gönderilir (Seyrek, 2019, s. 138-139; Kılıç 2023, s. 176). Öğrencilere verilen kültür uygulamalarında; Türkçe, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya, resim vb. gibi dersler yer alır. Ziraat dersleri ve uygulamaları; tarla ziraati, bahçe ziraati, meyvecilik, sebzecilik, arıcılık vb. gibi derslerden oluşur. Son olarak teknik ve uygulamalı dersler ise köy demirciliği, köy dülgerliği, ayakkabı yapımı, terzilik, el sanatları vb. gibi dersleri içerir (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018, s. 268). Ayrıca enstitülerde bulunan kütüphaneler aracılığıyla her öğrencinin aralarında Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un eserlerinin de bulunduğu en az yirmi beş kitabı okuma zorunluluğu vardır. Özellikle en çok okunan kitaplar arasında; Kırmızı ve Siyah, Vadideki Zambak, Benim Üniversitelerim, Germinal; oynanan piyesler arasında Zoraki Tabip, Kibarlık Budalası, Bir Yaz Gecesi Rüyası bulunur (Özpınar, 2020, s. 29-32). Görsel Sanatlar alanına özel bir önem veren İsmail Hakkı Tonguç; resim, heykel, müzik, tiyatro gibi sanat eğitimi aracılığıyla öğrencilerin estetik bir bakış açısı kazanması ve yaratıcılıklarının gelişmesini ister. Resim-iş dersi kapsamında kağıt işleri, baskı teknikleri, modelaj çalışmaları, mukavva ve ağaç işleri gibi alanlarda eğitim verilir. Kendi müzik mirasını anlamak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla öğrencilere çeşitli enstrümanları çalma öğretilir ve her öğrencinin en az bir enstrümanı çalma zorunluluğu vardır. Ayrıca teorik bilgilerle de pekiştirme sağlanır. Enstitüde sabahlar müzikle başladığı için öğrencilere marşlar, türküler, şarkılar öğretilir (Tunç, 2009, s. 31-32). Öğrencilerin kültürünü, dilini, tarihini anlamak ve kimlik kazanma sürecine yardımcı olmak amacıyla kültür eğitimi de verilir. Tarih ve coğrafya dersleri ile geniş bir perspektif kazanan öğrenciler, sağlık

eğitimi ile temel hijyen, sağlık bilgisi, ilk yardım, beslenme gibi teknik konuları öğrenir; doğayı korumak, çevre bilincini kazanmak, tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık, su kaynakları gibi konularda bilgileri de çevre bilinci ve çevre koruma dersleriyle edinir (Altun, 2023, s. 25-41). Kırsal kesimde yaşayan insanların milli bilincini arttırmak amacıyla Köy Enstitülerinde çeşitli etkinliklere yer verilir. Bu amaca hizmet eden faaliyetler şu şekildedir:

> Halk türküleri, oyunları, marşları ve enstrümanları esas alınarak etkinlikler düzenlemek.
>
> Üretim kalite ve verimi arttırmaya yönelik danışmanlık yapmak.
>
> Sergi, panayır, pazaryeri gibi hususlarda köylüyü bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve ziyaretleri için kılavuzluk etmek.
>
> Ormanlar konusunda farkındalık yapmak ve ormanlığa dair bilgilendirmeler yapmak. Fidanlıklar kurmak.
>
> Tarihi ve doğal eserlerin, anıtların, değerlerin ortaya çıkarılması, onarılması, korunması.
>
> Köylünün huzur ve refahı için her türden desteği sağlamak ve bu hususta gerekli hallerde hükümetten destek talep etmek.
>
> Her türlü kooperatifi kurmak ve işletmek, orman yangınlarını söndürmek, imece gibi hususlarda köylüyle işbirliği içinde olmak.
>
> Köylü gençlerin karada ve suda giden araçları kullanabilmesi için teminen yardımcı olmak (Bağcı, 2022, s. 206).

Kısacası Köy Enstitülerinin ders işleyişinin temelinde "yaparak, yaşayarak öğrenme" (Kocabaş, 2014, s. 62) modeli vardır. Ünlü düşünür Jean Jack Rousseau, eğitimin doğa gibi alanlarda gerçekleşmesi gerektiğine inanır. Köy Enstitülerinde de tıpkı Jean Jack Rousseau'nun düşüncesinde olduğu gibi toprakla ve doğayla bütünleşerek, üreterek ve yaşayarak gelecek nesilleri eğiten öğretmenler yetiştirilir (Erol ve Erol, 2021, s. 85). Köy Enstitülerini diğer kurumlardan farklı kılan özellikler ise şu şekilde sıralanabilir:

> 1. Okuma-yazma bilenlerin oranlarının artması, okulsuz-öğretmensiz köylere çözüm sunulması.
>
> 2. İlkel tarım teknikleri yerine, tarımda çeşitlenme, tarımsal tekniklerin kullanımı vb. geliştirici yenilikler,
>
> 3. Yetiştirilme süreci itibariyle öğretmenlerin, tüketici değil üretici bireyler olması ve sadece klasik öğretmen değil aynı zamanda "önder" olması,
>
> 4. Tek parti döneminin "tepeden inme"ci, merkezden alınan kararlar doğrultusunda başlatılmış olmasına rağmen, bürokrasiyi azaltma eğiliminin, yaparak yaşayarak öğrenmenin, program ve ders kitapları oluşturulmasında deneyimlerden yola çıkılmasının

> ve hem öğretmen-öğrenci ilişkilerinde hem de yönetim anlayışında demokratik uygulamaların olmasıdır (Şahin ve Başar, 2019, s. 16-17).

Köy Enstitülerinde müdür, müdür yardımcısı, eğitimbaşı ve öğretmen gibi çeşitli kişiler idari yapılandırmayı oluşturur. Köy Enstitülerinde görev yapacak idareci ve öğretmenlerin sahip olması gereken nitelikler 3808 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun 17. maddesinde belirtilir. Öğretmenler ve idareciler; Yüksekokul ve fakülteler, Gazi Terbiye Enstitüsü, öğretmen okulları, ticaret lisesi, orta derece ziraat okulları, erkek sanat okulları, kız enstitüleri, inşaat okulları, teknik ve mesleki okullar gibi kurumlardan mezun olanlar arasından seçilir (Ezer, 2019, s. 1789). Köy Enstitüleri Kanunu'nun 46. maddesine göre enstitülerde çalışan kişilerin çalışma esası "her hafta pazartesi sabahından cumartesi saat on üçe kadar çalışırlar" (Tonguç, 1970, s. 250) şeklindedir. Köy Enstitülerine ilk olarak mart ayında enstitü müdürleri atanır (Türkoğlu, 2021, s. 96). Enstitü müdürü, tüm kurumun yönetiminden sorumlu kişidir. Müdür yardımcısı ise bütçe, ödenek gibi meselelerle ilgilenir. Her enstitüde bulunan eğitimbaşı ise kendi branşının derslerini verir, toplantılar organize eder ve işlerin düzenli yürütülmesini sağlar (Yıldız ve Akandere, 2017, s. 283). Öğretmenler ise atandığı bölgelerde yirmi yıl görev yapmakla yükümlüdür. Öğretmenler sadece eğitim vermekle kalmayıp, köyün kalkındıran, yetişkinler için akşam okulu veya kurslar açan, hayvanların bakımını gerçekleştiren, köylülere rehberlik eden, temizlik işlerini yapan, çocuklarla oyunlar oynayan kişilerdir (Tonguç, 1970, s. 227; Özpınar, 2020, s. 28; Türen, 2022, s. 56). Öğretmenlerin en temel görevlerinden biriside işlik çalışmasıdır. İşlik çalışmasının ilk amacı; öğrencilerin kabiliyetlerini geliştirmek ve onları gelecekteki hayatları için hazırlamaktır. Diğer bir amacı ise öğretmenin çalışmaları sonucu gelirini temin etmesidir (Türen, 2022, s. 65-66). Çünkü öğretmenlere az bir maaş verilir ve gelirini bağ ve bahçe gibi yerlerde çalışarak kazanması istenir (Yiner, 2012, s. 307). Kısacası öğretmenler eğitim ve öğretim faaliyetleriyle beraber ekonomik etkinliklerde de önemli bir rol üstlenir.

Köy Enstitülerine her bölgeden öğrenci alınır ve kuruma alınacak öğrencileri ilköğretim müfettişleri belirler. Ayrıca enstitülere öğrenciler yılın belli dönemlerinde değil, öğrenci ne zaman gelirse o zaman alınır. Köy Enstitülerine beş sınıflı köy okulunu bitiren, 10 ila 15 yaşları arasında olan, nişanlı veya evli olmayan, sağlıklı, zeki, çalışkan ve becerikli çocuklar seçilir. Ancak talebin artmasıyla birlikte üçüncü

ve dördüncü sınıfı bitiren öğrencilerde alınmaya başlanır. İlk başlarda kız öğrencilerin sayısı anne-babayı ikna etme gibi faktörlerden dolayı azdır. Bundan dolayı köy köy gezen idareciler, Köy Enstitülerinin tanıtımını ailelere yapar. Ayrıca İsmail Hakkı Tonguç, kızların okuyabilmesi için sınavsız giriş kuralını yürürlüğe koyar (Şeren, 2008, s. 214-216; Seyrek, 2019, s. 135; Kılıç, 2023, s. 152-155). Enstitü bünyesine alınan öğrencileri yetiştirme ilkeleri "Köy şartlarına uyum sağlayabilme, köyden aldıklarını tekrar köye verebilme, iş eğitimi ilkesi gereği yaparak öğrenebilme, demokratik eğitim verebilme ve eğitim öğretim olarak da imece usulünü kullanabilme" (Kılıç, 2023, s. 153) şeklinde sıralanabilir.

Köy Enstitülerine öğrenci alımı yapılan iller aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.2 Öğrenci alımı yapılan iller (Tos, 2022, s. 123)

Köy Enstitüsünün Adı	**Öğrenci Alımı Yaptığı İl**
Kızılçullu Köy Enstitüsü	Aydın ve Manisa
Çifteler Köy Enstitüsü	Afyon, Kütahya, Bilecik, Uşak
Akpınar Köy Enstitüsü	Amasya, Tokat, Ordu
Kepirtepe Köy Enstitüsü	Edirne, Tekirdağ
Gölköy Köy Enstitüsü	Sinop, Zonguldak, Çorum
Akçadağ Köy Enstitüsü	Elazığ
Aksu Köy Enstitüsü	Muğla
Arifiye Köy Enstitüsü	Bursa, Bolu, Adapazarı, İstanbul
Beşikdüzü Köy Enstitüsü	Gümüşhane, Giresun, Rize
Cilavuz Köy Enstitüsü	Ağrı ve Artvin
Düziçi Köy Enstitüsü	Mersin, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş
Gönen Köy Enstitüsü	Burdur, Denizli
Savaştepe Köy Enstitüsü	Çanakkale
Pazarören Köy Enstitüsü	Kırşehir, Yozgat
Hasanoğlan Köy Enstitüsü	Çorum, Kırşehir
İvriz Köy Enstitüsü	Niğde
Pamukpınar Köy Enstitüsü	Erzincan, Tunceli
Pulur Köy Enstitüsü	Gümüşhane, Ağrı
Dicle Köy Enstitüsü	Mardin, Siirt
Ortaklar Köy Enstitüsü	Muğla, Denizli
Ernis Köy Enstitüsü	Bitlis, Hakkari

Köy Enstitülerine alınan öğrenciler tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin belli bir bölgesinden seçilmez. Öğrencilerin Anadolu'nun dört bir tarafından alınmasıyla kalkınmanın belli bir bölgeye değil tüm ülke geneline yayılması amaçlanır.

2.5 Köy Enstitülerinden Mezun Olan Sanatçılar

Köy Enstitüleri; sosyal, kültürel, ekonomik vb. gibi pek çok alana katkı yapar. Derin izler bıraktığı bir alanda Türk edebiyatıdır. Türk edebiyatına yansımaları hem kaleme alınan eserlere ilham vermesiyle hem de bu kurumlardan mezun olan pek çok yazar ve şairin bulunmasıyla kendisini gösterir. Cumhuriyet Dönemi'nde edebiyat ve yazın hayatında yer edinmiş Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerden en tanınanları; Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Dursun Akçam ve Mahmut Makal'dır.

Köy Enstitülerinde yetişen sanatçıların hepsi ait olduğu bölgeyi kendine özgü bir dil ile eserlerine yansıtır. Örneğin Dursun Akçam Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'yu; Mehmet Başaran Trakya'yı; Fakir Baykurt İç Anadolu'yu ve Talip Apaydın İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu'yu eserlerine yansıtır. Ayrıca Mehmet Başaran, Fakir Baykurt, Mahmut Makal ve Talip Apaydın yıllar sonra adlarını duyuracakları eserlerin ilk örneklerini eğitim gördükleri kurumda çıkartılan *Köy Enstitüleri Dergisi*[1]'nde veririler (Özpınar, 2020, s. 42).

Köy Enstitülerinden mezun olan sanatçılar aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

[1] Köy Enstitüleri Dergisi, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri tarafından üç ayda bir çıkartılır ve ilk sayısını 1945 yılının Ocak ayında verir. Dergi için düşünülen ilk isim *Köy Enstitüleri Belleteni*'dir. Ancak öğrenciler tarafından Köy Enstitüleri Dergisi adı kabul görür. Köy Enstitüleri Dergisi, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Dergisi'nin bir alt kolu olarak faaliyet gösterir. Derginin tüm işlerini Dergi Kolu üstlenir ve derginin başında Yüksek Köy Enstitüsü Dergi Kolu yöneticisi Sabahattin Eyüboğlu vardır. 16.000 nüsha olarak çıkarılan dergi tüm öğretmen ve öğrencilerin faydalanması ve enstitüler arasındaki iletişimin devam etmesi için kurumlara gönderilir. Köy Enstitüleri Dergisi; incelemeler, enstitü çalışmaları ve haberler adlı üç bölümden meydana gelir. İlk bölümde bilimsel incelemeler, ikinci kısımda özgün eserler, son bölümde ise enstitüde yapılan işlerle ilgili yazılar bulunur. Ayrıca Köy Enstitülerinde hazırlanan *İş Eğitimi Sözlüğü'de* dergi içerisinde yer alır. Ülkümüzün Yolculuğu isimli ilk sayısı Hasan Âli Yücel tarafından kaleme alınır. Beşinci sayıdan itibaren Köy Enstitülerinde yapılan etkinliklerle ilgili olumlu ya da olumsuz eleştirilere yer verilir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Bağcı, 2022, s. 142; Başaran, 2009, s.105; Gut, 2018, s.71-72; Kılıç, 2023, s.209).

Tablo 2.3 Köy enstitüsü mezunu sanatçılar (Türen, 2019, s. 205; Türkoğlu, 2021, s. 117; Tos, 2022, s. 127)

Sanatçının Adı	**Mezun Olduğu Enstitü**	**Mezun Olduğu Yıl**
Adnan Binyazar	Dicle Köy Enstitüsü	1956
Arif Yüce	Düziçi Köy Enstitüsü	1944
Arif Gelen	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1957
Arif Karakoç	Gölköy Köy Enstitüsü	1956
Bahar Dadaloğlu	Pazarören Köy Enstitüsü	1949
Bahattin Karakoç	Düziçi Köy Enstitüsü	1949
Behzat Ay	Düziçi Köy Enstitüsü	1954
Dursun Akçam	Cılavuz Köy Enstitüsü	1950
Emin Özdemir	Pamukpınar Köy Enstitüsü	1948
Enver Atılgan	Düziçi Köy Enstitüsü	1949
Fakir Baykurt	Gönen Köy Enstitüsü	1948
Hatun Birsen Başaran	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1949
Latif Hasan Sarıyüce	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1950
Mahmut Makal	İvriz Köy Enstitüsü	1947
Mahmut Yağmur	Akpınar Köy Enstitüsü	1945
Mehmet Başaran	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1946
Mehmet Çimi	Çifteler Köy Enstitüsü	1949
Mevlüt Kaplan	İvriz Köy Enstitüsü	1948
Naciye Makal	Aksu Köy Enstitüsü	1946
Pakize Türkoğlu	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1947
Recep Bulut	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1949
Şevket Yücel	Düziçi Köy Enstitüsü	1951
Talip Apaydın	Hasaoğlan Köy Enstitüsü	1946
Ümit Kaftancıoğlu	Cılavuz Köy Enstitüsü	1957
Vehbi Polat	Cılavuz Köy Enstitüsü	1948

1940'lı yıllardan itibaren Köy Enstitülerinde eğitim görmeye başlayan sanatçılar köy sorunlarını yansıtmaya ve eserlerinin tematik düzlemini toplumsal bir bakış açısıyla oluşturmaya başlar. Bu köy gerçeğinin köydeki halk tarafından aktarımın ilk örneği ise öncelikle Varlık dergisinde yayımlanan ardından 1950 seçimlerine yakın bir süre içerisinde kitaplaştırılan Mahmut Makal'ın yazmış olduğu *"Bizim Köy"* isimli romandır. Hasan Âli Yücel, köy sorunlarının eserlerde konu edinmesini "Köylü, edebiyata kendi girmeye başlamıştır" (Çankaya, 2013, s. 486) şeklinde ifade eder.

Sanatçılar yapıtlarını “sanat toplum içindir” perspektifi ile oluşturur. Eğitim, köy ve köy insanı, ezilen alt sınıf, aydın-halk çatışması vb. gibi sosyal konular etrafında eserler verilir. Özellikle de köy ve köy yaşamını gerçekçi bir şekilde aktarabilmek için realizm ve natüralizm kullanılır. Ancak kaleme alınan eserlere bakıldığında köylünün kalkınması ve aydınlanması için kurulan enstitülerin siyasi bir alana doğru kaydırıldığı görülür. Kısacası köy gerçekliği özellikle Köy Enstitülerinden mezun olan sanatçılar tarafından Anadolu’yu kaleme alacak bir şekilde gelenek haline getirilir.

2.6 Köy Enstitülerinin Kapatılış Öyküsü

Köy Enstitüleri hem kanununun kabul edildiği ilk andan hem de kurulduğu andan itibaren belli tartışmaları beraberinde getirir. Köy Enstitülerine yönelik karşı suçlamalar ise farklı boyutlarıyla dikkat çeker. Köy Enstitüleri Kanunu’nun kabul aşamasındaki ilk itiraz dönemin İstanbul Milletvekili olan Kazım Karabekir’den gelir. Karabekir, tasarı hakkında kentli-köylü ayrımı çıkacağını düşündüğü için olumsuz görüşler beyan eder. Çünkü ona göre Köy Enstitüleri sadece köy ilkokullarını bitiren çocuklara hitap eder. Buna bağlı olarak da şehirlerde ve kasabalarda yaşayan çocukların köyle olan bağı azalır (Yılmaz, 2023, s. 343).

Yasa hakkındaki bir diğer suçlama ise öğretmenlere ve enstitü sözcüğünün anlamına yöneliktir. Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin zorunlu görev süresi boyunca maaş alamaması ve enstitü kelimesinin yabancı kökenli olduğu için, okul sözcüğünün anlam ve işlevini barındırmaması eleştiriye tabi tutulur (Bağcı, 2022, s. 117-118).

Köy Enstitülerine yöneltilen bir diğer karşı suçlama kamuoyu tarafından yapılır. Kamuoyunun yönelttiği eleştiriler; Köy Enstitülerine harcanan paranın alınan verimle ters orantılı olduğu, öğretmen ve öğrencilerin şehirlerde yaşayan insanlara nefret dolu baktığı, bu kurumlardan mezun olanların saygıdan yoksun olduğu, köy öğretmenlerine eğitim ve öğretim haricinde çok fazla yük yüklendiği ve halkın sorumluluklar karşısında ezildiği vb. gibi sorunlar çerçevesinde toplanır (Kuşçi, 2023, s. 415).

Eğitimin sadece seçkinlere yönelik olduğunu savunan toprak ağaları ise Köy Enstitülerini farklı açılardan eleştirir. Söz konusu kesim Köy Enstitülerinden mezun

olan öğrencileri gittikleri yerlerde hoş karşılamaz. Çünkü bireylerin bilinçli hale gelmesiyle bu kişiler köylerdeki insanları ellerinden geldikleri gibi yönetemeyeceklerini düşünür ve köylünün gözlerinin açılmasından korkar. Bundan dolayı enstitülerin kapatılması için çözüm üretme girişimlerine başlar. Diğer eleştiriler ise öğrencilerin okul inşaatında çok çalıştırıldığı ve bundan dolayı sürekli hasta olduğu, enstitülerden mezun olan öğretmenlerin köylerde görevlendirilmesinin köy-kent ayrımını doğurduğu, herkesin okumak zorunda bırakıldığı gibi konular etrafındadır. En önemli karalamalardan birisi de ahlaksızlık olarak nitelendirilen karma eğitim anlayışına yöneliktir. Çünkü yatılı olan okullardaki eğitim ve öğretim faaliyetleri dönemin atmosferi içerisinde Türk aile yapısına terstir. Ayrıca enstitülerde aşırı solcu bir ideolojiyi yansıtan eğitim ve öğretim faaliyetlerine yer verildiği ve kız öğrencilerin erkekler gibi pantolon ve ceket giymesinin de komünist ideolojinin yansıması olduğu ileri sürülür. Kısacası köylüye hem maddi hem de manevi olarak yüklenildiği düşünülür. (Aysal, 2005, s. 278; Yıldız ve Akandere, 2017, s. 309; Özpınar, 2020, s. 28; Kılıç, 2023, s. 256-266). İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri Kanunu'na karşı yapılan olumsuz eleştiriler hakkında şu şekilde görüş bildirir:

> Verilecek eğitim karakter eğitimidir ve doğrudan doğruya eğitim esasıdır. Eğitim kavramında biz bedeni ayrı, ahlakı ayrı, düşünceyi ayrı görmemekteyiz. Biz, bu yanlışı yapmamak için çalışıyoruz. Eğitim ilkelerimiz, parti programında yazılıdır. Bunun için "köy-kent" ayrımı söz konusu değildir. Bu kanunla bizim yaptığımız bir kopya değildir. Ama kendince, uydurma bir iş de değildir. Biz hiçbir ülkenin ilköğretim sorununu çözümlerken aldığı önlemleri olduğu gibi almadık. Hepsinin tarihini biliyoruz, cahil değiliz. Bu bizimdir, kimseden almadık, bizden alsınlar. (Elibol, 2021, s. v).

Köy Enstitülerine yönelik eleştirilerin ardındaki temel mesele siyasidir. Yöneltilen eleştirilerin ve karalamaların ardından "enstitülerde komünizm propagandası yapılıyor" (Bağcı, 2022, s. 218) şeklindeki suçlamalar, 1945 yılında çok partili hayata geçişle birlikte artar. Demokrat Parti, yapılan eğitim reformlarından rahatsızlık duyar ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni yıpratmak için Köy Enstitülerini kullanmaya başlar. Bu durum üzerine Cumhuriyet Halk Partisi Köy Enstitülerinin insanlara olan yararını anlatmak yerine yalnızca "düzelteceğiz" diye cevap verir ancak kendilerini savunma girişiminde bulunmaz. Artan eleştiriler ile bağlantılı olarak dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel görevinden alınır ve yerine Reşat Şemsettin Sirer atanır. Sirer, enstitülere yönelik tutumların kaynaklarını araştırmak üzere teftişler yapar ve teftişler sonucunda öğretmenleri görevinden uzaklaştırarak yerine başka öğretmenlerin

atamasını gerçekleştirir. 1946 yılında Recep Peker hükümeti Köy Enstitülerine karşı eleştirilerine başlar ve ilk olarak Hasanoğlan Köy Enstitüsü müdürünü görevden uzaklaştırır. Ardından okullarda okutulan kitaplar taranır, sakıncalı görünenler yasaklanır ve bu kitapların bir kısmı da toplatılır. 1947 yılında Hasaoğlan Köy Enstitüsüne benzer başka okullar olduğu gerekçesiyle kurumun kapatılması söz konusu haline gelir ve kısa bir süre içerisinde kapatılır. Hemen ardından 1948 yılında eğitmen kursları uygulamasına; 1949 yılında karma eğitim faaliyetlerine son verilir. Enstitülerde eğitim gören kız öğrenciler ise yatılı okullara nakledilir. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Bakanı Avni Başman, 11 Haziran tarihinde gerçekleştirdiği konuşmasında Köy Enstitüleri sisteminin yapısının değişerek birer meslek okulu adı altında faaliyet göstereceğini belirtir. Bir gün sonra yapılan konuşmada ise öğretmen okulu olacağını ifade eder. 1952 yılında Talim Terbiye Kurulunun aldığı bir karar doğrultusunda Köy Enstitüleri programında değişiklik yapılmaya başlanır. Değişiklik sebebi ise öğretmen yetiştirmenin devlete fazla yük getirmesi olarak bildirilir. Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde 1953-1954 yılları arasında Köy Enstitüleri Öğretim Programı kaldırılır ve yerine Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı kabul edilir. Köy Enstitüleri kapatılmadan önce; ilkokul öğretmenliğinde ayrımın ortadan kalkacağı, meslekte eşit uygulamalardan geçileceği, üstün kalitede öğretmen yetiştirileceği, adaletin sağlanacağı, köy ve kent ayrımının ortadan kalkacağı gibi çeşitli görüşler öne sürülür. 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı Köy Enstitüleri ile Köy Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun kapsamında Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları birleştirilerek Köy Enstitüleri sistemine son verilir (Taşkaya ve Akbaşlı, 2008, s. 17; Özpınar, 2020, s. 49-54; Güven, 2022, s. 329; Türen, 2022, s. 128-133).

Köy Enstitülerinin kurucularından olan Hasan Âli Yücel kurumun kapatılışının ardından "Köy enstitülerinin bütün günahı omuzlarıma, sevabı başkalarına olsun. O kurumların günahı bile bana yeter" (Türen, 2022, s. 149) şeklindeki sözleri ifade eder ve bu kurumun kapatılmasının her alanda nitelik kayıplarına yol açtığını vurgular. Köy Enstitülerinde donanımlı şekilde yetişen öğretmenlerin sayısında yaşanan düşüşe bağlı olarak eğitim kalitesinin niteliği de düşer. Eğitimde fırsat eşitliği bağlamında okullarda eğitim gören öğrenciler arasında uçurumlar oluşur. Kırsal bölgenin kalkınması için yapılan reformlar duraklar ve yavaşlar. Köylerin yerel kültürlerini, dilini, sanatlarını

vb. gibi pek çok faaliyeti koruyan ve geliştiren etkinlikler de sona erer. Kısa zaman içerisinde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler şu şekildedir:

> İş eğitimi ilkesinin kısıtlanarak iş, işlik, tarla ve hayvan üretiminin azalması,
>
> Köy okulları, sağlık memuru, ebe ve öğretmen lojmanları yapımının özel idare devlet bütçesine bağlanarak bina yapımlarının aracılara verilmesi,
>
> Kent doğumlu öğrenci alımlarına başlanması,
>
> Öğrenci sayıları azaltılarak kız öğrenci alımlarının yüzde 10'a düşürülmesi, buna karşılık işçi, memur, öğretmen ve yönetici sayılarının artması,
>
> Kurucu öğretmen ve yöneticilerin alınarak yerlerine iktidar yanlılarının getirilmesi,
>
> Özgür okuma saatlerinin kaldırılması ve birçok kitabın yasaklanarak yakılması,
>
> Sınıfta bırakma ve okuldan atılmaların çoğalması, öğrencilerde not korkusunun yaratılması,
>
> Öğretmen adaylarının köylerde staj yapmaları ve enstitüler arası yardımlaşmaların durdurularak enstitülerde bulunan konuk evlerinin kapatılması,
>
> Öğretmen, öğrenci, işçi, usta öğretici ve yönetici arasındaki uyumun bozulması,
>
> Enstitü çıkışlı öğretmenlerin 20 lira olan aylıklarının 88 liraya çıkarılarak geçimleri için at, inek, araba, takım, tezgah ve köy tarlasını geri alınması,
>
> Enstitü çıkışlı öğretmenlere 45 günlük kurs görme zorunluluğunun getirilmesi
>
> Açılması öngörülen köy enstitülerinin ertelenmesi ve durdurulması,
>
> Ebe ve sağlık memuru kollarının kapatılması (Türen, 2022, s. 128-129).

Köy Enstitüleri, tasarısının kabul edilmek için oylamaya sunulduğu ilk andan itibaren siyasal, ideolojik, kişisel vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı eleştirilerin merkezinde olan bir kurum haline gelir. Köy Enstitüleri hakkındaki karşı suçlamalar genellikle karma eğitim anlayışı, komünizm propagandası, köy-kent ayrımı, öğretmenlerin nitelikleri ve maaşlarının azlığı vb. gibi alanlarda toplanır. Yapılan eleştirilere rağmen Köy Enstitüleri gerçekleştirmek istediği amaçlarına ulaşabilmek için büyük bir özveriyle çalışmalarına devam eder. Ancak gündemde uzun süre tartışmaların odak noktasını oluşturan kurumun kapatılış süreci de yapılan karalamaların ardından hız kazanır.

2.7 Köy Enstitülerinin Türk Eğitim Tarihine Katkıları

Köy Enstitüleri; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi vb. gibi pek çok alanı hem etkileyen hem de belirli yönlerden katkı yapan bir kurumdur. Köy Enstitüleri, kırsal kesimdeki bireylerin eğitim görmesi, aydınlanması ve okuma yazma oranlarının arttırılması amacıyla ilkokul öğretmeni yetiştirmek için kurulur ancak sadece eğitimci yetiştirmekle kalmaz aynı zamanda Türk eğitim sistemine belli açılardan katkılar yapar (Seyrek, 2019, s. 195-201). Köy Enstitülerinde yetişen öğretmenler sadece okuma-yazma öğretmekle yükümlü bir memur olarak değil köylerde aydın kimliğiyle lider olabilecek özelliklere göre eğitim alır. Ayrıca bu kurum ezberci öğrenme yerine bireyi merkeze alan yaparak yaşayarak öğrenme modelini oluşturur (Türen, 2022, s. 157-158).

1940'lı yıllar toplumsal cinsiyet bağlamında ayrımların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Köy Enstitülerinin bu bağlamda en önemli katkısı karma eğitime geçişte yaşanır. Karma eğitim daha önce başlamış olmasına rağmen kırsal bölgelerde uygulamaya koyulması Köy Enstitüleri sayesinde olur. Ancak karma eğitim sisteminin uygulanması zorlukları ve riskleri de beraberinde getirir. Çünkü aileler kızlarının okumasını istemez. "Kız çocuğu okur mu?, Kız çocuğu erkeklerle aynı yatılı okula gönderilir mi gibi?" tutumlar yaygınlaşır. Okulların yatılı olması ve uzak yerlere kurulmuş olması da aileleri ikna çabalarını zorlaştırır (Türen, 2022, s. 110-111). Toplumsal yapılanmada kız çocukları etrafında şekillenen algıyı kırmak amacıyla İsmail Hakkı Tonguç tarafından kızların okuması için çözümler başlatılır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün "Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek para çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren… hep o ulvi, o fedakar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Anadolu kadını hem kurtaran, hem de kurtarılandır. Anadolu kadını Cumhuriyet reformlarını yozlaşmaktan kurtaracaktır" (Gül vd., 2014, s. 104) şeklindeki sözleri kendisi üzerinde etkili olur.

Köy Enstitüleri, her riski göze alarak kız çocuklarının ve erkek çocuklarının aynı çatı altında eğitim görmesini uygulamaya başlar. Kız ve erkek öğrencilerin beraber eğitim görmesi eğitimde fırsat eşitliğine katkı sağlar ve cinsiyet ayrımcılığını bitirir. Kırsal kesimdeki okuldan mahrum bırakılan kız çocuklarının eğitim almasında da ciddi bir

atılım olarak karşımıza çıkar. Köy Enstitüleri ile birlikte hem toplumsal cinsiyette eşitliliğin farkına varılması hem de kızların okullaşma oranının arttırılması amaçlanır. Ayrıca karma eğitim modeli ve çocuk eğitim sistemi çerçevesinde öğrenciler; birbirleriyle etkileşim kurar ve çocukların sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan gelişmesi sağlanır. Köy Enstitüleri sadece eşitlik bağlamında değil, kadın hakları konusunda da yapılan çalışmaların temelinde yer alır. Kadınların eğitim görmeye başlaması toplumda aktif şekilde rol almalarına ve kimliklerini inşa etmelerine yardımcı olur. Kadınların eğitimi sosyal, kültürel, ekonomik vb. pek çok açıdan dönüm noktası sayılır (Altun, 2023, s. 19-26). Çünkü bu kurumlar kız öğrenciler için "ataerkil baskılara karşı bir sessizliği ya da bir direnişi" (Tuna, 2009, s. 22) temsil eder.

Köy Enstitüleri girişiminin amacı İsmail Hakkı Tonguç'un ifadesiyle "(…) köyde üretimi çoğaltmak, alabildiğine akılcı düzeye ulaştırmaktır. Özetle dağınık, bitkin, perişan köyü canlandırmaktır" (Başaran, 2009, s. 66). Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri'nin kurulmasının ardından gerçekleşen değişiklikleri ve amaçlarına ulaştıklarını yaptığı konuşmada şu şekilde vurgular:

> 1) Köy Enstitüleri'nin sayısı 20'ye çıkmıştır. Bu kurumların kız ve erkek sayısı 16.400'ü bulmuştur.
>
> 2) Bunlardan 2000'i bu ders yılı başında enstitüyü bitirecek, köy okullarına öğretmen tayin edilecektir.
>
> 3) Enstitülerin dershane, yatakhane, mutfak, işkil, ahır, depo garaj, öğretmen evi gibi türlü ihtiyaçları için 306 bina yapılmıştır.
>
> 4) Bu durumlarda 15.000 dönüm yer işlenip ekildi. Bu kurumlara meyveli meyvesiz 250.000 fidan dikildi. Bazı enstitüler çevrelerinde orman meydana getirdiler. 1.500 dönümlükler sebze ziraatine elverişli duruma getirildi. 1200 dönüm bağ yapıldı. Enstitülerde 9000 baş hayvan vardır.
>
> 5) Enstitülerin işlikleri 16.400 öğrencinin giyeceklerini; yapılık, demircilik, ziraat işleriyle ilgili her türlü ileri yapılabilecek duruma getirildi. Bu işliklerde her yerde dolaylarındaki ihtiyaçlarına cevap vermeye başladılar.
>
> 6) 16 enstitü öğretmen ve öğrencilerin emeğiyle elektriğe kavuştu.
>
> 7) Köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek üzere Hasanoğlan'da bir yüksek köy enstitüsü açıldı. Buraya enstitü mezunlarından 130 öğrenci alındı.
>
> 8) Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu ile Köy Sağlık Memurları ve Ebeleri Kanunları, Büyük Millet Meclisine sunularak çıkartıldı. Enstitülerde sağlık memurları kolu açıldı.

> 9) Enstitülerin ders tevzi ve müfredatını ihtiva eden programları beş yıllık denemelerden de istifade edilerek milli eğitim ve genel öğretim prensipleri göz önünde tutulmak üzere tespit olundu.
>
> 10) Enstitülerden mezun olacaklar için 2.000 köyde hazırlıklar başlatıldı. Bu köylerde okullara arazi tahsisi, okul binası ve öğretmen evi yapma işlerine girişildi (Tos, 2022, s. 176-177).

Köy Enstitülerinin Türk eğitim hayatına dair katkıları enstitü mezunu bir sanatçı olan Mehmet Başaran tarafından şu şekilde değerlendirilir: Köy Enstitüleri; taklitçi anlayış yerine mevcut gereksinimlerde beslenen ve çözüm yolları öneren, herkese eşit hak ve sorumluluk veren, uygulanan metotların bugün bile yansımalarını devam ettiren, kurulduğu yerin doğa ile uyumunu önceleyen, öğretmenleri içinde yaşadığı toplumla bağlarını kuvvetlendiren ve karma eğitim anlayışının yaygınlaştıran bir kurumdur (Başaran, 1999a, s. 83-84).

3. MEHMET BAŞARAN'IN HAYATI – SANATI – ESERLERİ – ÖDÜLLERİ

3.1 Hayatı

Yazar, şair ve öğretmen kimliği ile tanınan Mehmet Başaran, 25 Nisan 1926'da Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinin Ceylanköy adlı köyünde dünyaya gelir. Babası Kuzey Bulgaristan'dan göç etmiş bir ailenin oğlu olan çiftçi, marangoz ve dülger Süleyman Başaran'dır. Süleyman Bey, çocukluğunda okuyabilmek için köyden kaçar ve İstanbul'a kadar gelir. Fakat en büyük hayalini gerçekleştiremez. Mehmet Başaran, babasının İstanbul macerasını şu şekilde aktarır:

> Daha çocukluğumda yer etmişti belleğimde Tekirdağ adı. Durur durur, içine çekerek kaçışını anlatırdı babam. Tekirdağ'dan gemiye binecek, İstanbul'un Üsküdar'ına varıp amcası Kömürcü Mehmet Efendi'yi bulacak. O da, onu okutacak… Yaşı, on iki, on üç. Ama öyle bir okuma özlemi var ki, Ferhat gibi, dağ çıksa önüne yarıp geçecek… Gitmesine gitmiş İstanbul'a bulmasına bulmuş amcasını… Okumaya gelince o olmamış işte, delememiş zorlukların dağını… Yaşamı süresince içinde işlen bir yara gibi kalmış o özlem… (Başaran, 2007, s. 57).

Annesi İzladili eskici Hüseyin Usta'nın kızı ev hanımı Zeynep Başaran'dır. Zeynep Hanım, okuma yazma bilen ve Yunus Emre'nin şiirlerini ezberden okuyan bir kadındır. Mehmet Başaran'ın gözünden annesi şu şekilde aktarılır:

> Anam ne bir dil ustasıydı, ne bir masal anası, ama civcivli bir zaman dilimi içinden geçmiş, diline, sesine o "zamandan" bir şeyler sindirmiş bir Rumeli insanıydı; bir söz bir türkü dağarcığı vardı kendince… Elbet, toplumsal yaratı ürünüydü bunlar ya, kağıda yazıya geçmiş şeylerdi çoğu. Rumeli kokar, Rumeli açardı dilinde: Derdini çilesini mi demek istiyor: "Ah kızancığım ah, bir otlar bitmedi bu kuru kafada" derdi. Özlemlerini: "Şuram, canevim tutuşuyor" diyerek dile getirirdi. Analar, tüm dünyanın, insanların kaygılarını çekerdi ona göre: "Bilmezsin, ana yüreği kaç yerde çarpar?" (Başaran, 2007, s. 19).

Kıt kanaat geçinen ailenin ikinci çocuğu olan Mehmet Başaran'ın Emin, Meryem, Remziye ve Hüseyin adlı kardeşleri vardır. Mehmet Başaran, kardeşi Hüseyin Başaran ile birlikte ailenin okuyan iki çocuğundan birisi olur. Baba Süleyman Başaran hem Mehmet'i hem de Hüseyin'i okutmak için türlü zorluklara katlanır. Hüseyin Başaran, Gazi Eğitim Fakültesi'nden mezun olan İngilizce öğretmenidir ve uzun yıllar lisede müdür olarak görev yapar.

Mehmet Başaran ise köyündeki üç sınıflı okulu bitirdikten sonra eğitimine devam etmek için dokuz yaşındayken mübaşir Fadıl Efendi'nin yanına Edirne Uzunköprü'ye gönderilir ve burada Gazi Mahmut İlkokulu'na devam eder. İlkokulu başarı ile tamamlar. Yakın çevresi onu ailesinin gurur kaynağı olarak nitelendirir. Ardından Uzunköprü'de ortaokul olmadığı için Edirne Karaağaç'ta bir Köy Öğretmen Okulu açıldığını duyar. Zor koşullara ve annesi Zeynep Hanım'ın "Köylü mektebi mi olurmuş hiç? Duy da inanma…" (Kocabaş, 2010, s. 109) şeklindeki sözlerine rağmen oraya kaydını yaptırır. Mehmet Başaran, babasının ve öğretmeninin desteği ile okumak için verdiği mücadeleyi şu şekilde anlatır:

> Dokuz yaşına dek bozgun türküleri dinledim, göçmence yaşamak zorunda bırakıldım. Korualtı'nda, Aydıncık'ta, Kumlubayır'da, anızlı, dikenli tarlarda yalınayak, başıkabak ekin biçtim, çobanlık yaptım. Başımızda okumaya meraklı beş çocuklu, bir baba vardı. Beni okutmak niyetindeydi. Öğretmenimiz Nuri Bey de aynı çaba içinde bulunuyordu. "Bu çocukta kafa var. En yüksek okullarda bile okur. Bir satırda yedi satırlık söylevi ezberledi, dinleyenlere parmak ısırttı," diyordu. 3'e dek okumuştum. 4'ü, 5'i kasabada bitirmem gerekiyordu. Çaresizdim yoksul babam ne yapabilirdi… Bereket Uzunköprü'de mübaşirlik yapan Fadıl Efendi imdadımıza yetişti. Beni tarhana, bulgur erzakımla birlikte Uzunköprü'ye götürdü. Orada canımı dişime taktım, çok çalıştım. Ders dışında Türk Ocağı'nın üzerinde bulunan kitaplığa dadandım. İlkokulu Uzunköprü'de bitirdim ama neye yarar? Bu kez de ortaokula gidemedim. Uzunköprü'de ortaokul yoktu. Kırklareli'ne gitmem 6 saatlik uzun yolu her gün tepmem gerekiyordu. Olacak şey değildi. Babam ona bir çözüm buldu. Postacı Salih Efendi'ye gitti. (…) Mektubu postaya verdik, hemen yollara bakmaya başladık. Sabırsızlanıyorduk. Bu kez babamla Kazım Dirik Paşa'ya çıkmak için Edirne'ye gittik. Paşa yurda alınmam için valiye buyruk verdi, ama o da olmadı. (…) Bir de duyduk ki Edirne Karaağaç'ta Köy Öğretmen Okulu açılmış. Seçilen 10 kişiden biri gitmediği için onun yerine 15 lira sus payı vererek ben gittim. Yoksa okuma yollarım kapanmıştı (Kocabaş, 2010, s. 138).

1943 yılında Kepirtepe Köy Enstitüsünü[2] tamamlayan ilk öğrenciler arasında yerini alır. Hayata bakışını değiştiren ve dönüm noktası özelliği taşıyan bu okulu "Trakya halkı gibi göçmendi [r]'' (Maden, 2009, s. 496) şeklinde ifade eder. Bu okul sayesinde hem yazınsal hem de düşünsel anlamda yetkinliğe ulaşır. "Mehmet Başaran ilk şiir denemelerini çimento torbalarının kağıtlarından yaptığı defterlere yazmıştır" (Esen, 2007, s. 99). Kepirtepe Köy Enstitüsünün boşaltılmasının ardından Ankara

[2] Türkiye genelinde açılan yirmi bir enstitü içinde yer alan Kepirtepe Köy Enstitüsü, adını okulun bulunduğu bölgedeki araziden alır. 1938 yılında Edirne'de Köy Öğretmen Okulu olarak faaliyetine başlayan enstitü daha sonra Edirne'nin Lüleburgaz ilçesindeki Atatürk İlkokulu'na taşınır. Bir süre sonra tekrar kurulduğu yere döner. Binanın inşa sürecinin tamamlanması için yaz aylarında öğrenciler çadırlarda kalmaya başlar. 1939 yılında ise binanın ilk katı tamamlanır. II. Dünya Savaşı'nın en çok etkilediği enstitüdür. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığı tarafından enstitünün boşaltılmasına karar verilir. Burada eğitim gören öğrencilerin ise Hasanoğlu'na nakledilerek orada yapılması planlanan enstitünün inşaatında çalışması istenir. 1941 yılına gelindiğinde ise öğrencilerin bir kısmı Ankara Hasanoğlan'a gönderilir. Dokuz ay Hasanoğlan'da kalan öğrenciler 1942 yılında tekrar eski okullarına döner. Enstitüye Kırklareli, İstanbul, Edirne ve Tekirdağ gibi illerden öğrenciler alınır. Kepirtepe Köy Enstitüsü bölgenin hem kalkınması hem de canlandırılması yolundaki en büyük adımdır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Maden, 2009, s. 499-511).

Hasanoğlan'da açılan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsüne[3] başlar. Bu yıllarda Hasanoğlan'a gelen Sabahattin Ali ile tanışır. Kendisinden Nazım Hikmet'in şiirlerini dinler ve Almanca dersi almaya başlar. Ayrıca Sabahattin Eyüboğlu'nun Fransızca çevirilerini ve klasiklerini okuyarak edebiyata olan ilgisini arttırır. Orhan Burian'ın teşviki üzerine ise arkadaşı Tevfik Uğurlu'yla beraber Yücel dergisine Alman Şiiri sayfası hazırlar. 1944 yılında Samsun Ladik Akpınar Köy Enstitüsünde stajyer yazın öğretmenliği yapmaya başlayan Mehmet Başaran, 1945 yılında Kırklareli Lüleburgaz'da stajyer müfettişlik yapar, 1946 yılında ise Hasanoğlan Köy Enstitüsünden mezun olur.

Öğretmen olarak atandığı ilk yer ise Antalya Aksu Köy Enstitüsüdür. Burada Side, Aspendos, Belkis ve Perge'nin yıkıntıları arasında köy çocuklarına Türkçe dersi verir. Yakın çevresinde ettiği sohbetlerde sıklıkla Aksu Köy Enstitüsünü dile getirmesi, buranın sanatçı üzerindeki etkisini gösterir. Mehmet Başaran'ın Aksu Köy Enstitüsündeki öğretmenlik yıllarını öğrencileri şu şekilde aktarır:

> Fuzuli'den Baki'ye Nedim'e hatta Cumhuriyet döneminin ilk parıltıları olan ozanlarımıza kadar bir dizi edebiyat, özellikle de şiir adamı tanıttı, sevdirdi. Bizlere kazandırdığı asıl değeri olan "Metin İncelemeleri" başlığı altında verdiği anlama, öğrenme, zevk alma, sevme niteliklerini aşılayarak kişiliklerimizde yaptığı ölümsüz vazgeçilmez edebiyat düşkünlüğü yapılandırmış olmasıydı (Kocabaş, 2010, s. 138).

1947 yılında "Yedek Subay Okulu'nun 26. dönemine YKE mezunu 84 öğretmen getiril[ir]" (Kocabaş, 2010, s. 110). Bu getirilen öğretmenler içinde Mehmet Başaran'da vardır. Çavuş olduğu bu göreve önce Mustafa Muğlalı Kışlası sürgün tümeninde başlar. Muğla'ya yetmiş günde ulaşır ve karakoldan karakola sürülür. Ardından Milas İkinci Dağ Alayı'na gönderilir. İki yüzü aşkın bir süreyi tutsak olarak geçirir. İki buçuk yıl süren askerlik görevini Bandırma'nın Debleke köyünde tamamlar. Askerlik dönüşü ise *Yolculuk* adlı şiiri kaleme alır. "Kendisi, 'ben kurmay çavuştum' diyerek işi alaya almaya çalışır, ama bu haksızlığın etkisi onda hiç

[3] 1940-1941 yılları arasında kurulmuş enstitülerin ardından Ankara yakınlarına bir enstitü kurulmasına karar verilir. 1941 yılında yapılan araştırmalar sonucunda Ankara'ya 35 kilometre uzaklıkta bulunan Hasanoğlan köyüne enstitü kurulması kararlaştırılır. Aynı yıl içerisinde eğitim faaliyetlerine başlar. Ardından kurumun yerleşkesinin tasarımı için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yarışma düzenlenir. Yarışma süreci boyunca Ankara'ya farklı illerden gelen öğrenciler sayesinde enstitünün binası oldukça kısa bir süre içerisinde tamamlanır ve bu durum imece usulünün göstergesi olarak karşımıza çıkar. 1944-1945 yılları arasında ise eğitim ve öğretim faaliyetlerine enstitünün tüm binaları bitmiş şekilde başlanır. Anadolu'nun dört bir yanına açılan enstitülerden dolayı bu kurumda eğitmen, sağlık memuru ve müfettiş yetiştirmek için Yüksek Köy Enstitüsü adını almasına karar verilir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Seyrek, 2019, s. 287; Özpınar, 2020, s. 34).

geçmemiştir, o yara, o 'sırt çantası yarası' hiç kapanmamıştır, hâlâ işler" (Kocabaş, 2010, s. 100). *Memetçik Memet* adlı romanı da o dönemde deneyimlediklerinin ve gözlemlediklerinin bir ürünü olarak karşımıza çıkar.

Mehmet Başaran, 1949 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünün düzenlediği bir gezide tanıştığı ve Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Yörük kızı Nesli Hatun ile Havran'da evlenir. Nesli Hatun 1927 yılında Kayseri'nin Pazaröre yakınlarındaki Gülören köyünde yaşayan Sabır ve İbrahim çiftinin çocukları olarak dünyaya gelir. Babasını bir toprak davası yüzünden erken yaşında kaybeder ve yirmi yaşında dul kalan annesiyle beraber zor şartlar içinde yaşamını sürdürür. İlkokulu Kayseri Bünyan'da tamamlar. Ardından öğretmeni tarafından Kayseri Pazaröre Köy Enstitüsüne yazdırılır. Hatun Başaran, hayatının dönüm noktası olan Köy Enstitüsünden *Canevimde Mor Isırgan* adlı günlüğünde şu şekilde bahseder:

> Köy Enstitüleri benim yaşamım. Pazaröre Köy Enstitüsü hem anam, hem babam. Cumhuriyet, yalnız Köy Enstitüleriyle halkı, köylüyü bağrına basabilmiş, hem de dünyaya örnek olabilecek bir eğitim anlayışıyla. Köy Enstitüleri olmasa, ben yoktum. Babası toprak kavgasında öldürülmüş, anası yirmi yaşında dul kalmış bir köylü kızı nasıl yaşardı ki… (Başaran, 1999, s. 45).

Hatun Başaran, Pazaröre Köy Enstitüsünün son sınıfındayken *Köy Enstitüleri Dergisi* için yazdığı *Elif Teyze* adlı yazısıyla köy kadının çilesini dile getirir. Bu yazısından dolayı Hasan Âli-Kenan Öner davasında ismi geçer. Mehmet Başaran, dava sürecine dair şu bilgileri aktarır:

> O davada belge diye Yüksek Köy Enstitüsünün çıkardığı dergiyi gösterdiler, içindeki birtakım yazıları komünizm propagandası yaparmış. Sözü edilen yazı da şu idi: Eşimin, Elif Teyze diye bir yazısı var, Elif Teyzesini anlatıyor. Nasıl çalışkan birisi olduğunu, kasaba kadınları gibi olmadığını, her işe koştuğunu, herkese yardımcı olmaya çalışan bir insan olduğunu anlatan bir yazı… (Kocabaş, 2010, s. 57).

Hatun Başaran, *Köm Armut Köyünde Giyim* adlı teziyle Yüksek Köy Enstitüsünden mezun olur. Mezuniyetten sonra Kırklareli Maarif Müdürlüğünde memurluk ardından Kaynarca Köyünde ilkokul öğretmenliği yapmaya başlar. Kırklareli'nde yaşadıklarını İsmail Hakkı Tonguç'a yazdığı mektup ile anlatır:

> Bir aydan beri Kırklareli'nin bir köyünde çalışıyorum. Yaşamımdan çok hoşnutum. Hem vicdanımın rahat edebileceği şekilde gücümle çalışıyorum, hem de hiçbir şeyde bulunmayan çalışmanın, öğretmenin zevkini tadıyorum. Okulda, okuma işini ele aldım. Bir okuma odası açtık. Duvar gazetesi çıkarmaya başladık. Kadınlar için meslek kursları

> açtım. Çocuklarından artan zamanlarımı da böylece ablaları ve anneleri ile geçiriyorum. Çevresine yararlı olmasını bilenler için, her orunun, her yerin bir olanak olduğunu bizlere öğreten size her zaman minnettarım. Türk halkı tarafından, her zaman sevgi ve saygıyla anılacaksınız. Buna, bundan fazlasına layık bir insansınız. Biz de emeklerinize layık insanlar olacağız… (Başaran, 2006, s. 204).

Hatun Başaran; Havran Sekiz Eylül İlkokulu, Edremit Gazi Okulu, Tuzla Ortaokulu, Pendik Kız Lisesi ve Erenköy Kız Lisesi gibi çeşitli okullarda yirmi dokuz yıl görev yapar. Köy kadının yaşamını anlatmak için bir roman yazmayı planlar ancak bu yazıyı taslak halinde bırakır. İstanbul Erenköy Kız Lisesinde müdür yardımcılığı yaptığı sırada bir yıllığına Londra'ya gönderilir. Londra'da yaşadığı dönem dil kurslarına devam eder. İngiliz eğitimini inceleyen ve gözlemlerini İmece Dergisi'nde *Londra Mektupları* başlığı ile yayımlayan Hatun Başaran, eşi Mehmet Başaran'ın ifadesiyle "Gizli bir yazardı[r]" (Kocabaş, 2010, s. 71). 1977 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılır. Nesli Hatun adını önce "Hatun" daha sonra ise "Birsen" olarak değiştirir. "Yapıtlarımın 'Elif'iydi. Hatunum; umudun, direncin, yaşamın savunucusu; Köy Enstitülerinin yetiştirdiği güzel bir eğitim emekçisi" (Başaran, 2007, s. 116) dediği Hatun Birsen, Mehmet Başaran'ın eserlerinde "Elif" karakteri olarak yer alır. Mehmet Başaran'ın Hatun Birsen ile evliliğinden Filiz ve Deniz adlı kızları dünyaya gelir.

Büyük kızları Filiz Başaran, 1951 yılında Edremit'te dünyaya gözleri açar. İlk çocuklarına isim bulma konusunu Mehmet Başaran, *Kuşatılmış Yaşam Günaydın Aşk* adlı kitabında şu şekilde anlatır:

> Oğlan olursa Tonguç, Yücel ya da Burian'ı düşünerek Orhan koyabilirdik adını. Kız olursa… Sabahattin Ali'nin okuduğu okula öğretmendi Hatun. Çıkıp biraz dolaşalım dedik mi, Kuyucaklı Yusuf romanından tanıdığımız Bayram Yerine, parkın alt yanına Soğuktulumba'ya, Cennetayağı'na götürüyordu bizi ayaklarımız. Romanın havasını soluyorduk her yanda. Çarpmıştı yazarın öldürülüşü bizi. Neydi kızının adı?... "Filiz'di. Kız olursa Filiz koyarız adını," dedi Hatun… (Başaran, 2006, s. 94).

Filiz Başaran'ın kalbinde doğuştan delik vardır ve bu sebeple mavi çocuk olarak adlandırılır. Vedat Nedim Tör tarafından altı yaşındayken Galatasaray'da eserleri sergilenir. On üç yaşına geldiğinde Sabahattin Eyüpoğlu'nun uğraşları sonucunda, Türkiye'de ilk kez yapılan ve yedi saat süren açık kalp ameliyatını olur. Bir süre sonra annesiyle beraber bir yıllığına Londra'ya gider. Burada da resim sergisi açar, düzenlenen çeşitli etkinliklere katılım sağlar ve madalyalar kazanır. Ahmet Rasim İlkokulunun ardından Erenköy Kız Lisesini tamamlar. 1968-1972 yılları arasında

Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Resim Bölümünde eğitim görür. Mezun olduğu yıl eğitim gördüğü okulda asistan olarak çalışmaya başlar. Mehmet Başaran'ın kitaplarının kapaklarını ve iç resimlerini tasarlar. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinin Resim Bölümünde uzun yıllar doçent ve profesör olarak görev yaptıktan sonra emekliye ayrılır.

Küçük kızları Deniz Başaran ise 1955 yılında Edremit'te dünyaya gelir. Görev yerindeki değişiklikler sebebiyle babasını ancak iki yaşında tanır. Ahmet Rasim İlkokulu'nu, Göztepe Ortaokulunu ve Fenerbahçe Lisesini başarıyla bitirir. İktisat Fakültesi'ni tamamladıktan sonra Boğaziçi Üniversitesinde yüksek lisans yapmayı düşünür ancak sınavı kazandığı halde hayalinden vazgeçer. Hızlı bir devrimci olan Deniz Başaran, Mehmet Başaran'ın ifadesiyle iyi bir sanatçıdır ve dil anlayışı çok güçlüdür (Kocabaş, 2010, s. 63). *Meydan Larousse Ansiklopedisi, Karagöz Ansiklopedisi* ve *Öneri Ansiklopedisi'nde* çalışır (Başaran, 1990a, s. 8). Ardından Cumhuriyet Gazetesi'nde düzeltmen olarak görev yapar. 12 Eylül döneminde hakkında çıkan gıyabi tutukluluk sebebiyle bunalıma girer. Yaklaşık iki yıl boyunca annesiyle beraber İsveç'te yaşar. Girdiği bunalımdan kurtulamayarak 3 Ağustos 1989 tarihinde intihar eder.

Mehmet Başaran, askerliğini tamamladıktan sonra Balıkesir'de gezici başöğretmen olarak görev yapmaya başlar. Köy Enstitülerine karşı olumsuz tavrın sürdüğü yıllarda Tevfik İleri'nin telgrafıyla Edremit 9.Bölge gezici başöğretmenliğinden alınması istenen Başaran, sırasıyla Burhaniye Gömeç İlkokuluna ve Edremit Gazi İlkokuluna verilir.

1952 yılında "Köyleri Kalkındırma Derneği'nin Kırklareli Şubesi'nin kurucu üyelerinden olduğu" (Başaran, 2022, s. 85) ve komünizmi yaydığı gerekçesiyle suçlandığı Ceylanköy davasında on bir ay yargılanır. Aklanana kadar iki ay kaçak hayatı yaşar. *Eylülün Kızgın Soluğu* adlı romanında da bu yılları anlatır. Ayrıca İsmail Hakkı Tonguç'a açılan soruşturmadan dolayı, bakanlık müfettişi tarafından ifadesi alınır.

1956-1960 yılları arasında İstanbul Halk Eğitim Teşkilâtında ve İstanbul Maarif Müdürlüğünde memur olarak görev yapan Mehmet Başaran, yine aynı yıllar arasında Halk Eğitimi ve Folklor Bölümünde Eflatun Cem Güney ile birlikte çalışır. Ayrıca bu yıllarda tanıdığı Eflatun Cem Güney'den şu şekilde bahseder:

> Ak saçlarının altında buğday rengi bir yüz… Az gidilen, uz gidilen, bir ömür boyu yol alınan kırlarca çizgili, çileli bir alın. Dilinde dağlarımızın, yollarımızın, köylerimizin, Türkçenin adı… Lise öğretmenliği yıllarından beri oba oba, köy köy masal derleyen, onları tadıyla tuzuyla yazıya geçiren, Avrupa'nın kendisine Andersen payesi verdiği Eflatun Cem Güney'dir o (Başaran, 2006, s. 156).

27 Mayıs'tan sonra Kartal Ortaokuluna Türkçe öğretmeni olarak atanır ve on iki yıl boyunca bu kurumda çalışır. Uzun yıllar görev yaptığı okulu şu şekilde anlatır:

> Hemen hemen on yıldır Kartal Ortaokulu'nda Türkçe öğretmeniydim. Okulumuz Ermeni Kilisesi'nin yanında, konak bozması ahşap bir yapı. Kartal, işçi çevresi. Karşımdaki öğrenciler okumaya susamış Anadolu çocukları…Erzincan'dan, Erzurum'dan, Yozgat'tan gelmişler. Belleklerinde köy yaşantılarının anıları taze. Çoğunun babası fabrikada işçi. (…) Evet, Antalya-Aksu Köy Enstitüsü'ndeki coşkuyla, öğrencileri kazanarak sürdürüyorum öğretmenliği… Biliyorum, işin gizi, öğrencileri sevmekte, dersi onlara sevdirmekte. Kısa sürede kaynaşıyoruz çocuklarla. Yaşam imecesine dönüyor dersler. Boş zaman bulan öğrenciler, benim derslerimi izlemek istiyor (Başaran, 2006, s. 180-181).

Göztepe Deneme Ortaokulunda Türkçe öğretmeni olarak görev yaparken Bakanlık tarafından on bir ay kalmak üzere Almanya'ya gönderilmesine karar verilir. Ancak "Davacının memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamlarını komünizm yoluyla devirmeye matuf faaliyette bulunan ve bu sebeple üyelerinin tamamı tevkif edildiği için infisah eden Köyleri Kalkındırma Derneği Kırklareli Şubesi'nin kurucularından olduğu dernek mensuplarının gizli emellerine hizmet edecek kişilere ait olarak hazırladıkları 23.8.1952 günlü listede ismi bulunduğu" (Başaran, 2022, s. 112) gerekçesiyle pasaportunu alamaz ve üç buçuk yıl süren dava süreci olumsuz olarak sonuçlanır. Davanın sonucundan dolayı kendisinden "övünmek gibi olmasın, Danıştay kararıyla yurtdışına çıkması yasaklanmış demirbaş bir yurttaşım" (Başaran, 2006, s. 207) şeklinde bahseder.

Mehmet Başaran, çeşitli kurumların ve sendikaların çalışmalarına katılır. Köy Enstitüleri, Yazarlar Sendikası, Türk Dil Kurumu ve Çağdaş Eğitim Vakfı'nın üyesidir. Ayrıca Fakir Baykurt, Talip Apaydın ve Aziz Nesin ile beraber Türkiye

Öğretmenler Sendikasının kurucuları arasında yer alır ve Marmara Bölge Temsilciliğini yürütür.

Mehmet Başaran'ın 1974 yılında atandığı son kurum 50. Yıl Tahran Lisesidir. Otuz iki yıllık hizmetini tamamladıktan sonra 1979 yılında kendi isteği ile emekli olur. Ancak emeklilik zamanlarında da edebiyat, okul, enstitü gibi çeşitli konularda çalışmalarına ve sohbetlerine devam eder.

Üç buçuk yıl Yurt Ansiklopedisi'nde çalışan Mehmet Başaran'a 12 Eylül döneminde, *Armutlu Tarla*, *Yağmur Gelini* ve *Söğütler Ses Verince* adlı çocuk kitapları için dava açılır. Ancak dava zaman aşımı nedeniyle düşürülür ve davadan beraat edilir (Kurdakul, 1999, s. 126). Davaya dair bilgileri Mehmet Başaran şu şekilde aktarır:

> Çocuk kitabı diye görünen, o üç kitap aslında çocuk kitabı değildir. O üç masallardan damıtılmış şiirlerdir. Nazım Hikmet de masallar yazmıştır. (…) Onun masallardan yapılmış bir de filmi var. Bana Nazım Hikmet'in Masalları diye bir iş verilmişti, onu yapmıştım. 30-40 sayfalık masalları inceleyen bir yazı. O diyor ki: "Masal en çok şiire yakındır. Ve ben bütün masallarımda, şiirden kaynak aldım". Gerçekten de bütün şiirlerinde var. Ben de aynı şeyi düşünüyorum. Yazdığım üç kitap "Armutlu Tarla", "Yağmur Gelini" ve "Söğütler Ses Verince" öbür kitaplarımdan ayrı… Çocuk kitabı diye yayımlanmıştır. Büyükler rahatça şiir olarak okuyabilirler, isterlerse…(…) Söğütler ses verince ne demek? Siz hiç söğütten düdük çıkardınız mı? Söğütlere su yürüdüğü zaman söğütler ses verir. Yaşamın, baharın sesidir o…Tabii böyle değil tekerleme… Tekerlemeyi ben uyarladım buraya…Bu yüzden de mahkemeye gitti kitap. Bu kitap mahkemelikti...(…) Bütün gün kök söküyordu kazmacı,/ Tarla açıyordu ellere;/ Taş kırıyordu yaz kış,/ Yol döşüyordu ellere./ Kendi tarlası yoktu./ Kaya dibiydi evi… Dövünüp duruyordu anası:/ Oğul oğul, can oğul,/ Olmaz bu böyle…/ Koca adamlara döndün şimdiden/ Olmaz bu böyle./ Kazmacılık ağır iş./ Demir olsan dayanamazsın./ Aç gözünü./ Ayın-oyun öğren./ Kurtar kendini sende…Yüreğe çıkmış biri konuşuyordu:/ Ayın-oyuna gelmek yok arkadaş,/ Sonuna dek direneceğiz…/ Bal yapan biziz bu kovanda,/ Hakkımızı yedirmeyeceğiz… Ellerini havaya kaldırıp/ Hep birden bağırdılar:/ Hakkımızı yedirmeyeceğiz!... (…) Burası yüzünden veridi mahkemeye (Kocabaş, 2010, s. 51-53).

Mehmet Başaran, kızı Deniz Başaran'ın ölümünün ardından *Hoşça Kal Dünya Deniz Başaran'dan Kalanlar* adlı kitabı hazırlar. Eşi Hatun Başaran ise *Deniz'e Ağıtlar* adlı yazıyı kaleme alır. 1 Mart 1996'da akciğer kanseri tanısı koyulan eşini, 1997 yılında kaybeder. Mehmet Başaran, eşinin ölümünden sonra bulunan *Canevimde Mor Isırgan* adlı günlüğü derler. Yaşamının geri kalanını ise kızı Filiz Başaran ve torunu Güneş ile birlikte Erenköy'de sürdürür. 27 Haziran 2015'te hayatını kaybeder ve Ceylanköy'de toprağa verilir.

3.2 Sanatı

Mehmet Başaran, küçük yaşlardan itibaren şiirler ve yazılar karalamaya başlar. Sabahattin Ali, Sadri Ertem ve Grigory Petrov'un eserlerini edinir ve yeni bir dünyanın kapılarını aralar. Okuduğu ilk kitaplar arasında *Çıkrıklar Durunca, Kuyucaklı Yusuf* ve *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* vardır. Kitaplardan edindiği bilgiler sayesinde ise ilk şiir denemelerini gerçekleştirir ve bu şiirleri lise ders kitaplarında yerini alır. Oktay Akbal'a göre Mehmet Başaran, "Daha okul sıralarında başlayan şairliği, yazarlığı yıllar içinde değişik kitaplarıyla kendisini çağdaş edebiyatımızın önde gelen kişilerinden biri haline getirmiştir" (Kocabaş, 2010, s. 238). Yüksek Köy Enstitüsü döneminde ise Oktay Rıfat Horozcu, Orhan Veli Kanık, Orhan Burian, Ruhi Su, Azra Erhat ve Nâzım Hikmet Ran gibi sanatçıların eserlerine ulaşarak bilgi kaynaklarını genişletir.

Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Nâzım Hikmet Ran, Ahmet Arif, Vedat Günyol ve Orhan Burian'ın edebî ve fikrî atmosferinin yanı sıra divan ve halk şairlerinden de beslenir. Kendilerinden dersler aldığı Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol'u "en çok sevdiğim, saydığım insanlar, ülkemin en seçkin aydınları… Ve de öğretmenlerim…Hasanoğlan'la, Köy Enstitüleriyle özdeşleşmiş adları" (Başaran, 2022, s. 61) şeklinde nitelendirir. Ayrıca "Melih Cevdet Anday gibi, kültürelliği yazınsallığın içinde eritmeye gitmiştir. (…) Onun açısından Anadolu köy değildir, kent değildir; binyıllardan bu yana yaşamış bütün halkların yarattığı kültürel bir bileşkedir. Her yazdığında bu bileşkenin izi vardır. Halikarnas Balıkçısı ekolünün bakış açısıdır bu" (Kocabaş, 2010, s. 242). Kişiliğinin şekillenmesinde ve bilgi birikimin oluşmasında en büyük etken ise hocası Sabahattin Eyüboğlu'dur. Eyüboğlu'ndan aldığı Batı Edebiyatı derslerini "Onun ders veriş şekli, sadece düşünmeyi, daha geniş açıdan fikir edindirmeyi ve sanatsal açıdan da yaratıcılığı körüklemeyi amaçlardı" (Kocabaş, 2010, s. 59) şeklinde değerlendirir. Ayrıca hocası Sabahattin Eyüboğlu'nun evinde düzenlenen edebiyat sohbetlerine katılır. *Yasaklı…Acının ve Sevginin Yurttaşı* adlı hatıra kitabında bu sohbetlerden bahseder:

> Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü son sınıfındayken Eyüboğlu'nun evine gitmiştim. İçeride Bedrettin Tuncel, Orhan Veli, Azra Erhat, Hikmet Birand… Ne güzel bir dost sofrasıydı. İçiliyor, klasiklerden, Tercüme Bürosu'nun çevirilerinden konuşuluyordu. Gerçekten Türk ekinini, sanatını zenginleştirecek bir dizi gelişiyordu. İnönü'nün, Hasan

> Ali'nin desteklediği bu güzel girişim, iyi bir değerlendirilmeliydi. Coşkulu bir şölendi. Arada yabancı ozanlardan dizeler okunuyordu (Başaran, 2022, s. 20).

Mehmet Başaran ve arkadaşları "Düşün ve sanat yaşamımızın en önde gelen kişilerindendi[r]" (Başaran, 2022, s. 62) diye nitelediği Sabahattin Eyüboğlu'nun Maçka taraflarındaki evinde toplanarak, 1961 yılında *İmece*[4] dergisini çıkarır. Mehmet Başaran, bu derginin hem kurucusu hem de en önemli yazarı olarak yer alır. Başaran'a göre bu dergi, "Hasanoğlan Yüksek Bölümünde çıkarılan, 20 Enstitüde üretilen ürünleri sergileyen, harmanlayan Köy Enstitüleri dergilerinin günümüz koşullarına göre gelişmişi olacaktı[r]" (Başaran, 2006, s. 160). Kendisi "imece ruhunun başının Tonguç olduğunu ifade etmiştir. (…) Tonguç'un liderliğinde şahlanan imece ruhu, tüm Enstitülere yayılmıştır" (Akandere ve Esen, 2021, s. 36). Mehmet Başaran, şiir ve öykülerini başta Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri tarafından çıkarılan *Köy Enstitüleri Dergisi* olmak üzere *Yücel, Varlık, Yeditepe, İmece, Yeni İmece, Küçük Dergi, Türk Dili, Abece, Öğretmen Dünyası, Yansıma, Yeni Dergi, Gösteri, Adam Sanat, Karşı, Pazar Postası, Yaprak, Yelken, Demet, Papirüs, Yeni Ufuklar, Somut, Yazko-Edebiyat, Gösteri* gibi dergilerde yayımlar.

İlk şiiri *17 Nisan Mektubu* Köy Enstitüleri Dergisi'nde çıkar ve törenle okunur. Töreni izleyenler arasında İsmet İnönü, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Fahri Celal vardır. Törenin ardından Mehmet Başaran, İsmet İnönü ile fotoğraf çektirir. Bu fotoğraf Ulus gazetesinde "Milli Şef İnönü, Mehmet Başaran'a iltifat buyururlarken" (Kocabaş, 2010, s. 393) başlığıyla yayımlanır.

İlk şiir kitabı 1953 yılında yayımlanan *Ahlat Ağacı*'dır. Bu şiir kitabı için Orhan Veli Ülkü dergisinde "Halkın çocuğu halkın şiirlerini söylüyor. Karacaoğlan, Başaran, Köroğlu sarmaş dolaş" (Türen, 2022, s. 217) şeklindeki sözleri ifade ederek Mehmet

[4] *İmece*, 1961 yılının Mart ayında çıkmaya başlayan bir dergidir. İlk sayısı "İmece" başlığı ile Sabahattin Eyüboğlu tarafından yazılır ve İsmail Hakkı Tonguç'a ithaf edilir. Eyüboğlu'na göre İmece'nin amacı bireysellik yerine eğitim çabalarını ön plana çıkarmaktır. 1961-1965 yılları arasında çıkan sayılarında Köy Enstitüsü, köy ve köylü, ekonomi, eğitim, öğretmen gibi edebi, toplumsal ve siyasi pek çok konuyla ilgili detaylı bilgiler yer alır. Son sayfalarında ise reklam ve karikatür kullanılır. Talip Apaydın, Şevket Süreyya Aydemir, Arif Gelen, Dursun Akçam, Behzat Ay, Edib Balkır, Mehmet Başaran, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Nabi Dinçer, Ceyhun Atuf Kansu, Kemal Karpat, Yaşar Kemal, Fay Kırby, Samim Kocagöz, Ahmet Köklügiller, Mahmut Makal, Nermin Menemencioğlu, Aziz Nesin, Sami Özerdim, Tahsin Saraç, Suat Taşer, Engin Tonguç, Pakize Türkoğlu, Cavit Orhan Tütengil ve Can Yücel gibi sanatçılar bu dergide çeşitli yazılar kaleme alır. Toplam 112 sayı çıkan derginin 1965-1970 yılları arasında yayımlanan sayıları ilk beş yıla göre siyasi atmosferin hakim olmasından dolayı daha sıkıntılı geçer. Mehmet Başaran 1971'de yayın hayatı sona eren derginin günümüzdeki temsilcisi sayılan "Yeniden İmece"ye yazılar göndererek katkılar sağlar. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Kocabaş, 2010, s. 19-28; Akagündüz ve Akagündüz, 2017, s. 191-193; Unat, 2021, s. 312).

Başaran'ın halk edebiyatının mirasını nesilden nesle taşıdığını vurgular. Başaran, şiirle başlayan yazma serüvenini on iki şiir kitabı kaleme alarak tamamlar. "Köy Enstitüleri Dergisi'nde başlayan (…) şairliğine sonradan köy notlarıyla yazarlığı eklen[ir]" (Necatigil, 1975, s. 58). Mehmet Başaran'ın, düzyazı türündeki eserlerinde de ilk dikkat çeken unsur, şiirsel sözcüklerin yoğunluğu ve bölümlerin arasına serpiştirilmiş şiir parçalarıdır. Çünkü o roman ve öykü türünde eserler kaleme alsa da daha çok şairlik kimliği ile ön plana çıkar. Hatta şiiri "Tüm yazınsal sanatların anası" (Başaran, 2007, s. 46) olarak görür. Bu durum kaleme aldığı eserlerin birbirinin devamı niteliğinde olmasının ve iç içe geçmesinin sebebi olarak gösterilebilir. Mehmet Başaran şairlik kimliğini "Her sanatçı neyi değil, nasıl anlatacağını düşünür önce… Neyi anlatacağını bulmuşsa, nasıl anlatacağını üstüne yerleştirir" (Kocabaş, 2010, s. 63) şeklinde değerlendirir.

Düzyazılarını "Mehmet Başaran" adıyla yazan sanatçının; "H. Meran, Mehmet B., F. Deniz, Yaşaran" gibi takma adları vardır. Şiirlerinde ise "Başaran" adını kullanır. Kaleme aldığı eserlerde farklı isim kullanma sebebini şu şekilde açıklar:

> Bana ta birinci sınıftan başladılar Başaran demeye. Ben de artık yazılarımı da Başaran diye yazmaya başladım. (...) Sonra bütün Türkiye'de zaten beni Mehmet değil, Başaran olarak biliyorlardı, bilinen adımı kullandım. Ama sıra farklılık olsun diye düzyazılarımı Mehmet Başaran adıyla yazıyorum. Onun dışında, o dönemlerde takma adlar kullandım. Mesela H. Meran, Mehmet B. benim takma adım. Yücel'de, başka dergilerde bu adlarla da yazdım. Bundan dolayı başıma bir şey de geldi. Askerdeyken Varlık dergisine bir şiir yolladım, Yaşar Nabi bildiği için, başıma bir olay gelmesin diye, Başaran demiyordu. Yaşaran diyor ama arkasından da sivil polis giriyor "Kim bu Yaşaran? Bu kasıtlı. Ran Kim. Nâzım Hikmet. Buradaki adam kim?" Bunları araştırıyorlar. Soyadı Ran ya…Bu şekilde beş kadar takma adım var (Kocabaş, 2010, s. 41).

İlk hikâye kitabı olan *Çarığımı Yitirdiğim Tarla* adlı eseriyle köy gerçeklerini gözler önüne serer. 1970 yılında *Sürgünler* adıyla çıkan daha sonra *Öğretmeniz Acıya Sürgün* adıyla tekrar basılan hikâye kitabı ise sahnelenme tekniğine uygun bulunduğu için İzmit'teki özel bir tiyatroda gösterime girer. Bu hikâye kitabı sayesinde "Köy Enstitüleri ilk defa tiyatro sahnelerine de taşın[ır]" (Kocabaş, 2010, s. 60). Birkaç yıl arayla yedi hikâye kitabı yazar. 1978 yılında otobiyografik izler de barındıran "Memetçik Memet" adlı ilk romanını kaleme alır. Ardından yine kendi hayatını parça parça anlattığı *Eylülün Kızgın Soluğu* ve *Giz Kokan Suskunluk* adlı romanları yazar. "Eğitimin asıl ilk döneminin önemli olduğu bilinciyle çocuklara yönelik kitaplar

yazar" (Kocabaş, 2010, s. 183). Ayrıca Almancadan yapılan masal çevirilerinin yanı sıra hatıra ve deneme türünde de eserleri vardır.

Mehmet Başaran, anlatılarının tematik düzlemini toplumcu gerçekçi çizgiye bağlı kalacak şekilde sosyal sorunlar çerçevesinden seçer. Eğitim başta olmak üzere Anadolu insanı ve ezilen alt sınıf, aydın-halk çatışması, yurtseverlik, fedakarlık, özgürlük, emek, sömürü, haksızlık, ahlaki bozulma, yozlaşma, cehalet, yabancılaşma, aydınlık arayışı, bilinçsizlik, özlem, zulme başkaldırı, işçi sorunları ve toprak mevzusu, tarih, mitoloji vb. gibi çeşitli konuları ele alır. "Sanat toplum içindir" anlayışı perspektifinden baktığı ve pragmatik bir anlayışa sahip olduğu için kaleme aldığı eserleriyle ezilen ve zulüm gören insanlardan yana olmaya davet eder. Kendisini toplumun bir sözcüsü olarak gören Başaran'ın, tüm yapıtlarının ortak yönü insandır denilebilir. Ülke sorunlarına duyarsız kalmayan sanatçı, hem kendisine hem de topluma karşı sorumluluğunun bilincindedir.

Anlatmaya dayalı metinler bakış açısı, mekân, zaman, olay örgüsü, kişiler dünyası gibi yapısal unsurlardan oluşur. Yazarın eserini kaleme almaya başlamadan önce belirleyeceği ilk unsur "Bir olayda, konuyu, düşünceyi belirli bir yönden inceleme, görüş açısı" (TDK, 1998, s. 204) şeklinde tanımlanan bakış açısıdır. Çünkü diğer yapısal unsurlar bakış açısının durduğu konuma göre anlam kazanır. Ancak "Bakış açısı tutarlı bir şekilde kullanılmalıdır, çünkü aksi halde roman dünyası gerçekliğini kaybeder" (Stevick, 2021, s. 87). Mehmet Başaran'ın romanlarında otobiyografik karakterli olduğu için anlatıcı ile anlatılan kişinin aynı olduğu tekil bakış açısı ve kahraman anlatıcı kullanılır. "Ben" anlatıcı perspektiften yazılan bir anlatının okuyucusu kendisini samimi ve inandırıcı bir ortamın içerisinde bulur. Ancak yazarın merkezdeki başkişinin perspektifi dışına çıkamaması ve her şeyi bilme imkanının sınırlı olması yazarın hareket alanını kısıtlar. Bundan dolayı Başaran, bazı bölümlerde farklı bakış açıları kullanmayı tercih eder. Mehmet Başaran'ın, hikâye kitaplarında ise otobiyografik unsurlar taşıyan öyküleri hariç, her şeyi bilen, gören ve sezen tanrısal bakış açısı ve hakim anlatıcı ön plana çıkar. Tanrısal bakış açısında, anlatıcı merkezdeki karakterden daha çok şey bildiği için hareket alanı sınırsızdır. Karakterlerin şimdiki durumlarından bahsedildiği gibi geçmişteki hayatı ve gelecekteki hayalleri üzerine de aktarım yapılır.

Anlatma esasına bağlı metinlerin özelliklerinden bir diğeri, olayların cereyan ettiği mekândır. Mehmet Başaran'ın anlatılarında işlenmemiş, anılaştırılmamış, anlatı kişilerini derinden etkilemeyen bir coğrafya parçası olarak eserde yer alan çevresel mekânlar kullanılır. Bu mekânlara örnek olarak doğduğu yer Ceylanköy başta olmak üzere Trakya, Lüleburgaz, Uzunköprü, Edremit, Hasanoğlan, Kepirtepe, Edirne, Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Muş, Samsun, Trabzon, Rize, Antalya, İsveç, Stockholm, Salzburg, Almanya, Paris, İngiltere vb. gibi yerler örnek verilebilir. Anlatılarda kullanılan çevresel mekânların genellikle Başaran'ın gezip gördüğü yerlerden oluştuğu söylenebilir. Bununla beraber "yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anılar barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan" (Korkmaz, 2015, s. 83) algısal mekânlarda kullanılır. Mehmet Başaran'ın anlatılarında karakterin ruhsal anlamda mutlu ve güvende olmadığı, çatışmaların yaşandığı tek boyutlu ve yalıtık kapalı mekânlar ön plana çıkar. Çünkü sanatçının otobiyografik izler taşıyan romanlarında kaçış, bunalım, içsel hesaplaşma, sürgün gibi kavramlar tematik düzlemi oluşturur. Bu sebeple karakterler kendilerini bunaltan ve ruhsal anlamda çıkmaza sürükleyen mekânlardan uzaklaşmak isterler. Labirent mekânlara derslik, okul, karakol, koğuş, kasaba, hapishane, köy odası vb. gibi yerler örnek verilebilir.

Bilindiği üzere anlatı metinlerinde zaman unsuru genel olarak dört farklı şekilde karşımıza çıkar. "Maceranın kendi zamanı (anlatılan olayların yaşandığı zaman ve süre), anlatma zamanı (yaşanılan olayların ne zaman algılanıp ifade edildiği zaman) yazıya geçirme zamanı (yazarın eserini yazdığı tarih ve süre) ve okuma zamanı" (Narlı, 2002, s. 92). Mehmet Başaran, romanlarında vaka zamanının başlangıcını "12 Eylül'den sonra, 12 Mart, 1980'den sonra" gibi ifadeler ile verir. Vakanın bitişini ise doğrudan verdiği gibi sezdirerek de verdiği görülür. Anlatma zamanında ise takibi mümkün olan mevsimsel unsurlardan yararlanır. Ayrıca romanlarında kronolojik olarak ilerleyen bir zaman dilimi yerine "anlatıda o anda anlatılmakta olan olayların öncesini anlatmak" (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 164) şeklinde tanımlanan geriye dönüşler yaparak zamanın anakronik düzende ilerlemesini sağlar. Romanlarında kullandığı geriye dönüşler genellikle yapısal ve yinelemeli değildir. Başaran, geriye dönüş tekniğiyle hem anılara yolculuk yapar hem de kahramanın ruh halinin geçmişte yaşadığı bir olay neticesinde çözümlenmesini sağlar. Toplumcu gerçekçiliğin bir özelliği de sayılan diyalogları sıklıkla kullanan sanatçı, doğa tasvirleri de yaparak ritmi

yavaşlatır. Romanlarında hem anlatma zamanının hem de vaka zamanının net bir şekilde belirlendiği görülür. *Eylülün Kızgın Soluğu* ve *Giz Kokan Suskunluk* adlı romanlarında 1980 ve sonrasını anlatan Başaran, *Memetçik Memet* adlı romanında 1947 ve sonrasını anlatır. Hikâyelerinde ise vaka zamanı "ilköğretim seferberliği sonrası, Köy Enstitülerinin kapanışından sonra, tek partili dönem sonrası" gibi ifadeler ile dolaylı olarak verilir. Ancak hikâyelerinin geneline bakıldığında vaka zamanın net olarak belirlenemediği görülür. Anlatma zamanı ise "bahar, sabah, bir hafta, devrisi gün, cumartesi, kış ayı" gibi ifadelerle verilir ancak takibi mümkün olmaz. Genellikle birkaç gün veya saat içerisinde tamamlanır. Hikâyelerinde de romanların da olduğu gibi geriye dönüş tekniğini sıkça kullanarak zamanda kırılmalar meydana getirir.

Olay, "zamanın uzayıp giden bir şeridinden kesilip çıkarılmış bir parça" (Forster, 2016, s. 127) şeklinde tanımlanır. Vakaların kronolojik bir düzlem içerisinde merak ve heyecan unsurunu canlı tutacak şekilde anlatılmasıdır. Olaylar karakterin kişiliği ile yakından ilgilidir. Bundan dolayı bütün vaka olup bittikten sonra karakterde az çok bir değişme ve gelişme meydana gelir. Olayların neden-sonuç ilişkisi içerisinde birbirine bağlanmasına ise "olay örgüsü" adı verilir. Zeka ve bellek neden-sonuç ilişkisini kavramak için kullanılır. İyi bir olay örgüsünün temel niteliklerinden biri gizemini korumasının yanı sıra inandırıcı ve şaşırtıcı olmasıdır. Çünkü anlatının ilk sayfalarında düğümün çözümlenmesi eserin sanatsal güzelliğe erişmesini engeller. Yalın ve özlü olan olay örgüsünde, epizotlar nedensellik bağıyla birbirine bağlanmalı ve örgüye eklenmeyen hiçbir unsur kalmamalıdır. Mehmet Başaran'ın anlatılarında epizotlar mantıklı ve tutarlı bir neden-sonuç ilişkisi ile birbirine eklenir. Romanlarını kurgularken metinleri kendi içerisinde bölüm bölüm ayıran Başaran, başlık ile içerik arasındaki uyumu sağlar. Ayrıca bölümlerin hacimsel olarak birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Anlatma esasına bağlı metinlerde olayları gerçekleştiren varlıklar karakterlerdir. Roman karakterlerini dört şekilde incelemek mümkündür. Romanın varlık sebebi olan başkişiler "iç dünyaları ve hayatları en ayrıntılı bir şekilde beliren karakterlerdir" (Stevick, 2021, s. 179). Başkişiler tematik bir güçtür, roman boyunca gelişim ve değişim süreçlerini tamamlayarak olgunluğa erişir. Mehmet Başaran, romanlarında başkişinin fiziksel portresinden ziyade moral ve sosyal portresi üzerinde durur. Ancak

karakterin portresini romanın başında blok şeklinde vermeyi tercih etmez. Karakteri, olayların arasında yeri geldikçe belirli açılardan ışık düşürerek süreç içinde tanıtır. Romanın sonuna doğru ise başkişinin kendisinden beklenen görevi yerine getirerek gelişim sürecini tamamladığı söylenebilir. Hikâyelerinde ise başkişinin fiziksel, sosyal ve moral portresinde fazlaca detaya inmez. Mehmet Başaran'ın anlatı kişileri içinde tipleşmiş kişiler yer alır. Eğitim hayatının içerisinde yer aldığı için en iyi tipin idealize edilmiş "öğretmen" tipi olduğu söylenebilir.

Tematik bir güce sahip olan norm karakterler, başkişinin en büyük yardımcılarıdır. Başkişinin eksikliklerini giderebildikleri gibi yol göstererek gelişim sürecini tamamlamasını da sağlarlar. Mehmet Başaran, romanlarında norm karakterleri genellikle ailesi ve yakın çevresinden seçer. Ayrıca norm kişilerin hem fiziksel hem moral hem de sosyal portre tasvirini yeri geldikçe yapar. Ancak ayrıntılara inilmiş bir tasvirin yer aldığını söylemek mümkün değildir. Hikâyelerinde ise başkişinin destekçisi durumundaki norm karakterlerin detaya fazla inilmeden tasvirlerinin yapıldığı ya da hiç yapılmadığı görülür.

Norm karakterlerin zıt özellikleriyle donatılan, karşı güç konumunda yer alan, belirli bir değerin temsilcisi olan kart karakterler, Mehmet Başaran'ın romanlarında genellikle kolluk güçleri üzerinden verilir. Kart karakterlerin tasvirini olayların içine parça parça serpiştirdiği ya da tasvire hiç yer vermediği görülür. Hikâyeleri genellikle köy hayatının içinde geçtiği için kart karakterleri ağa, muhtar, müfettiş, parti üyeleri gibi belli bir değerin sembolü olan kişilerden seçer. Mehmet Başaran'ın anlatılarında hacimsel unsurlarda göz önüne alındığında "somut bir sosyal ortamın yaratılması" (Stevick, 2021, s. 180) için esere yerleştirilen fon karakter kadrosuna geniş yer verildiği görülür. Ayrıca anlatıların geneline bakıldığında değişim yaşamayan, tek fikrin sembolü olan ve birkaç cümle ile tarif edilen düz (yalınkat) karakterler yerine "gerçek yaşamın 'hesaba kitaba uymayan değişkenliğine' sahip" (Forster, 2016, s. 24) yuvarlak karakterler kullanılır.

Mehmet Başaran'ın roman ve hikâyelerinde, anlatıyı güçlendirmek, etkili kılmak ve bilgi vermek için kullanılan çeşitli anlatım tekniklerine rastlanır. Her iki türde de ağırlıklı olarak diyalog tekniğini kullanır. Başaran, diyalog tekniği ile düşünceleri

doğrudan vermeyi amaçlar. Bu sayede ise doğallığı ve samimiyeti ön plana çıkarır. Roman ve hikâyeleri kendi hayatından kesitler taşıdığı için otobiyografi tekniğinden de yararlanır. Ayrıca şairlik yönü ön planda olduğu için roman ve hikâyelerinin arasına şiir, söz ya da yazı kalıbı yerleştirir. Bundan dolayı montaj tekniğinin de etkili bir şekilde kullanıldığı görülür. Kullandığı diğer anlatım teknikleri geriye dönüş, monolog, iç monolog, iç çözümleme, tasvir ve özetlemedir.

Mehmet Başaran'ın şiir, hikâye, roman gibi türlerde kaleme aldığı eserlere bütünlük içinde bakıldığında anlaşılması kolay ve canlı bir Türkçe kullandığı görülür. Anadil ile eser vermenin önemini vurgulayan Başaran, "İda'nın suları gibi arı duru Türkçe konuşur, yazar" (Kocabaş, 2010, s. 260). Eserlerinde kısa ve devrik cümlelere yer verirken Köy Enstitüsü'nün izini her cümle ve satırında sürdürmeye devam eder. Başaran'ın kelime dağarcığını oluşturan sözcükler onun anlatılarında yan anlam, mecaz anlam ve metafor gibi düzeyler kazanmaktan ziyade daha çok gerçek anlamıyla kullanılır. "Dilini kullanmayan ulus bağımsızlığını yitirmiş demektir" (Kocabaş, 2010, s. 302) ifadesini sıklıkla dile getiren Mehmet Başaran, gerek meslek hayatında gerekse verdiği eserlerde ana dil sevgisini ve ana dili kullanmanın önemini hem öğrencilerine hem de okurlarına öğretmeyi amaçlamıştır.

3.3 Eserleri ve Ödülleri

Mehmet Başaran, edebiyat dünyasına 1953 yılında kaleme aldığı *Ahlat Ağacı* adlı şiir kitabıyla adım atar. Ancak yayımladığı ilk şiiri *17 Nisan Mektubu'dur*. Bu şiiri ile enstitülü şairler kuşağında adından söz ettirir. Üretken bir şair olan Başaran on iki şiir kitabı kaleme alır. 1955 yılında yayımlanan köy yaşamını ve insanın doğayla ilişkisini ele aldığı *Çarığımı Yitirdiğim Tarla* adlı hikâye kitabıyla nesir dünyasında adını duyurur. Ardından aynı konular etrafında şekillenen ve kendi hayatından izdüşümler taşıyan altı hikâye kitabı daha yazar. Tiyatro türünde eser vermeyen sanatçının *Öğretmeniz Acıya Sürgün* isimli hikâye kitabı sahnelenme tekniğine uygun bulunduğu için İzmit'te yer alan özel bir tiyatroda sahnelenir. 1978 yılında otobiyografik özellikler taşıyan ilk romanı *Memetçik Memet'i* kaleme alan Başaran, ardından *Giz Kokan Suskunluk* ve *Eylülün Kızgın Soluğu* adlı otobiyografik karakterli iki roman yazar. Masal türünde de eser veren Başaran'ın ilk çocuk kitabı Almancadan 1959

yılında çevirdiği *Dilek Yüzüğü*'*dür.* İki tanesi Almancadan çeviri olmak üzere toplamda on dört çocuk kitabı yazar. Köy Enstitüsü ve eğitim temalı denemelere de imza atan Mehmet Başaran'ın kendi hayatını parça parça anlattığı hatıra kitapları da vardır. Şiir, roman, hikâye kitabı, çocuk kitabı, deneme ve hatıra gibi farklı türlerde eserlere imza atan Mehmet Başaran üretken bir sanatçıdır ve bundan dolayı kaleme aldığı eserleriyle çeşitli ödüllere de layık görülür. *Memetçik Memet* adlı romanıyla Orhan Kemal Roman Armağanı kazanır. *Elif Diye Bir Türkü* adlı hikâye kitabıyla TRT Sanat Ödülleri Yarışması'nda başarı ödülü alır. *Ayrılanmak* adlı hikâyesiyle Sabahattin Ali Hikâye Yarışması'nda ikincilik ödülü verilir.

Şiir Kitapları

1953: Ahlat Ağacı

1958: Karşılama

1960: Nisan Haritası

1963: Kocakent

1969: Pıtraklı Memleket

1975: Gök Ekin

1982: Meşe Seli

1986: Günler Tuz Rengi

1990: Sis Dağının Başında Borana Bak Borana

1997: Koca Bir Troya Dünya

2002: Pir Sultan Ölür Ölür Dirilir

2012: Ölümsüzlük Otu

Hikâye Kitapları

1955: Çarığımı Yitirdiğim Tarla

1962: Aç Harmanı

1964: Zeytin Ülkesi (Yüreğin Sesi Zeytin Ülkesi adıyla tekrar basılır.)

1970: Sürgünler (Öğretmeniz Acıya Sürgün adıyla tekrar basılır.)

1976: Elif Diye Bir Türkü

1983: Dilsiz Oyunu

1992: Kalın Mavi Bir Ses (Seçilmiş Öyküler)

Romanları

1978: Memetçik Memet

1991: Giz Kokan Suskunluk

1996: Eylülün Kızgın Soluğu

Çocuk Kitapları

1959: Dilek Yüzüğü (Almancadan çeviridir)

1960: Cingöz Çoban (Almancadan çeviridir)

1970: Akça Kız

1974: Aç Kapıyı Bezirganbaşı

1975: Yağmur Gelini

1979: Armutlu Tarla

1979: Boyalı Irmak

1981: Söğütler Ses Verince

1992: Çiçeklerin Dili

1992: Dostum Badem Ağacı

1992: Güneşe Masallar

2004: Keloğlan

2014: Ormanda Cüceler

Anıları

1987: Yasaklı (Yasaklı Acının ve Sevginin Yurttaşı adıyla tekrar basılır.)

2006: Kuşatılmış Yaşam Günaydın Aşk

2007: Trakya Rüzgarı

2009: Büyük Aydınlanmacı-Öğretmenim Hasan Âli Yücel

Denemeleri

1974: Tonguç Yolu-Köy Enstitüleri: Devrimci Eğitim

1990: Sabahattin Eyüpoğlu ve Köy Enstitüleri-Tonguç'a ve Yakınlarına Mektuplarıyla

1990: Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri

1992: Aydınlanma Yolunda…Eğitim Emekçisi Ferit Oğuz Bayır

2002: Dilim Dilim Anadilim

2009: Aydınlanma Yolunda Yuh Olsun Topunuza

Ödülleri

1970: Elif Diye Bir Türkü adlı hikâye kitabı ile TRT Sanat Ödülleri Yarışması'nda Başarı Ödülü

1974: Ayrılanmak adlı hikâyesi ile Sabahattin Ali Hikâye Yarışması İkincilik Ödülü

1979: Memetçik Memet adlı romanı ile Orhan Kemal Roman Armağanı

1993: Sabahattin Ali Kültür Günleri Onur Ödülü

1996: Rıfat Ilgaz Onur Ödülü

1997: Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü

1998: Truva Kültür-Sanat Ödülü

1998: Ulusal Eğitim Onur Ödülü

2008: Bu Yaz Onur Ödülü

3.4 Eserlerin Kimliği

3.4.1 Romanların Kimliği

Eylülün Kızgın Soluğu isimli romanın birinci ve ikinci baskısı 1996 yılında Çağdaş Yayınları tarafından çıkarılır. 16 bölümden oluşan roman, 12 Eylül döneminde baskıcı atmosferinden kaçan ve gerçeklerle yüzleşen Mehmet Can öğretmen üzerine kurgulanır.

Memetçik Memet isimli romanın ilk baskısı 1978 yılında Okar Yayınları tarafından; üçüncü baskısı 1990 yılında Milliyet Yayınları tarafından çıkarılır. 1979 yılında Orhan Kemal Roman Armağanı kazanan kitap 37 bölümden oluşur. Yedek subaylık hakkı elinden alından ve askerlik yapmak zorunda bırakılan Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin romanıdır.

Giz Kokan Suskunluk adlı roman 1991 yılında Çağdaş Yayınları tarafından basılır. 12 Eylül dönemi sonrasında Berlin'e sempozyuma gitmek için çağrılan başkişinin yurtdışında çıkma yasağını öğrenmesi ve bunun üzerine verdiği mücadele ele alınır. 20 bölümden oluşan roman Mehmet Başaran'ın hayatından kesitler sunan anılardan oluşur.

3.4.2 Hikâyelerin Kimliği

Çarığımı Yitirdiğim Tarla adlı ilk hikâye kitabı 1955 yılında Varlık Yayınları tarafından çıkarılır. İkinci baskısı yine Varlık Yayınları tarafından 1973 yılında yapılır. Köy yaşamını, emekçi köylüyü, Trakya kırsalının çarpıcı gerçeklerini ele alır. Ayrıca kadın-erkek ilişkileri, gelenekler ve görenekler kendine özgü bir dil ile anlatılır. Kitapta yirmi yedi hikâye yer alır. Bunlar: "Sülman Ağa'nın Elleri", "Kocaköy", "Osman Ağa", "Kırmabaşak", "Kara Veli'nin Çobanları", "Dramagon", "Demet Toplama", "Harmancılık", "Düğün Gecesi", "Pencere Altı", "Odalaşma", "Kocakuş", "Hıdırellez", "Tavuk Harbi", "İçimdeki", "Duvar Dibinde", "Çarığımı Yitirdiğim Tarla", "Evleklikte", "Domuzlar", "Ağam Buğday Satıyor", "Mısır Soyma", "Kurak", "Anam Ağlıyor", "Yolculuktur Benim İşim", "Keçi Kıran", "Amerikan Öküzü" ve "Mektup"tur.

Aç Harmanı adlı ikinci hikâye kitabı 1962 yılında İzlem Yayınevi'nden çıkar. İkinci baskısı Varlık Yayınları tarafından 1973 yılında *Çarığımı Yitirdiğim Tarla* adlı kitap ile birlikte yapılır. İnsanın doğa ile ilişkisini ve yoksul köylünün arayışlarının ele alındığı kitap, yazarın gözlemlerinden ve anılarından oluşur. Kitapta on beş hikâye yer alır. Bunlar: "Aç Harmanı", "Enişte", "Parıltı", "Şans İşte", "Su Kesimi", "Çukurcu Tahir", "Kırmızı Tospağa", "Manda Boğası", "Ben Hükümet Olsam", "Bayamlı

Durdu", "Çakıcı Nerede?", "Gündoğdu Arabacı", "Ölüme Tos", "Üvendire" ve "O Soğuk Toprakta"dır.

Zeytin Ülkesi adlı üçüncü hikâye kitabı 1964 yılında *İmece* dergisinde yayımlanır. Edremit Bölgesi'ndeki köylülerin doğayla ve insanla ilişkilerinin anlatıldığı kitabın arka planını ilköğretim yaşamı ve siyaset ilişkisi oluşturur. Kaz Dağları ise kitaptaki her hikâyede kurmaca bir karakter olarak ele alınır. Yazar mitolojik unsurlara göndermeler yaparak, kültür ve tarihin derinliklerini gün yüzüne çıkarır. Kitabı oluşturan hikâyeler, birbirinin devamı niteliğindedir. Ayrıca hikâyelerin Başaran'ın biyografisinden izler taşıdığı ve deneme türüne yakın oldukları söylenebilir. Kitapta otuz hikâye yer alır. Bunlar: "Zeytinlik", "Cennetayağı", "Güzün", "Tantalos Oğulları", "Şarlak", "V.Z'ler", "Tayfalar", "Şıpşıpdede", "Vatanı Cennet Eden", "Sıra", "Odalar", "Tuzak", "Gezinti", "Başakçılar", "Aputek Halil", "Zeytin Ülkesi", "Eşekli", "Akçay", "Anılar", "Biri", "Sübeylidere'de", "Hüseyin Efendi", "Giderken", "Sarıkız", "Bayrak Yalbırdıyordu", "Hisara Doğru", "Müzede", "Efsaneler Anası Kazdağı", "Memleketimin Bir Çağıydı" ve "İsterim Kolyozcuk"tur.

Zeytin Ülkesi 1983 yılında *Yüreğin Sesi Zeytin Ülkesi* adıyla Yazko Yayınları tarafından tekrar basılır. Üçüncü baskısı 1993 yılında Ankara'da Başak Yayınları tarafından yapılır. Beşinci ve son baskısı ise 2007 yılında İstanbul'da Cumhuriyet Kitapları tarafından çıkarılır. Yüreğin Sesi Zeytin Ülkesi'nde, Zeytin Ülkesi adlı hikâye kitabının içerisinde yer almayan yirmi sekiz hikâye yer alır. Bunlar: "Ocak Tüttüreceğiz", "Zeytin Ülkesine Doğru", "Tanışma", "Gelin", "Güzeldir Kasabamız!", "Tuzak", "Yıkıldılar", "Boşa Akıyor Sular", "Pazar Gezintisi", "Otobüste", "Akçay", "Yüreğin Sesi", "Çıngıl Çıngıl Yıldızlar", "Zeytin Dalları Arasında", "Yıllardan Sonra", "Akçay Kararıyor", "Akçay mı?", "Barbaros Alanı", "Merhaba Edremit ya da Sabahattin Ali", "Sabahattin Ali Güre'de", "Masal Çağı", "Orada O Yamaçta", "Yirmi Bin Zeytin Ağacı Dikilecek", "Çörtükalan ya da Hadi!", "Çınarlıhan", "Kozak Yaylası" ve "Kaz Dağları Tek Yürek"tir.

Sürgünler adlı dördüncü hikâye kitabı 1970 yılında Ararat Yayınları tarafından çıkarılır. 1998 yılında Güldiken Yayınları tarafından *Öğretmeniz Acıya Sürgün* adıyla tekrar basılır. Güç koşullar da bilgi taşımayı kutsal bir görev bilen devrimci, ilerici ve

aydın öğretmenlerin mücadelesi dile getirilir. Kitapta yirmi hikâye vardır. Bunlar: "Son Ders", "Kalın Mavi Bir Ses", "Arazi", "Kurt Kapanı", "Dönmeyen", "Sürgün", "Koca Seyit Okulu", "Şadiye Öğretmen", "Varmayan Yollar", "Soruşturma", "Tenhalar", "Teftiş", "Irgadın Muharrem", "Yıl Sonu Raporu", "Isıtan Bakışlar", "Gecede Bir Kızartı", "Ak Suskunluk", "Çarpılar", "Islahatçı Müdür" ve "Sürgünler"dir. Sürgünler adlı ilk baskıda yer alan ancak son çıkan baskıda yer almayan dört hikâye vardır. Bunlar; "Köyde Barış Gönüllüleri", "Saplı U.S.A'lı Kazma", "Domuzdan Post" ve "Tören"dir.

Elif Diye Bir Türkü adlı beşinci hikâye kitabı 1976 yılında Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi tarafından basılır. Kitapta Trakya yöresi, orada yaşayan köylü, köylünün siyasi ve ekonomik sistem tarafından sömürülüşü anlatılır. Ayrıca kitap 1970 yılında TRT Sanat Ödülleri Yarışması'nda Başarı Ödülü alır. Kitabın içinde yer alan ''*Ayrılanmak*'' adlı hikâye ise 1974 yılında Sabahattin Ali Hikâye Yarışmasında İkincilik Ödülü'ne layık görülür. Kitapta on sekiz hikâye vardır. Bunlar*:* "Ezilmiş Bir Islık", "Tavşan", "Rüstem Ağa Zorda", "Ya Kaysıcık…", "Kasaba mııı?", "Çopur", "Ayrılanmak", "Başka Bir Emne", "Çıvgar Ali", "Sidikli", "Hasan Baba", "Kör Anşa'nın Bebesi", "Kışlaçatağı Kimin", "Sarıkız", "Yitik", "Çağrılan", "Elif Diye Bir Türkü" ve "Ağıtsız"dır.

Dilsiz Oyunu adlı altıncı hikâye kitabı 1983 yılında Cem Yayınevi tarafından basılır. Trakya'nın doğasını, köylünün içinde bulunduğu güç koşulları gerçekçi bir dille yansıtarak köy insanının duygusunu, hayallerini ve toprakla ilişkisini ele alır. Kitapta on hikâye vardır. Bunlar: "Adı Bilinmeyen Çiçekler", "İşçi Olmak İstiyorum", "Ak Saçlı Öğretmen", "Ey Ahlatlar", "Yalnızlık Sınğını", "Gözün Ucu", "Dilsiz Oyunu", "Kim Söyleyecek Benim Türkümü?", "Gündöndüler" ve "Yüz Yetmiş"tir.

Kalın Mavi Bir Ses adlı yedinci hikâye kitabı 1992 yılında Cem Yayınevi tarafından basılır. Bu kitapta "Dilsiz Oyunu", "Elif Diye Bir Türkü", "Zeytin Ülkesi", "Sürgünler" ve "Aç Harmanı" adlı hikâye kitaplarından derlenen seçilmiş öyküler yer alır.

3.4.3 Şiirlerin Kimliği

Ahlat Ağacı isimli şiir kitabının ilk baskısı 1953 yılında Yücel Yayınları; ikinci baskısı 1976 yılında Koza Yayınları tarafından çıkarılır. Eserde Anadolu ve Anadolu insanı ele alınır. Kitapta 47 şiir bulunur. Bunlar: "Sunma", "İlah-i Aşk", "Mehmet", "İki El", "Irgat", "Azap Alinin Dileği", "Durum", "Bir Güzel Mevsim Önünde", "Cümlenin Yari", "Dadal'ın Sarhoşluğu", "Yılın İlk Günü", "Canyoldaşı", "Yaz Yağmuru", "Tayfa", "Fosforlu Dünya", "Perge", "Bir Şaşalı Haldir", "Benimki", "Ahlat Ağacı", "Kaz Dağı Eteklerinde", "Benim Köyün İmamı", "Çarıkların Çıktığı Saatler", "Yollarda Şiir", "Sana Dair", "Öte Köy", "Protesto", "Pazar", "Kahve", "Korkuluk", " Taş Altındaki Kurbağa", "Erken Öten Horoz", "Karaçalı", "Bildiri", "17 Nisan Mektubu", "Tabanca", "Öykü", "Yolculuk", " Masal", "Sofra", "Dilimde Bilmediğim Meyvenin Tadı", "Maçin", "Toprak Ana", "Sizi Masallıyorum", "Keloğlan", "Ali Baba", "Dayatma", "Kafdağı Konuşuyor" şeklindedir.

Karşılama'nın ilk ve son baskısı 1958 yılında Varlık Yayınları tarafından yapılır. 36 şiirden oluşan kitapta doğa, acı, emek gibi temalar üzerinde durulur. "Alın Atınızı", "Çağrı", "Tarla", "Evlerimizin Önü", De Gibi Dee", "Karşılama", "Doruklarda", "Aldı Mehmet", Horozlu", "Hak", "Heybe", "Türkü", "Şapçıda Dinlediğim", "Toprak Yanıyor", "Tuu Be", "Çarık Üstüne", "Alaca Yorgan", "Bir Dönemeçte", "Ömrümce", "Gidişat", "Yaz Akşamı", "Uyartı", "Gitmek", "Özlem", "Fırıldak", "Urumeli Havası", "Uçak", "Tohum Patladığında", "Bursa Ovasında*"* isimli şiirler yer alır.

Nisan Haritası, 1960 yılında Varlık Yayınları tarafından çıkarılır. Eserde Köy Enstitülerinin açılışından kapatılışına kadar ki süreç ele alınır. Kitapta 12 şiir vardır. Bunlar*:* "Karacalar Yöresi", "17 Nisanla Yola Düşenler", "Yaman Uruldu Kazmalar Yere", "Kepirdekiler", "Işık Gecesi", "Nisan Haritası", "Merhaba", "Kendi Şafağı İçindeydi İnsan", "Karacalarda Ak Okul", "Broyyyy!", "Çift Süren Ak Bir Heykel", "Çıkmış Yücesine Zamanın" dır.

Kocakent'in ilk baskısı 1963 yılında Ekin Kitabevi; ikinci baskısı 1981 yılında Kardeşler Basımevi tarafından yapılır. "Kocakentte", "Kırık Anahtar" ve "Asklepion"

isimli üç bölümden oluşan kitapta 30 şiir yer alır. Şiirlerin ana teması köyden koskocaman bir kente göç eden insanların yaşadıkları bocalamadır.

Pıtraklı Memleket'in ilk baskısı 1969 yılında Öncü kitabevi tarafından; ikinci baskısı 1994'te yine Öncü kitabevi tarafından yapılır. Toplumsal sorunların eleştirel bir gözle ele alındığı kitapta toplam 42 şiir vardır. Bu şiirler; "İmececi", "Vietnama Benzer Bir Ağrı", "O Sular", "Bir Taşıtta Mıyız", "Tufan", "Yörüngesiz", "Uzakta", "Mavi Çocuklar", "Vuruk", "Kırağılı Sabahlar", "Ey Dost", "Kara Suyu", "O Bir Köy Enstitüsüdür", "Babama", "Günbaşı", "Ölüm Örneksiz Nakış", "Veysel Gecesi", "Toprak Düzeyinden", "Işık Hızınca", "Gece Çifti", "Kaynarca Deresi", "Bensiz", "Doğuda Açlık", "Moby Dick", "Yazıldım Alamanyaya", "İş", "Ptraklı", "Üç Yol Ağzında", "Yasak Kapısının Ardı", "Anlayacaksınız", "Hakçası", "Sessiz Yürüyüş", "Dağ Çizgisi", "Bir Elmalı Sürgünü", "Kurt", "Zindan Baba", "Tonguç Baba", "Köy Yollarında Salahattin", "Yücel Anıtı", "Başka Sakarya" dır.

Gök Ekin'in tek baskısı 1975 yılında Cem Yayınevi tarafından yapılır. Sömürü, emek, işçi vb. gibi temel kavramlara eleştirel göz ile bakan sanatçı aynı zamanda Köy Enstitüleri'ne de vurgular yapar. Hasan İzzettin Dinamo bu kitap için "Başaran'ın varlığı da şiirleri gibi ulusun mutluluğu yolundaki sert mücadelenin içindedir. Köy Enstitüleri gerçeğinin, Türkiye için ideal bir çekirdek taşıdığına bütün varlığıyla inanan sayılı mücadelecilerdendir" (Kocabaş 2010, 194) diye ifade eder. Şiir kitabında toplam 50 şiir vardır. Bunlar: "Ordasın", "Kanıtlama", "Güzelleme", "Yaşamın İri Gülü", "Köprü", "Ozan", "Sabahattin Eyüboğlu'nun Evi", "İlkyaz Önü" , "Kıyı", "Görüşmeciler", "Değişik Esinti", "Nöbet", "Soldu Elma Çiçekleri İnce Bir Şafak Gibi", "Oy Yaşamak", "Ala Geyik", "Güllere Açan", "Köroğlu Geliyor", "Akşam Çentiği", "Gül Olmak", "Yeni Yolağızları", "Tavşankırı Bir Gök Altında", "Trakyalı Orpheus", "Ağlasın Mavi Tuna", "Göç", "Istıranca Eteklerinde", "Tozutur Gider Bir At", "Bozgun", "Rumeli Suskunluğu", "Öğrenci", "Kim Gizleniyor", "Şaşkın Gezi", "Söğüt Düdüğü", "Dikenli Teller", "Mısır Soyanın Türküsü", "Uzakların Ekmeği", "Çağrılmamış İşçi", "Geride Kalanın Türküsü", "Yabancı", "Yontu", "Yeniden", "Tavşankırı Bir Gök Altında", "Güller", "Yanlış Okul", "Kamil İle Reyhan", "Yeni Ders", "Korkuların Sesi", "15 Aralık Pazartesi", "Sabahın Sözü", "Gecenin Kara Boğası", "Gök Ekin", "Sona Doğru"dur.

Meşe Seli'nin ilk baskısı 1982 yılında Yazko Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi Yayınları tarafından; ikinci baskısı 1993 yılında Başak Yayınları tarafından yapılır. Başaran, şiir kitabında köy insanının mücadelesini öne çıkarır. Kitapta 40 şiir vardır. Bunlar şu şekildedir; "Birde Yanık Buğday Kokusu", "Güz Çimenleri Islatır", "Ama Yüreğim", "Bedri Rahmi İçin Bozlak", "Yürekte Çentik", "Kıraçları Gövertir Islığım", "Korualtı", "Anacığım", "Ceylanköy'deki Evimde", "Kavaklar", "Dağ Yumağı", "Meşe Seli", "De Ki", "Oy Canlarım", "Başlamadan", "Birden Göğsüme İniyor Kazma", "Demre'de", "Bağ Evi", "İşbaşı", "Amos Kalesi", "Temmuz", "Yorulmaz İşçileriyiz Aşkın", "Hem Ağacım Hem Kuşlar", "Akçay'da", "Sisyphos", "Küçük Şeyler", "İğne Oyacıları", "Recep Usta", "Ağıtlara Yakın Durur Zonguldak", "Demir Çarık", "Sodra Dağına Övgü", "Düğüm", "Ağzımda Kül Tadı", "Postacı", "Selam", "Güven Parkta", "Toprağa Yazıyorum", "Kuyudan", "Terli Sayıklama", "Uyudum", "Sodra Dağının Dedikleri Milas'ta"dır.

Günler Tuz Rengi, üç bölümden oluşan bir şiir kitabıdır. 1986 yılında Cem Yayınevi tarafından basılır. Kitapta doğa, doğanın güzelliği, emek, özlem, umut vb. gibi çeşitli konulardan oluşan 39 şiir yer alır. Şiirler şu şekildedir: "Sözcüklerle Yazılır Şiir", "En Güzel Rengiyle Umudun", "Yaşam Göçmeni", "Terli Sabahlar", "Hasanoğlanlı Türkü", "İnce Kıyım", "Aylardan Nisansa", "Kurumuş Irmak Yatağı", "Börtü Böceğin Baba Dostuna Soru", "Issızlaştırıyor Sokakları", "Çalımlı Kedi", "Tam Da Hasat Vakti", "Sokrates Gülümsüyordu", "Gelincikler", "Ne Günlerdi", "Birileri Girdi Hep Dünyayla Arana", "İmza Gününde", "Çakırdiken", "Trakya Hüzün Kokar", "Uzak Sesler", "Yabancıydı Adı", "Harç Olmak İstemiyorum Karanlık Yapıları", "Aldı Pavloviç", "Aldı Doktor Werner", "Kurak Bir Yaz", "Plajdan Geçen Türkmenler", "Ölmüş Bir Arkadaşın Yazlıkta Bir Kitap Arasında Unutulmuş Mektubundan, Birden Sesin Duyulması", "Akşamlı Sular", "Uçarıdır Zaman", "İlk Kez Tadı", "Masa Başındaki", "Ortaoyunu", "Cambaz" , "Filistin Filistin", "Geçiş Dönemi", "Yüzüncü Doğum Yılında Kafka Öyküsü", "Onlardır Tüm Yıllar", "Baskına Uğradı Troya", "Özlem"dir.

Sis Dağının Başında Borana Bak Borana, iki bölümden oluşur. Kitabın ilk ve tek baskısı Cem Yayınevi tarafından 1990'da çıkarılır. Başaran, kitabın önsözüne "17 Nisan 1990, Köy Enstitüleri'nin 50. Kuruluş yıldönümü. Elli yıldır kıyılarak,

sürülerek, aydınlanma savaşının ateşini canlı tutanlara; o ateşi canına katan kızım Deniz'in anısına saygıyla!" (Başaran, 1990, s.5) şeklinde not düşer. Toplumcu gerçekçi çizgiye bağlı kalan şiirlerde zulüm, başkaldırı, isyan, mücadele vb. gibi konular geniş yer tutar. Şiir kitabında 19 şiir vardır. Bunlar: "Moraran Akşamlarda", "Diyordu Ki Toros'ların Sana Benzeyen Yüzü", "Mor Dövmelerle İşlendi Göğsümüze", "Rahmi Ağa'nın Samanlığı", "Sırtımızda Pirelik Kırı", "Bir Haberin Yalanlaması", "Sodra Dağına Övgü", "Tokaçlayın Çamaşırlarınızı Tokaçlayın Analar", "Senin Gelinliğin Hüzünden", "Sorgucular", "Okusun Diye Tarihi Elin", "Sürsün Diye Yaşamın İmecesi", "Gök Ekini Umdun", "Sürgünler", "Öyle Bulanık Ki Hava", "Ey Ağustos Nasıl Bir Eylülü Hazırlıyorsun", "Katıldık Horona", "Elinde Malası Çekici Kitabı Murcu" şeklindedir.

Koca Bir Troya Dünya, Mehmet Başaran tarafından eşi Hatun Birsen Başaran'a atfedilir. Kitabın tek baskısı 1997 yılında Çınar Yayınları tarafından yapılır. Bireysel temalar etrafında şekillenen 35 şiir yer alır. Bu şiirler şunlardır: "Görebildiğin Kadar Mavi", "Koca Bir Troya Dünya", "Ben Yoktum", "Bir Yanın Hala", "Kara Giysili Yargıçlar", "Işık'ın Sesi", "Binlerce Ak Güvercin", "Çınarlıhan'da", "Başkaldıran Sevgi Pir Sultan", "Kuş Kuşların Gücüyle Uçar", "Açan Kardelenler Değil Ayak Sesleri Şimdi", "Harunlar", "Çınlayan", "Deniz Dedik Öpüp Başımıza Koduk Tuzlu Ekmeeyi", "Gözleri Bağlı Ebe Mi Şimdi Gizemli Bir Oyunda", "Troya'da İlk Yitişi Deniz'in", "Tüten Yıkıntılıkta", "Batık", "Deniz'in", "Allı Turna Yaşamın", "Deniz'in Yüreği", "Toprağıyım Acının Özlemin Unutuşun", "Ne Kaldı Doruğa", "Bağbozumu Mu", "Kaplıca Oteli", "İlkyaz Kapıda", "Koparılıp Alınmış Olacak Benden Yaşam…", Bir Afşar Bozlağıyım Uzunyayla'dan", "Düşün Sularıma Düşün Cemreler", "İlk Sıcaklığıyla", "Uçman Oğuz", "Kanama", Gene De", "Traktörün Altında Mavi Boncuk", "Böceklerle Dost Alıçlarla Komşu", "İnce Kan İzi"dir.

Pir Sultan Ölür Ölür Dirilir'in Evrensel Basım Yayım tarafından ilk baskısı 2002'de ikinci baskısı 2009'da yapılır. Toplumcu gerçekçi anlayışı bağlı kalınarak oluşturulan şiirler emek, isyan, başkaldırı gibi temalar etrafında şekillenir. Toplam 36 şiirin yer alır. Şiirler: "Orada O Yamaçta", "Gülleri Bursa'nın Rumeli Kokar", "Emar Tünelinde", "Pir Sultan Ölür Ölür Dirilir", "Acının Tarihi", "Kırağı Vurgunu Sorular", "Zamanın Parlattığı Çakılların Güzelliğinde", "Kanıyorum", "İsyanı 'Çağlayan'daki'

Koca Çınarı", "Kokusunu Duyarım Hep", "Gelme Diyor Hatun Birsen", "Gökyüzündeki Kırık Aylar", "Böğürtlen Moru", "Sabahattin Ali Güre'de", "Zamanın Gövdesinde Öyle Bir Çentik", "Tenhalarda Yüreğim Pır Pır", "Ak Zambaklar Ülkesinde", "Ufacık Tefecik Kara Taşlar", "Yeni Bir Kuvayı Milliye Bu", "İlk Orada Dokundum Sabaha", "Ver Elini Hasaoğlan", Hatun Birsen'le Biz", "Bolu Beyi Hızır Paşa Anzavur", "Tam Kırk Yıl", "Sızlıyor Kırlarda Ayak İzim", "Tarih", "Terimiz Kurumadan", "Nasıl Tutacağız Bu Utancı", "Aşktır Yaşamın Başkenti", "Sen Yaratacaksın Yeniden", "Biz Ki Bergamayız", "Başdöndürücü Sesi Evrenin", "Can Köyü" şeklindedir.

Ölümsüz Otu'nun ilk ve son baskısı Varlık Yayınevi tarafından 1990'da çıkarılır. Başaran'ın son şiir kitabıdır. Mehmet Başaran tarafından, Orhan Burian ve Vedat Günyol'a atfedilir. Bireysel temaların hakim olduğu eserlerde mitolojik kavramlar yer tutar. Kitapta 17 şiir mevcuttur. Bunlar; "Müze Müdürü Beyatlı'nın Defterinden", Bergama'da Sağaltım Yurdu", "Apollonaoğlu", "Diyorlar Ki Geyikli Dağı", "Ufuktan Beri", "Direnmek Yaklaşana", Açıklanması Galen'in", "Müze Yöneticisi Osman Bayatlı'nın", "Gün İnerken Kaleye Karşı Dediği", "Gölgeler Uzadı", "Tiyatro", "Sağaltım Yurdu", "Kocalmış Sayrının Yakınması", "Almış Ellerine Başını", "Direnişe Baş Rahibin", "Galen Susturamıyorum Aklımı", "Galen Şahinkalesi'ne Çakıyor", "Milattan İki Bin Yıl Sonra" dır.

3.4.4 Hâtıra Kitaplarının Kimliği

Yasaklı… Acının ve Sevginin Yurttaşı adlı kitabın 1987 yılında Çağdaş Yayınları tarafından ilk baskısı; 2003 yılında Cumhuriyet Kitapları tarafından ikinci baskısı yapılır. Kitap ağırlıklı olarak Başaran'ın anılarından oluşmuş olsa da tarihi bilgiler ve gezi yazıları da içermektedir. Başaran eserinde, 1971 ve 1980 darbelerinin ardından yaşadıklarını anlatır.

Trakya Rüzgârı'nın ilk ve tek baskısı 2007 yılında İleri Yayınları tarafından İstanbul'da yapılır. Başaran, sade bir dil ile Trakya'nın doğasını, edebiyatını, kültürünü ve insanını kendi yaşamıyla birleştirerek anlatır.

Kuşatılmış Yaşam Günaydın Aşk, 2006 yılında Cumhuriyet Kitapları tarafından basılır. Eserin ön sözüne *"Kızım Filiz'e, torunum Güneş'e…"* şeklinde not düşülür. Başaran, kitapta Trakya'yı ve Kepitepe Köy Enstitüsünü kendi anıları çerçevesinde anlatır.

Büyük Aydınlanmacı- Öğretmenim Hasan Âli Yücel, 2009 yılında Türkiye İş Bankası tarafından basılır. Başaran eserde Hasan Âli Yücel'in hayatına ve onunla geçen anılarına yer ayırır.

3.4.5 Denemelerin Kimliği

Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri, 1974 yılında Varlık Yayınları tarafından Tonguç Yolu-Köy Enstitüleri adıyla basılır. Kitabın ikinci baskısı 1999'da Papirüs Yayınları tarafından basılır ve ismi Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri olarak değiştirilir. Eserde İsmail Hakkı Tonguç'a ve Köy Enstitülerine geniş yer verilir.

Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri'nin ilk baskısı 1990 yılında Çağdaş Yayınları tarafından; ikinci baskısı 2006 yılında Cumhuriyet Kitapları tarafından yapılır. Köy Enstitüleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı teorik bir kitaptır.

Sabahattin Eyüboğlu ve Köy Enstitüleri'nin ilk baskısı 1990'da Cem Yayınevi tarafından; ikinci baskısı 2001'de Papirüs Yayınları tarafından yapılır. Başaran'ın üzerinde derin izler bırakan Sabahattin Eyüboğlu ve Köy Enstitüleri eserin genel çerçevesini oluşturur.

Aydınlanma Yolunda… Eğitim Emekçisi Ferit Oğuz Bayır adlı kitabın 1992 yılında Kartal Belediyesi Kültür Yayınları tarafından basılır. Bu baskı ilk ve son baskısıdır. Başaran, Köy Enstitülerine emek veren Ferit Oğuz Bayır'ı hayatını ve Köy Enstitüleri'ni anlatır.

Dilim Dilim Anadilim, dört bölümden oluşur. Kitap 2002 yılında Türk Dili Dergisi Yayınları tarafından basılır. Dil ve dil bilinci üzerine yazılan kitapta dil üzerine söylenen sözler derlenmiştir.

Aydınlanma Yolunda Yuh Olsun Topunuza adlı kitabın ilk ve tek baskısı 2009 yılında Cumhuriyet Kitapları tarafından yapılır. Kitap, "Okumak kurtulma, özgür olma gücü kazandırır. Okumayanlar, dar çevrelerin kısır düşünceleri, gelenek ve göreneklerin yetersizlikleri içinde kapalıdır. Okumayı sevenler, yerlerde sürünmezler, bir kanat vuruşuyla evrensel düşüncelerin mutlu ikilemlerine yükselirler. İnsanlığın en yüce kişilerinden oluşmuş bir toplumda yaşarlar" şeklinde ifade edilen bir ön söz ile başlar. Kitap genel olarak gericilerle mücadele ve aydınlanma ile geleceğe kavuşulacağı üzerine kurgulanır.

3.4.6 Çocuk Kitaplarının Kimliği

Masal türünde kaleme alınan eserlerinde Başaran, değerler eğitimi üzerinde geniş bir şekilde durur. Başaran'ın ilk çocuk kitabı Almancadan 1959 yılında çevirdiği *Dilek Yüzüğü*dür. Almancadan 1960 yılında çevrilen bir diğer kitabı *Cingöz Çoban'dır*. Almancadan çevrilen kitaplar dışında toplam 12 tane masal kitabı yazar. Masalları ağırlıklı olarak şiir formundadır. Ayrıca *Aç Kapıyı Bezirganbaşı* isimli eserinde "Masallar, tekerlemeler, bilmeceler, büyüklerin sık sık yineledikleri atasözleri çocukların ilk dil dünyalarıdır, hele oyun tekerlemeleri…" (Başaran, 1979, s. 6) diyen Başaran tekerleme, bilmece gibi dile dayalı sözlere yer ayırır.

4. MEHMET BAŞARAN'IN ESERLERİNDE KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM

4.1 Eğitim Algısı ve Eğitim Yansımaları

Mehmet Başaran'ın üzerinde durmaya değer gördüğü ve sürekli vurguladığı temel mesele eğitim ve okuma kavramına karşı oluşan bakış açısıdır. Bilme ve öğrenmenin artmasıyla dünyanın yaşanılacak bir yer haline kavuşacağının sezdirildiği hikâyeler aracılığıyla eğitimin değerli olduğu vurgulanır. "'Bilmek, dünyamızı daraltan korkuları yenmek, sınırlarımızı genişletmek demektir.' 'Bilmek, sömürüden, can alandan, hak yiyenden yaşamı karartmaya kalkandan hesap sormaya, dünyayı pisliklerden arındırmaya hazırlamaktır.'" (Başaran, 2021c, s. 12). Başaran özellikle hikâyelerinde eğitime karşı oluşan olumlu veya olumsuz yaklaşımları öğretmen, köy ahalisi ve kendilerini köyün sahibi olarak gören toprak ağalarının bakış açıları üzerinden verir. Başaran'ın hikâyelerinde öğretmenler eğitim kurumlarının yapımı için savaşan tipler olarak karşımıza çıkar. Köy ahalisini ise iki grupta toplamak mümkündür. İlk grupta yer alanlar hem okul yapımı destekler hem de eğitimi kurtuluş simgesi olarak görür. Ancak azınlıkta kalan diğer kesim, özellikle geçim kaygısından dolayı çocukların eğitim almasını istemez. Toprak ağaları ise köyde kendisine itaat eden ve kendisi için çalışacak kişiler kalmayacağı düşüncesinden dolayı eğitim kurumlarının yapımı karşısındaki en büyük engel olarak vurgulanır.

4.1.1 Eğitim Kurumlarının Fiziki Olanakları

Mehmet Başaran, eğitim kurumlarının yetersizliğine eserlerinde dikkat çeker ve buna çözüm olarak ise köylünün okul yapımında gösterdiği mücadeleyi karşımıza çıkarır. Köyde yaşayan insanlar, cehalet ile mücadele etmelerine ve bilinçsiz olmalarına rağmen okul yapılması için ellerinden geleni yapar. Ancak köylünün okul ve eğitim hayali uzak bir hayal olarak kalır. Çünkü eğitimi değersizleştirerek, kendi çıkarlarını ve maddiyatı düşünen buna bağlı olarak okul yapımına karşı gelen kişiler, köylünün karşısına çıkar. Köylüler maddi açıdan daha güçlü olanların karşısında duramaz. Başaran; köylünün hayallerini yarım bırakan, eğitim görmek isteyenlerin hakkını elinden alan ve karşıt gücün temsilcisi olan kişileri, özellikle hikâyeleri aracılığıyla

eleştirir. Başaran'ın hikâyelerinde dile getirdikleri cehalet ile savaşan köylünün sessiz çığlığıdır denilebilir.

Çarığımı Yitirdiğim Tarla isimli hikâye kitabında yer alan *Keçi Kıran* isimli hikâyede köyde okul yapılmasını istemeyen ve türlü bahanelerle öğretmeni vazgeçirmek isteyen kişiler anlatılır. Köye yeni gelen öğretmen okulun olmadığını öğrenir. Ardından köy meydanında okul yapılmasına karşı olan "yüzleri çamurlaşmış, vücutları biçimini yitirmiş insanlar" (Başaran, 2020a, s. 92) şeklinde tasvir edilen kişiler ile karşılaşır. Başaran, bu şekilde betimlediği kişiler üzerinde makam ve mevki hırsından başka herhangi bir zihniyete sahip olmayan kişileri de ifade eder. Çünkü eğitimli bir insan dünya görüşüyle hayata karşı dimdik bir duruşu da simgeler. Yüzleri çamurlaşmış kişiler bir eğitim kurumuna sahip olamamaktan kaynaklı üzüntülerini dile getirirken samimi değillerdir. "Bu yıl açılmaz gayrı bu mektep canım" (Başaran, 2020a, s. 92) diyerek kendilerine teselli etmeye başlarlar. Öğretmene kırka kadar öğrenciyi okutmak için gereken fiziki mekâna sahip olmadıklarını söyleyen bu kişiler, öğrencilerin okula alınması durumunda hayvanlarla ve tarla işleri ile ilgilenecek kimsenin kalmayacağını belirterek bu samimiyetsizliklerini pekiştirirler. Öğretmen ise "Elli dokuz öğrenci ile okulun açıldığı gün, bu köyün yaşayışında, önemli bir dönüm noktası olarak kalacak. Bundan sonra herhangi bir olaydan söz açıldı mı 'Mektep açıldığı yıl…' veya 'Mektep açılmadan evvel' diye bağlayacaklar" (Başaran, 2020a, s. 94) diyerek cevap verince eğitim karşısında duran bu kişiler, azim karşısında direnmekten vazgeçerler.

Koca Seyit Okulu adlı hikâyede, Havran'a okul yaptırmak için canla başla mücadele eden köylülerin zeytinlik sahibi Kadir Bey'in önlerine engel çıkarması yüzünden uğradıkları hayal kırıklığı anlatılır. Köylünün tüm yoksulluklarına rağmen ellerinde avuçlarında ne varsa ortaya koyarak okul yaptırma girişimleri, eğitime verilen değeri gözler önüne serer. Köylülerin sevinçleri okulun temeli atılırken verilir. "Kireç, tuğla, kiremit getiren kamyonların gürültüsü tutacaktı yamaçları… Mala, çekiç sesleri yankılanacaktı evlerde… Sonra şaşkın bakış önünde yükselen duvarlar… Sıva, badana derken, ta ıraklarda göz alan ak bir yapı: Okul" (Başaran, 2021c, s. 51). Okulun tasvirinde geçen "ak" ifadesi karanlık düşüncelerden eğitim ile kurtuluşun bir göstergesidir. Köylüye göre okuyan çocuklar en büyük düşman olarak gördükleri cahillikten kurtulacak, gözleri açılacak ve köylerine gelen öğretmenle birlikte aydınlık

bir geleceğe yürüyecektir. Ancak zeytinlik sahibi zeytinlikte çalışacak işçi kalmayacak düşüncesi ile okulun yapılmasına engel olur. Geriye "alnında Koca Seyit Okulu yazılı o ak yapı yıkıntısı" (Başaran, 2021c, s. 59) kalır. Başaran, zeytinlik sahibinin üzerinden kendi çıkarlarını düşünen kişileri eleştirir.

Mehmet Başaran'ın gezici öğretmenlik yaptığı yıllardan izler taşıyan *Varmayan Yollar* adlı hikâyede, okulun yapıldığı yere doğru giderken muhtarın engelleri ve müteahhitin eksik malzeme kullandığını düşünen öğretmenin sorunlarla yüzleşmesi anlatılır. Yoksulluk ve çaresizlik içinde yaşamlarını devam ettiren köylünün, köylerine okul yapılacağını duyduğundaki heyecan "evlerde, odalarda bu konuşuluyor, kadını erkeği merakla, şaşkınlıkla izliyordu işi" (Başaran, 2021c, s. 68) sözleriyle verilir. Ancak öğretmenin karşısına çıkan ve karşıt güç özelliği gösteren Muhtar Koz Halil hem eğitim sistemini eleştirir hem okulun çocuklara ekmek kapısı açmayacağını dile getirerek paranın değerli olduğunu vurgular. Okumanın bir getirisi olduğuna inanmayan kesim eleştirilir:

> Bre efendi, boşuna zahmet bu sizinki… Varmaz bu yol. Çok geç varır, varsa da. Hiç mi akıl yok hükümette? Okuldan önce ekmek gerek… Yani toprak, iş. Çıplak dağın böğründeyiz, arazimiz kıt. Sabah havalar düzeldi mi, karısını kızını önüme katar, ovaya zeytin toplamaya sürerim bu köyün ben. Diyelim okul açıldı, kimi bulup okutacaksınız o zaman? Varmaz bu yol (…) 'Bir ekmek verebilecek mi uşakların eline bu okul? Buna 'a' buna 'b' denir deyip, ortada bırakacaksa varmaz bu yol. Ne bulup da okuyacak bu dağın başında bebeler? Bir zaman sonra belledikleri unuturlar zaten. Varmaz bu yol… Haa, bir sanat manat öğretirse okul, hani enisdoslara olduğu gibi, o zaman anlarım… (Başaran, 2021c, s. 69-70).

Dokuz yüz nüfuslu, dağın eteklerinde yer alan, ulaşımın zor olduğu, okulu olmayan Hallaçlar köyüne, okul yaptırmak için gelen öğretmenler ve müfettişlerin anlatıldığı *Tantalos Oğulları* adlı hikâyede köylünün okul adını duyduklarındaki şaşkınlığı dile getirilir:

> "Birden akıllarına gelmiş gibi sordular:
>
> 'Eee, sizin hızmat ney efendi?'
>
> 'Okulculuk, okul yaptırmak… Okulları denetlemek…'
>
> 'Okul yaptırmak mı, Hallaçlara mı?'
>
> 'Evet size okul yapılacak bu yıl…'
>
> 'Bize, Hallaçlar'a okul yapılacak ha! Bak şu Osmanlı'nın işine!'

> ‘Öğretmen de verecekler mi bari?’
>
> ‘Verecekler.’
>
> ‘Çerkez Hoca n’olacak bizim ya? Her yıl yirmi otuz hafız yetiştirir… Ta Ergimi’ye varmıştır ünü.’ (….)
>
> ‘Okul buraya yapılacak, ama bu okul başka okul,’ dedim köylülere… ‘Çerkez Hoca’nın okuluna benzemez. Hepinizin evlerine girecek, çocuklarınızın gözlerinde. Düşünceleri, donmuşluktan kurtaracak… Başka bir güç katacak size’” (Başaran, 2020d, s. 41).

Hallaçlar köyünde yaşayan çocuklar o zamana kadar sadece her yıl yirmi-otuz civarında hafız yetiştiren Çerkez Hoca’dan dini eğitim alır. Okulun yapılacağı fikrine inanmak istemeyen köylüye, öğretmen “Okul buraya yapılacak, ama bu okul başka okul (…) Çerkez hocanın okuluna benzemez. Hepinizin evlerine girecek, çocuklarınızın gözlerinde” (Başaran, 2020d, s. 42) şeklinde cevap verir. Bu zamana kadar kendi köylerinin eğitimden mahrum bırakıldığı yakınma ve eleştiri şeklinde hikâye aracılığıyla sunulur. Bu durum Cumhuriyetin ilanından önceki eğitim kurumlarının Osmanlı Devletinin de temelini oluşturan Kuran-ı Kerim öğretimine, Arapça dersler verilmesine ve geleneksel eğitim anlayışının temeli olan ezberciliğe dayandığını da vurgular. 1923 yılında tüm kademelerdeki okullaşma oranı toplam nüfusun %3’lük bir kesimini oluşturmaktadır. “İlkokulda okuyan öğrenci sayısının 273.107’si erkek öğrenci iken sadece 62,95'ü kız öğrenci olmak üzere toplam 336.061’di[r]” (Taner ve Başal, 2009, s. 141). Ayrıca Anadolu insanının kendi kaderlerine terk edilişi ve yıllarca görülmedikleri hikâyede sezdirilir. Başaran bu sezdirişi “Bize, Hallaçlar’a okul yapılacak ha! Bak şu Osmanlı’nın işine!” ifadesiyle verir.

Şadiye Öğretmen adlı hikâyedeki karakterlerden Kerem, köyde okul olmaması yüzünden okuyamadığını dile getirir. Kerem’in “Ben okuyamadım… Okul yok ki bizim orada… Neden her yana okul yapmazlar, anlamıyorum” (Başaran, 2021c, s. 61) şeklindeki konuşmaları eğitim kurumlarının yetersizliğine ve okumak isteyen çocuğun öğrenim hakkının engellenmesine vurgu yapar. Ayrıca Şadiye öğretmen eve vardıktan sonra annesine yorgunluğun sebebini “tek öğretmen beş sınıf, zor oluyor…” (Başaran, 2021c, s. 64) şeklinde ifade eder. Bu sözleri birleştirilmiş sınıf uygulamasına dikkat çeker. Birleştirilmiş sınıflarda öğretim şu şekilde aktarılır:

“Birleştirilmiş sınıflar, iki ya da daha çok sınıfın, bir grup teşkil ederek bir öğretmen yönetiminde, birlikte eğitim almasıdır. Bu biçimde yapılacak bir öğretime, ‘birleştirilmiş sınıflarda öğretim’ denir” (Gönül ve Aslan, 2018, s. 44).

Birleştirilmiş sınıf uygulaması köyden kente göçün artmasından dolayı köy nüfusunun az olduğu ya da dağınık yerleşme tiplerinin yaygın olduğu bölgelerde görülen bir uygulamadır. Bu uygulama tek bir bölge için geçerli değildir. Anadolu’nun dört bir tarafında günümüzde devam etmektedir. Tarihsel olarak 1962 yılında hazırlanan bir ilköğretim programına dahil edilen uygulama 1968 yılına gelindiğinde ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. 2006 yılı Milli Eğitim Bakanlığı istatistiklerine göre “mevcut ilköğretim okullarının yarıya yakını birleştirilmiş sınıflı okullardan oluşmaktadır” (Gönül ve Aslan, 2018, s. 45). Farklı yaş ve sınıf düzeyinde görev yapan öğretmenlerin çok yönlü bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekir. Çünkü bir sınıfa ders anlatırken sınıfın geri kalanını disipline etmek karşılaşılan bir sorundur (Beklen vd., 2025, s. 45-47). Ayrıca “tek öğretmen beş sınıf, zor oluyor” ifadesi birleştirilmiş sınıf uygulamalarının yanı sıra Cumhuriyet’in ilanından öncesi dönemde öğretmen atama sayılarının yetersizliğiyle de ilişkilendirilebilir. Bu dönemde “9021’i erkek ve 1081’i kadın, olmak üzere toplam 10.102 ilkokul öğretmeni vardı. Ancak öğretmenlik yetiştirme eğitimini almış toplam öğretmen sayısı 2734 olarak kayıtlara geçmiştir. Geriye kalanlardan 711’i medrese eğitimini çeşitli sebeplerle bırakmış, 1357’si ilköğrenim mezunu olmuş, 152’si bölük pörçük eğitim görmüş” (Çavdar, vd., 2022, s. 1430-1431) kişilerden oluşmaktadır.

Mehmet Başaran’ın Edremit’e öğretmen olarak atandığı yıllardan izler taşıyan *Zeytin Ülkesine Doğru* isimli hikâyede anlatıcı Dokuzuncu Bölge Gezici Başöğretmeninin köyde okul olmadığını öğrenmesi üzerine olay örgüsü şekillenir. Öğretmen el birliğiyle eğitim kurumunu yapmak istediklerini söyler. “Kumunu, taşını çekebilirseniz, size de okul yapabiliriz” (Başaran, 2020d, s. 16) sözleri ile köylüyü umutlandırır. Köylü ise ‘Neden yalnız kum çakıl beyim, başka işlere de koşarız’ (Başaran, 2020d, s. 16) diyerek cevap verir. Köyde yaşayan insanlar okul yapılması için canla başla mücadeleye girişirler.

Kurt Kapanı adlı hikâyede pek çok köyün eğitim kurumunu ortak kullanma problemi "okul köyün dışındaydı, kahveye inse, gecenin karanlığında geriye dönmesi vardı bir de…" (Başaran, 2021c, s. 31) şeklindeki ifade üzerinden verilir. Köyün dışında yer alan kurum üzerinden taşımalı eğitim konusuna değinilir. Taşımalı eğitim 1989-1990 yılları arasında ülkemizde başlatılan bir uygulamadır. Kırsal bölgelerde yaşayan öğrencilerin nitelikli eğitim alması ve sosyal bir çevre kazanabilmesi için faydalar sağlayan bir sistem olmasına rağmen çeşitli zorlukları da beraberinde getirir. Servis araçlarının kapasitesinin düşük olması, olumsuz hava şartlarını sebebiyle derslerden geri kalınması, servise yetişmek için erken kalmak zorunda kalan öğrencilerin dersler katılımının düşük olması, okullarda rehber öğretmenlerinin eksik olması nedeniyle öğrenciler arasındaki sorunların çözüme kavuşmasının yetersiz olması, veli toplantılarına katılımın olmaması vb. gibi faktörler taşımalı eğitimin eksileridir (Yurtbakan ve Altun, 2018, s. 754). Köyün dışında yer alan kurum öğretmen için de dezavantajlıdır. Köyün dışında yer alan kurumda görev yapan öğretmen köy yolundan dolayı eğitim kurumuna ulaşmakta güçlük çeker. Ayrıca köy meydanına inemeyen öğretmen ile halk arasında mesafe açılır. Öğretmen köye yabancı haline gelir.

Mehmet Başaran'ın öğretmen olmak için uğraş verdiği mücadele zamanlarına dair izlere *Ak Suskunluk* adlı hikâyede rastlanır. Eğitimini tamamlamak uğruna ailesinden ayrılmak zorunda kalan çocuğun bilgiye daima hasret ve istekli yanı anlatılır. Köylerde okulların olmaması ve yoksul çocukların zorlu şartlarla mücadele ederek başka yerlerdeki okullara gitmesi ele alınır. Başaran "başka yerlerde öğrenim gören çocuklar" üzerinden taşımalı eğitim problemine de dikkat çeker. Çünkü kırsal bölgelerde yaşayan çocukların ulaşım ve eğitim kurumlarının sınırlı olmasından dolayı eğitime erişimi engellenir. Kasabalarda okul problemi olmamasına "Kasaba çocukları rahattı canım, okul yanıbaşlarındaydı. Yeme, içme, çamaşır dertleri yoktu. Analarının babalarının dizi dibinde, aydınlık evlerde, sıcacık odalarda… Tüm kolaylıklar onlar içindi" (Başaran, 2021c, s. 124) sözleri ile vurgu yapılır.

Mehmet Başaran, taşımalı eğitim probleminin yanında başka bir ilçeye okumak için giden çocuklara *Eylülün Kızgın Soluğu* ve *Memetçik Memet* romanlarında değinir. Başaran, köyündeki üç sınıflı okulu bitirdikten sonra eğitim hayatını sürdürmek için dokuz yaşına geldiğinde mübaşir Fadıl Efendi'nin yanına Edirne Uzunköprü'ye

gönderilir. *Eylülün Kızgın Soluğu* isimli romanda başkişi Mehmet Can, tıpkı Mehmet Başaran gibi köyünde okul olmadığı için başka bir ilçeye okumak için gider. Aynı soruna Köy Enstitüsü çıkışlı eğitimcilerin anlatıldığı *Memetçik Memet* isimli romanında da yer ayırır. Öğretmen başkişi zorluklarla geçen askerlik sürecinde dinlenme zamanlarında derin düşüncelere dalar ve köydeki okul eksikliğini, okumak için ellerinde avuçlarında ne varsa ortaya koyduklarını hatırlar:

> Aklında kırk beş, elli yıl öncenin bir sabahı… Ağaoğlu Mahmut'un taligası sokak başında. Sırtında çizgili mintan, ayağında keten pantolon, bir kenarda büzülüyor Mehmet. Anası göğsünü yumruklaya yumruklaya ağlıyor samanlıkta, "Bu yaşta çocuk, ta Uzunköprülere, gurbete gönderilir mi?" diye. "Yakınlarda okul olsa, oraya gönderirdik, başka çaremiz yok Zeynep," diyordu babası. "Hem, Fadıl Dayısının yanına gidiyor canım…" (Başaran, 2021a, s. 30).

> Babam çırpınıyordu ama okut demek olsa… Hadi köy okulunu bitirdim diyelim dört beşi nerede okuyacaktım? Sonra nereye gidebilecektim. Okumak. Kafdağını aşmak gibi bir şeydi köy çocuğu için. Dokuz yaşımda yalvar yakar, dayımın yanına Uzunköprüye gittim. İlkokuldan sonra, gene ortadaydım. Diplomam pekiyi, ama bana yer yok. Tüm kapılar duvar kesiliyor. "Paranız varsa diyor" İlköğretim Müdürü. Düşüyoruz yollara. Edirne, Kırklareli, Kazım Dirik Paşa…Vali. Baş vurmadık taş koymuyoruz. Harmanyerimiz, yemeliğimiz elden çıkıyor arada. Sonunda umutsuz perişan açıktayım gene…Bereket, Köy Enstitülerine (Başaran, 2020c, s. 52).

Mehmet Başaran, askerliğini tamamladıktan sonra gezici başöğretmen olarak yirmi dört okullu bir bölgeye atanır. Çeşitli köylerde görev yapmaya başlar. Dolaştığı köylerde eğitimci ve eğitim kurumlarının yetersiz olduğunu görür. Başaran; eğitim kurumlarının fiziki olarak eksikliğini anlattığı hikâyelerinde köye okul yapılmasını istemeyen kişileri, okul yapımı sırasında karşılaşılan güçlükleri ve okulu aydınlık bir gelecek olarak gören halkın bakışını anlatır. Ancak arka planda Anadolu'nun bir zamanlar kendi kaderlerine terk edilişine, okul olmadığı için gurbete giden öğrenciye, birleştirilmiş sınıf ve taşımalı eğitim uygulamalarının olumsuz yanlarına, köyün dışında kalan okullardan dolayı halk ile arasında uçurumlar oluşan öğretmenin sorunlarına değinir.

4.1.2 Eğitim Kavramına Bakış

Mehmet Başaran, eğitim kurumlarının sadece fiziki eksiliğine değil hükümetin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve köy ahalisinin perspektifini panoramik bir şekilde hikâyelerinde ele alır. *Gecede Bir Kızartı* adlı hikâyede yasaklı kitapların toplatılması ve yakılmasına şahit olan nöbetçi Salih Efendi'nin içinin cız etmesi anlatılır. "Kır saçlı,

kuru yüzlü" şeklinde tasvir edilen müdüre gelen yazı üzerine kütüphanede buluşan Remzi Bey ile müdürün konuşmaları eğitime verilen değeri gözler önüne serer. Müdür karşıt gücün bir temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Kitaplara "düşmana bakar gibi bak[ar]" (Başaran, 2021c, s. 120). Coğrafyacı Remzi Bey ise o güne kadar ders kitaplarından başka kitaplar hakkında bilgi sahibi olmayan bir kişiliktir. Başaran, coğrafyacı Remzi Bey üzerinden bir öğretmenin branşı ne olursa olsun kendi alanı dışında başka bir alanda kendini geliştirmeyen öğretmenleri eleştirir. Coğrafya öğretmeni Remzi Bey hakkında fikir sahibi olmaya tenezzül bile etmediği kitapların adlarına bakarak onları yakılması için yollar:

"Emile Zola, Emek…"

"Nasıl nasıl?"

"Emile Zola, Emek!"

"Tamam! Yasak listede işte adı var… At köşeye."

"Kunt Hamsun, Açlık…"

"Yok ama, adına bakılırsa…" (Başaran, 2021c, s. 120).

Kitapların yakılmak üzere toplatılması Köy Enstitüleri döneminde derslerde okunan kitapların[5] "milliyet, askerlik aleyhine ve komünistlik lehine kitaplarla, Rus eserleriyle dolu olduğu, okutulan kitaplarında hep solcu kitaplar" (Akandere ve Yıldız, 2017, s. 289) olduğu gerekçesine dayanır. Başaran bu durumu *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri* isimli kitabında şu şekilde açıklar: "1946'dan sonra iktidar olanlar, Enstitü kitaplıklarına kilit vurmakla işe başlamışlardır. Kimi enstitülerde ıslahatçı müdürler, kitap yaktırmıştır. Çok okuma, düşündüklerini kuşun ötüşünce rahat söyleme suç sayılmış. Varlık dergisinin enstitülere girmesini yasaklamış, serbest okuma saatleri kaldırılmıştır" (Başaran, 1999a, s. 64).

[5] Köy Enstitüleri Döneminde komünizmi yaydığı gerekçesiyle yasaklanan kitaplar: Sabahattin Ali'nin *Sırça Köşk,* Mahmut Makal'ın *Bizim Köy,* Rıfat Ilgaz'ın *Sınıf,* Nazım Hikmet'in şiir kitaplarıdır. Detaylı bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Yasakl%C4%B1_kitaplar_listesi. Erişim Tarihi: 23.02.2026.

Ayrıca meslektaşları için "ah, bu edebiyat hocaları, edebiyat dersleri! Genç insanların kafasını karıştıran değil miydi? Ne işe yarıyordu o derslerde öğrenilenler?" (Başaran, 2021c, s. 120) şeklindeki sözleri söyler. Kitapları ve öğretmenleri değersiz gördüğünün göstergesidir. Mehmet Başaran, karşıt güce sahip iki kişinin karşısına eğitimle alakası olmayan ancak kitabı bambaşka bir dünya olarak nitelendiren, yerde bir kağıt parçası görse saygıyla kenara kaldıran bekçi Salih Efendi'yi çıkartır. Salih Efendi bir öğretmende sahip olması gereken özellikleri bünyesinde barındırır. Kitapların yakılışına şahit olduktan sonra ise "tanyerinde, şafağa dönüşen bir kızartı…" (Başaran, 2021c, s. 122) meydana gelir. Tanyeri "güneşin doğma belirtileri görülen yer, şafağın söktüğü yer" (Kubbealtı Lugatı) (URL-1, 2026); şafak ise "güneş doğmadan az önce beliren aydınlık" (TDK) anlamına gelir. Başaran, "tanyerinde, şafağa dönüşen bir kızartı" ifadesi ile karanlık günlerin bittiğini ancak güneşin henüz doğmadığını vurgular. Sembolik olarak eğitim büyük bir değişimin şafağıdır. Ayrıca bekçi Salih Efendi'nin kişiliğinde eğitime verilen değer de vurgulanır.

Ağıtsız adlı hikâyede köyde çalışan ve adı dillerden düşmeyen usta anlatılır. Mehmet Başaran'ın babası Süleyman Başaran'ın okumak için verdiği mücadeleden izler taşır. Ustanın marifetli oluşu üzerinden cehaletin doğurduğu sonuçlar vurgulanır. "İşlerin bozukluğu, köylerin çekişi, insanların birbirlerini yemeye çalışmaları cahilliktendir hep. En kötü şeydi 'cahillik'. Babayı oğula, kardaşı kardaşa düşürürdü" (Başaran, 2020b, s. 147). Ayrıca ustanın geçmişi hakkında bilgi verilerek eğitim görebilmek için köyden İstanbul'a kaçtığı vurgulanır. Mehmet Başaran cehaletin ve bilinçsizliğin sonuçlarını dile getirerek, eğitime verilen değeri ön plana çıkartır.

Ağıtsız adlı hikâyede olduğu gibi köyündeki geçim derdinden dolayı iki çocuğuyla beraber göç etmek için çabalayan Aliosman adlı babanın mücadelesi *Gözün Ucu* adlı hikâyede anlatılır. Baba köydeki insanların okumadıkları için geçimlerini sağlamak için çeşitli işlerde çalıştıklarını vurgular. "Kızanlar kızanlığını anlayamadan koca adama dönüyordu burada. Otuzuna varmadan, belleri bükülüyordu kadınların" (Başaran, 2020b, s. 187). Bu yüzden çocuklarını okutmak için köyden gitmeye karar verir. Çünkü ona göre köyde eğitim imkanı kısıtlıdır. "En çok, çocukları için istiyordu gitmeyi. Elinkiler okullarda okurken, buncazlar …" (Başaran, 2020b, s. 187). Eğitim almanın ve meslek sahibi olmanın önemini anlayan ve anlatmaya çalışan bir babanın

mücadelesine değinilir. Baba eğitimi kurtuluş yolu olarak görmektedir. Çünkü köyün sunduğu olanakların farkında olan babanın göç etmekten başka çıkış yolu yoktur.

Mehmet Başaran, *Ağıtsız* ve *Gözün Ucu* adlı hikâyelerinde değindiği konuya *Memetçik Memet* isimli romanında da yer ayırır. Başaran, maddi imkansızlıklar sebebiyle çocuklarını okuma göndermekte zorlanan ancak çocuklarını okutmak için büyük bir mücadele içine giren babanın yaşadıklarına da değinir. Bu roman hem Başaran'ın okumak için çırpınışlarını hem de babası Süleyman Başaran'ın çocuklarını okutmak için verdiği bir mücadelenin yansıması olarak karşımıza çıkar:

> Düşünüyorum, bir okula girebilmek için çırpınışlarımız geliyordu aklıma… Anamın gözyaşlarına bakmadan, harmanyerimizi Şükrü Bey'e satıp Kâzım Dirik Paşa'ya gidişimiz…Kırklareli Valisine götürülecek mektubu alınca, sevinçten babamın döktüğü gözyaşları…Bütün bir yaz umutla bekledikten, hayaller kurduktan sonra oyunla ortada bırakılışımız…Enstitüye girişim… İzinli gidişlerinde 'Simit ekmeği! Simit ekmeği!' diye torbama atılan kardeşlerim. Eski giysilerimi bozup bozup, onlara dikmeye çalışan anam…Beylere güvenmeyen, gurbetlerde yitmemden korkan anam… Gübreli sokakları, çaresiz insanlarıyla köylüm. Gözümün içine bakarak: 'Saba efendi okuyunca, aslını, köylünü, bizleri unutma kardaşım… Sabah kuyruğundakileri, arpa ekmeği yeyenleri unutma!' diyen komşular… (Başaran, 2020c, s. 71)

Anlatıcının otuz yıl önce ayrıldığı kasabaya dönüşü *Ey Ahlatlar* adlı hikâyede anlatılır. Mehmet Başaran'ın okumak için köyden ayrılışına dair izler taşımaktadır. Anlatıcı, köye geldiğinde kendisini bekleyen köylü ile karşılaşır. Çocuğu öğretmen olan bir annenin oğlu için söylediği "kitaptan başka bir şey gözü görmüyor. Eskiden böyle değildi" (Başaran, 2020b, s. 175) sözleri köydeki değişimin sorumlusu olarak öğretmen başkişiyi gösterdiklerini vurgular. Anne, çocuğunun eğitim alıp sorgulamaya başlayan ve ufku açılan bir çocuğa dönüşmesini kabullenemez. Köy halkı eğitim aldığı için kendi ayakları üzerinde duran çocuklarının mutluluğuna ortak olmaz bu durum eğitime verilen değeri gözler önüne serer.

Mehmet Başaran; eğitimi değersiz hale getirenleri, çocukları eğitim alsın diye çırpınan aileleri, okul olmadığı için köyden kente göç etmek zorunda kalanları anlatır. Ayrıca ideoloji haline getirilerek kitapların toplatılması ve yakılması üzerinden Köy Enstitüleri döneminde toplatılan ve yasaklı sayılan kitaplara vurgular yapar.

4.1.3 Kız Çocuklarının Eğitime Erişimi ve Karma Eğitim Süreci

Mehmet Başaran, eğitimle ilgili pek çok meseleyi eserleri aracılığıyla sunarken kız çocuklarının eğitimi ve karma eğitim anlayışı gibi temalara da vurgular yapar. Kızların eğitimi, 1921 yılında Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nda yer alır. Madde kızların devlet okullarında ve ücretsiz eğitim görebilmesi ile ilgilidir. Aynı zamanda Atatürk, kadınların eğitim almasının önemli olduğunu 30 Ağustos 1925 yılında Kastamonu'da şu sözler ile ifade etmiştir:

> Bir içtimai topluluk, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını geliştirelim, diğerini ihmal edelim de, kitlenin bütünü ilerletilmiş olsun? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara, zincirlere bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, gelişme adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve gelişme ve yenileşme sahasında birlikte kesin aşamalar kaydetmek lazımdır. Böyle olursa inkılâp başarılı olur. (Erdem, 2011, s. 178).

Başaran, eğitim alan kız çocuğu ile birlikte toplumun gelişeceğinin, kadınların kendi ayakları üzerinde duracağının, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarda kimlik kazanacağının bilincindedir. Bundan dolayı geçmişten günümüze kadar sosyal bir sorun halinde devam eden konuya, *Kurt Kapanı* ve *Kim Söyleyecek Benim Türkümü* adlı hikâyelerinde değinir. Başaran'ın hikâyelerinde yarattığı kadın tiplerinin ortak özelliği bazı istisnalar olmakla beraber eğitim haklarının elinden alınması ve toplumsal olarak sömürüye maruz bırakılmasıdır. Ancak eğitime erişemeyen bu kadınlar, Başaran anlatılarında okul yapımı için uğraş veren ve cehalet ile savaşan tipler olarak yer alırlar.

Köylerde kız çocuklarının okuma haklarının elinden alınması *Kim Söyleyecek Benim Türkümü* adlı hikâyede Dursun öğretmenin sözleri üzerinden ifade edilir. Köydeki kızlardan Fadik sınavı kazansın diye yardımcı olan Dursun öğretmenin "Bir de köyden okuyan bir kız çıksın bakalım" (Başaran, 2020b, s. 209) şeklideki ifadesi kızların eğitim göremediklerini ve daha önce köyden okuyan hiçbir kızın çıkmadığını vurgular.

Kurt Kapanı'nda, Kadir Ağa'nın evlat edindiği kız çocuğu üzerinden kızların okuma haklarının elinden alınmasına değinilir. Selime adlı kız çocuğunun okumayı çok istemesi "'Çok istiyorum ama, Ağamgil razı olmadı'" (Başaran, 2021c, s. 32)

sözleriyle verilir. Selime, okula gönderilmeyerek küçük yaşında çileli bir kadına dönüşür ve çocuk sahibi olur.

Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen radikal devrimlerden biriside karma eğitimdir. Karma eğitim "kadın ve erkeğin aynı kurum ve özellikle aynı sınıfta öğretim görmeleri[dir]" (Gözütok, 2012, s. 93). Karma eğitim uygulaması, ilk defa 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 15. maddesinde "Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir" (Erdem, 2011, s. 177) yer alır. Bu madde ile cinsiyet farkı gözetmeksizin eğitimden kızlarında yararlanabileceği vurgulanır. Atatürk, tarafından laik düzenin karakteristik bir özelliği kabul edilen karma eğitim ile birlikte başta eğitim olmak üzere sosyal alanda "kadın lehine cinsiyetçi soyutlamayı ortadan kaldırma[k]" (Erdem, 2011, s. 177) ve dönüşümler yapmak amaçlanır. Karma eğitim bağlamında okullarda fırsat eşitliği sağlanmak istenir. Fırsat eşitliği ile birlikte "statü yarışının adil olması ve okullarımızda ayrıcalıktan ziyade liyakatin ödüllendirilmesi" (Hurn, 2018, s. 16) hedeflenir.

Köy Enstitülerinin kapatılma gerekçelerinden biri sayılan ve kız ile erkek çocuklarının bir arada eğitim görmesi ilkesine dayanan karma eğitim anlayışı Mehmet Başaran'ın ele aldığı diğer bir konudur. Karma eğitim anlayışına karşı olan zihniyeti hikâyeleri aracılığıyla eleştirir. *Şadiye Öğretmen* adlı hikâyede Şadiye öğretmenin "bir arada yetişmemiz sakıncalıymış, ahlaksızlık oluyormuş" (Başaran, 2021c, s. 64) şeklindeki sözleri karma eğitim anlayışına karşı olan kişilere bir eleştiridir.

Yine aynı konuya *Islahatçı Müdür* adlı hikâyede "sömürge yöneticilerini andıran uzun boylu, ak giysili, sert yüzlü" şeklinde tasvir edilen Kemal Bey'in "kız-erkek münasebetlerinin düzeltilmesi, bu keşmekeşe artık son verilmesi isteniyor" (Başaran, 2021c, s. 142) şeklindeki sözleriyle değinilir. Bu hikâyede eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenin karma eğitim anlayışına karşı olması Mehmet Başaran tarafından eleştirilir.

Mehmet Başaran'ın yapıtlarında karma eğitim anlayışını eleştiren kişiler sadece eğitim kökenli değildir. Bu durum *Memetçik Memet'te* askere alınan başkişi ile Köy

Enstitülerine ve karma eğitime karşı olan yüzbaşı arasında geçen konuşmalar ile aktarılır:

> Meraklıydı konuşmaya. Bitirmek bilmiyordu başladı mı. Dağdan bayırdan, ahlaktan Müslümanlıktan, ne aklına geliyorsa yağdırıyordu. Konuşurken biri kımıldayacak olur, ya da çıt çıkarsa, vay halimize…
>
> "En büyük tehlike kominizmdir bugün. Moskof'un gözü Kars'ta. Ardahan'da… Mal düşmanlığı, namus düşmanlığıdır kominizm. Ahlaksızlıktır. Karı kız ortaktır onlarsa. Eve erken gelen şapkayı asar kapıya. Köy Enstitüleriyle, komünizmi köylere yaymaya kalktı bazı hainler. Bereket erken davranıldı, yapışıldı yakalarına…" (…)
>
> "Kızları oğlanları, birarada yatırdılar. Helalar düşüklerle doldu. Kafalarını zehirlediler" (Başaran, 2020c, s. 67).

Bu sözleri duyan Köy Enstitüsü mezunu öğretmen "Yalan, tümü yalan bunların! Köylünün, okumasını, gözünün açılmasını istemeyenlerin uydurmaları… İftiraları!" (Başaran, 2020c, s. 168) şeklinde tepki gösterir ve bunun sonucunda hapse atılır.

Mehmet Başaran, karma eğitim uygulaması ve kız çocuklarının eğitim alamaması problemini birçok perspektiften anlatır. Kızların eğitim görememesinin ardında geleneksel kalıplar yani erken yaşta evlilik, okumanın bir faydasının olmadığına inanılması, ev işlerine yardım edeceği gibi düşünceler vardır. Karma eğitim ise komünizmi yaydığı gerekçesiyle siyasetin kurbanı olur.

4.2 Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri, Mehmet Başaran'ın hem eğitim hem de edebi hayatı içerisinde ayrılmaz bir unsur olarak kendisine yer bulur. Köy Enstitülerinin kuruluş aşaması, kurumlar içerisinde yürütülen ders ve eğitim faaliyetleri, tartışmaların odağı haline gelen kapatılış süreci vb. gibi temel meselelere Başaran'ın kaleme aldığı eserlerin tamamında büyük ölçüde işlenir.

1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı başlar. Türkiye bu savaşın dışında kalmayı tercih eder. O yıllarda nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşar ve eğitim seviyesinde düşüklük gözlemlenir (Bağcı, 2022, s. 119). 1940 yılı istatistik verilerine göre; "şehir ve kasabalarda bulunan eğitim çağındaki çocukların okuma yazma bilmeyenlerin oranının %39,4; köyde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %78 olduğu; yine bu verilere göre Türkiye'de 7-16 yaşa arasında 3.749.909 çocuk bulunduğu ve bunlardan

okuma yazma bilmeyenlerin oranı %70,6" (Elmas, 2020, s. 14) olduğu görülür. Köy çocuklarının eğitimi için İsmail Hakkı Tonguç'un fikir babası olduğu kırdan başlayıp kalkınmayı hedefleyen eğitim modeli ortaya çıkar. Bu eğitim modelinin temeli ise 1937'de çıkarılan Köy Eğitmenleri Kanununa dayanır (Öztürk, 2012, s. 11; Altun, 2023, s. 11-14). Köy Enstitülerinin tasarlanma gerekçesi ise şu şekilde açıklanır:

> Bu kadar öğretmenin çabuk, kolay ve iyi yetişebilmesi için yeni ve pratik usullere ihtiyaç vardır. Eğer böyle yapılmaz, ilk tahsil ile bugünkü kanuni mevzuatın dışına çıkılmadan, ilk tahsil çağındaki bütün çocukları okutturmak istenirse, bu hedef zaman itibariyle asırdan evvel istihsali mümkün olmadığı gibi, maarif bakımından da mali hudutları aşan meblağlar sarfı iktiza eder. (Koçak, 2013, s. 116).

3803 sayılı kanunla 17 Nisan 1940 yılında ilkokul düzeyinde beş yıl eğitim veren Köy Enstitülerinin kurulması Türkiye için bir dönüm noktası olur. 3808 sayılı kanundaki ifadesiyle enstitü şu şekilde tanımlanır:

Köy öğretmenini ve köye yarayan meslek erbabını yetiştirmek üzere tarım işlerine uygun toprağı bulunan yerlerde açılan bu eğitim kurumları, eğitim- öğretim hizmetleri yanında araştırma, inceleme, üretim ve yönetim süreçlerini de barındırmaları nedeniyle okul değil, 'enstitü' olarak adlandırılmışlardır (Elmas, 2020, s. i)

Köy Enstitülerinin kuruluş amacı şu şekilde sıralanabilir:

> Köy Enstitüleri şehir ve kasabaların dışında köyün ve köylülerin yakınlarında kurulacak, Tarıma uygun yeterince arazi sağlanacak,
>
> Öğretmen adaylarının tümü köyden alınacak,
>
> Köyden alınan çocuklara, köy yaşamından uzaklaştırılmadan tarımla ilgili çağdaş bilgiler verilecek ve deneyimler kazandırılacak,
>
> Köyden alınan çocuklara "demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik"; kız öğrencilere "çocuk bakımı dikiş, ev idaresi, tarım sanatları" öğretilecek, böylece yetişen öğrenci hem köylü halka rehber olacak hem de öğretmenlik yapmak istemediğinde elinde bir mesleği olacak.
>
> Kültürel yönden ise yöre, o bölgeye özgü kendi folkloru, öyküsü, söylencesi, müzik konusunda öğrenciler bilgilendirilecek ki, böylece hem bölge halkıyla etkili iletişim dili oluşturmaları hem de yöre halkıyla kaynaşmaları sağlanacaktır.
>
> Köyde çalışacak sağlık personeli de köy enstitülerinde yetişecek, böylece köylünün yaşadığı en basit sağlık problemi çözümlenecek (Köşgeroğlu, 2010, s. 29).

1948 yılına gelindiğinde Köy Enstitülerinin sayısı 21'e ulaşır. Köy Enstitüleri Anadolu'nun dört bir tarafına dengeli bir şekilde dağıtılır. Çünkü amaç kırsal kesimi toptan kalkındırma hareketidir. Nisan ayında kurulan Köy Enstitüleri resmi olarak eğitim-öğretim faaliyetine 1 Haziran 1940 yılında başlar. Enstitülerde hem teorik hem de uygulamalı dersler üzerine yoğunlaşılır. Çünkü Köy Enstitülerinin temelinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iş anlayışı ile harmanlanması ve bu bağlamda bilginin yaparak yaşayarak öğretilmesi düşüncesi yer alır (Kılıç, 2023, s. 136; Yılmaz, 2023, s. 340). Bu anlayış İsmail Hakkı Tonguç'a göre "yüz yüze, güvene dayalı ve eğitimin her kademesindeki bireye değer veren" (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018, s. 267) bir uygulamadır.

Köy Enstitüleri hem kanununun kabul edildiği andan hem de kurulduğu andan itibaren belli tartışmaları beraberinde getirir. Başlıca tartışma konuları Köy Enstitülerine yalnızca kırsal kesimde eğitim gören çocukların alınması, bu kurumlardan mezun olan öğretmenlerin köylerine dönmesi, çocuklarını okula gönderen ailelerin karşılaşacağı güçlükler, ders faaliyetlerinin aşırı solcu hatta komünist ideoloji etrafında şekilleneceği gibi meseleler etrafında toparlanabilir. Bu gibi karalamalar etrafında Köy Enstitüleri İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinden ayrıldığı tarih olan 1947 yılına kadar eğitim öğretim faaliyetlerine aralıksız devam eder. 1950 yılına gelindiğinde enstitülerinin Türk eğitimine en önemli katkılarından biri sayılan karma eğitim uygulamasına son verilir. Kız öğrenciler Beşikdüzü'nde yer alan Köy Enstitüsüne nakledilir. 1951 yılında Köy Enstitülerinin eğitim süresi beş yıldan altı yıla çıkarılır. 1953'te Köy Enstitüleri Programı ile İlköğretmen Okullarının programları aynı çatı altında birleştirilir. 27 Ocak 1954 yılına gelindiğinde Demokrat Parti tarafından faaliyetlerine son verilen enstitüler 6234 sayılı kanunla İlköğretmen Okullarına dönüştürülür ve Köy Enstitülerinin adı İlköğretime dayalı İlköğretmen Okulları olarak değiştirilir (Arman, 1976, s. 7; Öztürk, 2012, s. 22; Kocabaş, 2020, s. 40; Türkmen, 2020, s. 1322-1323).

17 Nisan 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri, Mehmet Başaran'ın *Nisan Haritası* isimli şiir kitabının ismine de yansır. Köy Enstitülerinin kuruluşundan kapatılışına kadar ki süreç aşamalar halinde Başaran tarafından ele alınır. Şiir kitabına ismini de veren *Nisan Haritası* isimli şiir, Köy Enstitülerinin kuruluş öyküsü gibidir. Başaran

şiirin isminde geçen nisan vurgusu ile bir bahar ayında yeniden doğuşu sembolize eder. Çünkü insan hem fiziksel olarak hem de varoluşsal anlamda aldığı eğitimler ile doğar. 17 Nisan'da kurulan Köy Enstitüleri ile insanlar eğitim alarak yeniden varolurlar:

Dava millet olma insan olma davası
Devlet baba dayanıyor
Yollarda paşalar beyler
Bırakmış orağı harmanı
Kum çekiyor kireç taşıyor
Okul yapıyor köyler
(…)

Söyleniyor susuzda Akbıyık Vali
"120 okul tamam olacak ekime
İnatçı mı inatçı köylüler
Ne desem anlamıyor yukarısı
Vali miyiz inşaatçı mı
Hal komadı kimsede
Bu köy davası…"
(…)

Yalap yalap gün deydi kaba dağlara
Işıdı Cılavuz Pulur Dicle dolayları
Morca gölgeli tarlalar
Ernisin Gölköyün Pamukpınarın
Sıvasız yapılar
Açıldı Hasanoğlanda sabahın kapıları
Sürüler otlağa gitti
Kımıldadı Akçadağda şeftali ağaçları
Bal toplamağa başladı Düziçinde arılar

Sırtlarında boz urba ayaklarında postal
Yürüdü bir aydınlığa doğru
Ağ alınlarında Türkiye
Egede Kızılçullu Ortaklar
Bozkırda Çifteler İvriz
Trakya düzünde Kepir
Aynı yolda aynı emek
Tıkır tıkır işlemeğe koyuldu
Enstitüler (Başaran, 1960, s. 31-34).

Mehmet Başaran, "dava millet olma insan olma davası" diyerek millet olma bilincini okul yapımında çalışan köy ahalisi üzerinden verir. Köyde çalışan insanlar orağı, harmanı bırakır ve canla başla mücadele ederek okul yapımına katılır. Köy için o zamana kadar herhangi bir faaliyette bulunulmadığı "sıvasız yapılar" ifadesi ile vurgulanır. Sıvasız bir yapı dışa karşı korunaksızlığı ve sahipsiz bırakılışı simgeler. Kaba dağlar ise aydınlığın uğramadığı, unutulmaya mahkum bırakılan dağlara bile eğitim geldiğini ifade eder. Hasanoğlan'da sabahın kapılarının açılması eğitim sayesinde köy ahalisi için bile gün doğumu ve hareketin ilk kıvılcımlarıdır. Başaran,

Düziçinde arılar ifadesi ile çocukların eğitim sürecine değinir. Eğitim almak tıpkı arıların bal yapma süreci gibi zorlu bir süreçtir. Özellikle de köyünde okul olmayan eğitim alamayan çocuklara ulaşmak zordur. Şiirde Kızılçullu, Ortaklar, İvriz gibi Anadolu'nun dört bir tarafında açılan Köy Enstitülerinin ismi vurgulanır. "Aynı yolda aynı emek" ifade ile yurdun farklı yerlerinde aynı amaç doğrultusunda açılan kurumlar olduğu dile getirilir.

Başaran, enstitülerin yapım sürecini aynı şiir kitabında yer alan *Yaman Vuruldu Kazmalar Yere* isimli şiiriyle de aktarır:

Yaman uruldu kazmalar yere
Dört yönden bir duman kalktı
Ta köylere vardı yankısı
Bir ulu güçle
Kırlar uyandı

Yaman uruldu kazmalar yere
Katı taşlar kırıldı
Su gibi aktı ter
Kan oturdu avuçlara
Karanlığın kökü oynadı

Yaman uruldu kazmalar yere
Kıraçlarda göğ ekin bitti
Yollar şavkıdı
Yeni bir türkü başladı insanda
Gün iyiye döndü (Başaran, 1960, s. 18).

"Yaman uruldu" ifadesinde geçen yaman, TDK güncel sözlüğe göre "güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan" anlamına gelir (URL-2, 2026). Kolay kolay pes etmeyen, mücadeleci kişiler Köy Enstitülerini inşa etmek için hızlı bir şekilde yola koyulur. Yurdun her bir köşesinden harıl harıl çalışma sesleri yükselir. "Dört bir yönden duman kalkar" ifadesi ise bunu vurgular. O güçlü sesle halk cehalet uykusundan uyanır ve sorgulamaya başlar. Başaran, halkın uyanışını "kırlar uyandı" ile verir. Eğitimi istemeyen kişiler ise "katı taşlar" ile sembolize eder. Taş; "gücün, kararlılığın, çevikliğin, koruyuculuğun ve hareketliliğin simgesi"[dir] (Yardımcı, 2008, s. 3). Köy ahalisinin eğitime karşı olan ön yargısı ve önlerine bir duvar gibi engellerin çıkması katı olarak sembolize edilen taşı bile parçalar. Daha önce herhangi bir faaliyetin yer almadığı, verimsiz, çorak köyler "kıraç" ile nitelendirilir. Kırsal kesimde görmezden gelinen insanlar "göğ ekin" ile aktarılır. Başaran, ekin ile halkın temel gıdasını vurgular. Ancak ekini sembolize ederek öğretmene benzetir. Tıpkı bir

buğdaydan binlerce ürün yetiştiği gibi bir öğretmende binlerce öğrenci yetiştirir. Ekin kelimesi 1. "Tahılın tarlaya atıldığı andan harman alıncaya kadar aldığı durum; firez 2. Kültür" anlamlarına gelir (URL-2, 2026). Kültür anlamıyla bakılacak olursa eğitimin geldiği yere kültür gelir ve o toplumda değişimler oluşur. "Yollar şavkıdı" ile Başaran, eğitimi yola benzeterek ilerlemeyi ve sürekliliği vurgular. Şavkımak "ışık saçmak, parlamak" demektir ve istemek kökünden gelir (URL-2, 2026). Eğitimde istekli olmaya bağlı bir süreçtir. "Yeni bir türkü başladı insanda/Gün iyiye döndü" dizesi insanın umutlarını ve mutluğunu türküler aracılığıyla dile getirişidir. Köye yapılan eğitim kuruları ile kalkınma anlamında da olumlu gelişmeler yaşanır. Köy halkının sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda kalkınması bu kurumlar sayesine olur. Köy Enstitülerinde verilen tarım, hayvancılık, ormancılık, zanaat vb. gibi çeşitli teorik ve uygulamalı dersler sayesinde kırsal ekonomi kalkınır. Bunun sonucunda köylerde üretkenlik ve verimlilik artar. Yaşanan ekonomik canlanma sonucunda köye yeniden hayat gelir.

Köy Enstitüleri, Anadolu'nun dört bir tarafından gelen öğretmenlerin ve öğrencilerin yardımı ve dayanışması ile yapımı tamamlanan eğitim kurumlarıdır. Başaran, *Pir Sultan Ölür Ölür Dirilir* isimli şiir kitabında yer alan *Yeni Bir Kuvayı Milliye Bu* şiirinde ise uçsuz bucaksız köylere bile enstitülerin yapıldığını ve yapım aşamasında köylünün derin izlerinin yer aldığını vurgular:

> 17 Nisan 1940
> Dediği oluyor Gazi'nin
> Su yürüyor umutlara düşlere
> Ucu görünüyor en uzak köyde
> Yeni bir ilkyazın
> Kurtuluşa benzeyen ikyazın
> Seviniyor Nuri Öğretmen:
> İşte diyor Cumhuriyet okulu
> Köy çocukları için hem de
> Suyu halktan gücü halktan
> Taşları halk için dönen
> Bi güzel değirmen Köy Enstitüleri (Başaran, 2002b, s. 67-68).

Başaran şiirinde "su yürüyor" ifadesi ile eğitimin olmadığı yerde umudun ve hayatın olmadığını vurgular. Su hem hayattır hem de yeniden doğuştur. Nisanda açılan enstitüler insanlığın yeniden doğuşunu simgeler. En ücra köylere bile eğitimle umut gelir. Köy Enstitüleri'nin "suyu halktan gücü halktan[dır]" Yani enstitülerde yetişen öğretmen tekrar halkına döner ve onları aydınlığa kavuşturur. Ziya Gökalp'in Halka

Doğru ilkesi yani "halka kültür götürmek değil, bilakis halktaki kültürü özümsemek, bir bütün olabilmek" (Kılıç, 2023, s. 137) Köy Enstitülerinde yansıma bulur. "Değirmen" sembolü ile de bu döngü vurgulanır. Tıpkı bir değirmenin yaptığı gibi eğitim alan insan yeniden biçimlenir ve doğar.

Köy Enstitülerinin kurulmasında Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un çok büyük emekleri vardır. Köy Enstitülerinde gece gündüz çalışan öğrencileri İsmail Hakkı Tonguç övgü dolu sözleri ile motive eder. Başaran, bu durumu *Kepirdekiler* isimli şiiriyle aktarır. Motive edici sözler duyan öğrenciler işlerini büyük bir fedakarlık ve özveri ile yapar. Öğrenciler kendilerini kurtarmak için canla başla mücadele eder. Başaran'ın şiirinde geçen "yankıdı" kelimesi, İsmail Hakkı Tonguç'un motive veren sözlerinin muhatabına ulaştığının göstergesidir.

"Yorulmak yok çocuklar!.." dedi.

Yankıdı küçük bir koru

Yorulmak yok…

"Kendimizi kurtaracağız kendimizi"

Ses geldi Eti akşamlarından köylerden

"Kendimizi kurtaracağız kendimizi!.."

Yürüdüler (Başaran, 1960, s. 21).

Başaran, *Kepirdekiler* şiirinin devamında ise İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel'den önce köylerde yaşayan insanlar için çalışmalar yapılmadığına dikkat çeker ve üzüntüsünü şu şiir parçası ile dile getirir:

> Koca bir harman yeriydi alan
> Kum kireç taş tuğla yarım yapılar
> Sabah çiyleri kıpranan yollar başaklar
> Uyandıran güzelliyen kan-emek
> Gözleri doldu müdürün
> Biz böyle çalışmadık dedi kendi kendine

Tırnak çalmadık toprağa
Böyle çalışmadı bizden öncekiler
Karardı kentlerde kahvelerde kanımız
Ey boşa geçen zaman yiten güç
Biz böyle çalışmadık (Başaran, 1960, s. 22).

"Koca bir harman yeriydi" ifadesi nüfusun büyük bir çoğunluğun kırsal bölgelerde yaşamasıdır. Ancak şehirlere yapılan faaliyetlerinin köylere ulaşmadığı veya hiçbir zaman uğramadığı "yarım yapılar" ifadesi ile aktarılır. "Karardı kentlerde kahvelerde kanımız" ise eleştirel bir yaklaşımdır. Çünkü eğitimle ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı, toplumun dönüştürülmediği ve potansiyellerin açığa çıkarılmadığı "yiten güç" ibaresi ile aktarılır.

Nisan Haritası'nın içerisinde yer alan *17 Nisanla Yola Düşenler* isimli şiirinde Başaran, köylerde okulların açılacağını, eğitim alamayan çocukların eğitimlerine kavuşacağını ve eğitimini tamamlayan çocukların ise köylerine dönerek memleketlerini aydınlığa kavuşturacak birer öğretmen olacağını vurgular:

Havada ıslak toprak kokusu
Morca dağlar böğründen
Diriltici serinlik eser
Duymuş derinlerde bir kımıltı
Yollara dökülmüş ırak köylerden
Bahar içinde Gülzarlar Ömerler
Omuzlarında kirli torbaları
Elleri pare pare
Ayakları sızılı yarık
Sökmüşler ırgatlıktan kaderden
Osmanlar Veliler çaparlar gelir
Kor gibi yanar gözleri
İçlerinde işlenmedik kırlar
İçlerinde halkın gömülleri
Gelirler bulut bulut
Doğa'nın göğsüne
Aydınlanacaklar aydınlanacaklar
Ortalığı ısıtacak sevileri
Yüceltmek için bu ülkeyi
Bir gün geldikleri yere dönecekler
Gülzarlar Osmanlar Ömerler (Başaran, 1960, s. 13-14).

Nisan ayında açılan Köy Enstitüleri şiirde bahar kelimesi ile aktarılır. Başaran şiirde çeşitli isimlere vurgular yapar. Gülzar, Farsça kökenli bir kelimedir ve "gül bahçesi, gülistan" (Pala, 2017, s. 175) anlamına gelir. Gülzar ismi ile hem eğitim alan çocuğun gül bahçesine dönüşmesi hem de karma eğitim anlayışına değinilir. Şiirde geçen bir diğer isim Ömer'dir. Ömer "yaşama sevinci, hayat dolu, uzun ömürlü" anlamlarını

taşır (URL-3, 2026). Tıpkı eğitimde Ömer isminin anlamında olduğu gibi sürekli gerçekleşen bir faaliyettir. Eğitim alan insan yaşama sevincine sahip olur. Çünkü eğitim çağdaş anlayışı göre hayatın ta kendisidir. Arapça kökenli Osman ise "kurt, bilge, ejderha" demektir (URL-4, 2026). Eğitim açısından bakılacak olursak okullar bilgeliği öğreten kurumlardır. Şiirde değinilen son isim Veli ise "Bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışından sorumlu kimse; ege, iye" dir (URL-2, 2026). Öğretmenlerde tıpkı aile gibi öğrencilerini koruyan ve onlardan sorumlu olan kimselerdir. Başaran "elleri pare pare/ayakları sızılı yarık" dizeleri ile insanların bakımsız yani eğitimsiz bırakılışına vurgu yapar. Bu çocuklar köylerde ırgat olarak hayatlarını devam ettirir. Ancak ırgatlıktan o kadar bıkmışlardır ki ellerinde işleri hızlıca bırakarak köye okul yapılması için gelmişlerdir. Başaran ivedilikle gelişlerini "sökmüşler" ile dile getirir. Çünkü o çocuklar bugüne kadar eğitim göremedikleri için içleri "işlenmedik kırlar[dır]." Eğitim sayesinde "halkın gömülleri" yani potansiyelleri açığa çıkacaktır.

Anadolu genelinde açılan Köy Enstitülerinin ilki Kepirtepe Köy Enstitüsüdür. Kepirtepe Köy Enstitüsünün yapımında çalışan kişilerden biriside Başaran'dır. Başaran, kendisinin de Köy Enstitüleri'nde çalıştığını *Kocakent* isimli şiir kitabında şu sözlerle vurgular:

Bir yanım harç taşıyor

Bir yanım tuğla

Köyler kuruyorum kafamda

Tarlalarda traktörlerde

Atıyorum yüzlerden o donukluğu

Gözlerim ışıtıyor

Yürekleri tazeliyorum

Ak okullarda (Başaran, 1963, s. 50).

Başaran hayatından kesitler taşıyan dizeler, tarımda makineleşme sürecine de işaret eder. Tarımda makineleşme, insan ve hayvan gücü yerine tarlalarda traktör gibi aletlerin kullanılmasıdır. 1929 Dünya Ekonomik kriziyle tütün, fındık, pamuk vb. gibi çeşitli ürünlerdeki fiyat artışı tarımda makineleşme için bir başlangıç sayılır. 1930'lu yıllardan itibaren traktör sayısında ciddi bir artış yaşanır ve bu durum tarımda makineleşmenin başladığının işaretidir. II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin devam ettiği bu yıllarda tarımda makineleşmeyle birlikte üretilen ürünlerin verimlerinin arttırılması hedeflenir. Bununla beraber hem üretim ekonomik açıdan giderler azalacak hem de tarım dışındaki diğer alanlarda nitelikli insan gücünün yetişmesi sağlanacaktır (İnci, 2022, s. 143-145). Mehmet Başaran dizelerinde; tarımda makineleşmenin başlamasıyla beraber tarlada çalışacak insanların gücüne olan ihtiyacın azaldığını, köyün mevcut düzeninin yıkılıp eğitim alan çocuklar sayesinde "ak okulların" inşa edildiğini aktarır.

Görüldüğü üzere Mehmet Başaran, şiirlerinde Köy Enstitülerinin kuruluşu, halka getirdikleri gibi pek çok konu üzerinde durur. Bununla birlikte şiirleri biyografisinin izlerini taşıyan, hayatında derin izler bırakan enstitülerde yaşadığı güzel hatıralara ve edindiği tecrübelere *İlk Orada Dokundum Sabahlara* isimli şiirinde de yer ayırır:

İlk orada dokundum sabahlara
Alnımda hala serinliği
Dilimde çağla tadı
Katıksız buğday ekmeğini
İlk orada yedim

İşbaşı ettik ilkyazla
Harç kardık türkü söyledik
Kepir koca bir derslik
Yaşam öğretmenimiz
Güller açtırdı taşa demire
Irmaklara dönen terimiz

İyi yontulmuş bir köşe taşı
Yerini bulmuş bir tuğlaydı
Aşk bizim için
Direnmekti savaşa sömürüye
Aşkı orada öğrendik
Çiçeğe durdu yüreklerimiz (Başaran, 2002b, s. 69).

“İşbaşı ettik ilkyazla” ifadesi Köy Enstitülerinin yapımında çalışan çocukları anlatır. Çocuklarda Köy Enstitüleri gibi ömürlerinin ilkyazındadır. İlkyazla iş başı yapan köy ahalisi toprak ağalarının sömürüsüne karşı direnir. Bunun sonucunda şiirde ifade edildiği gibi “Kepir koca bir derslik” ve eğitim yuvası olur.

Mehmet Başaran’ın aktarılan dizeleri dışında *Eylülün Kızgın Soluğu* isimli romanında da hayatından kesitler yer alır. Kemal Kocabaş’ın hazırladığı *Mehmet Başaran* isimli kitapta ailenin zor durumu ve maddi olanaksızlıkların çocuklara yansıması “O kadar ki, Enstitüye ilk geldiği zaman çelimsiz bir çocuk olan Mehmet, bir defasında bayılmıştı[r]. Doktorların teşhisi, Mehmet’in o yaştaki bir çocuğun beslenmesi gerektiği gibi beslenmesiydi” (Kocabaş, 2010, s. 87) şeklinde ifade edilir. Başaran, 12 Eylül Dönemi’nde geçen ve başkişi Mehmet Can’ın bunalımlarla dolu kaçış dönemini anlattığı Eylülün Kızgın Soluğu isimli romanında kendi biyografisine göndermeler yapar. Bu romanında Hasanoğlan Köy Enstitüsünde çalıştığı yılların izlerine, çocukluğuna ve ailesinin yaşadığı ekonomik sıkıntılara dair bilgiler yer alır:

> Dokuz yaşıma dek anızlı dikenli tarlalarda yalınayak gezdiğimi; ne gezmesi orak biçtiğimi, çobanlık ettiğimi söyleyemem. Gitsinler Ceylanköy kırlarına, Ardıçlığa, Korualtı’na sorsunlar… İlk kez Enstitü’de katıksız buğday ekmek yediğim… O ekmeğin tadını nasıl dile getirebilirim? Suyu, ışığı olmayan Kepirtepe’de günde üç yüz elli gram ekmekle tuğla kesmenin, temel açmanın, lüks lambalarının ışığında ders çalışmanın ne demek olduğunu, bunu nasıl bir coşku ile yaptığımızı anlatsam anlarlar mı? (Başaran, 2021a, s. 92).

Başaran, Hasanoğlan Köy Enstitüsünde çalıştığı yıllara *Memetçik Memet* isimli romanında da göndermeler yapar. Bu enstitünün kuruluşu ile eğitim seferberliğinin başladığını “Hasanoğlan’da toprağı, insanı canlandırmayı amaçlayan eğitim imecesi başlamıştı” (Başaran, 2020c, s. 52) şeklindeki sözleri ile ifade eder. Romanda asker olarak göreve alınan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenler kaçma ihtimallerine karşın eşkal tespiti yapılmak için karakola getirilir. Başkişi öğretmen bu tespit sırasında Hasanoğlan Köy Enstitüsünün yapımında çalıştığı yılları anımsar:

> Son günlerimizdi Hasanoğlan’da. Yuvarlak, çıplak tepelerin doğu yanlarına gün değmişti. Sarı topraklar şavkıyordu. Lalahan’a doğru uzanan düzlük, koyu gölgeydi. Ekinler yolunmuştu, bomboştu tarlalar…Bir sıra söğüt karaltısı seçiliyordu ta ötelerde. Köyün altı ucunda sıvasız yapıları, bağ bahçesi, Açıkhava tiyatrosu, sağlıkevi, uygulama okulu, çocuk bahçesiyle geniş bir alana yayılan Enstitüye baktım. Orta Anadolu’nun göz yorucu çıplaklığı içinde, açan bir serinlikti. Hasanoğlan köyünden sönmeye yüz tutan yaşam, taze bir solukla gürlüyordu burada… Yüreğimde bir eziklik… Ayrılıyorduk gayrı. Her

> tuğlasında, her yaşında terimiz vardı. Bir bizim mi? Öbür Enstitülerin de. Yurdun dört yanından gelen, yankılar fışkırıyordu… (Başaran, 2020c, s. 62).

Köy Enstitülerinin kapatılışına vurgular yapan kesitte "sıvasız yapılar" siyasete kurban giden ve korumasız bir kurum olduğuna dikkat çeker. Ayrıca "Orta Anadolu'nun göz yorucu çıplaklığı" şiirlerde de olduğu gibi bozkır insanının kimsesiz kalışını dile getirir. "Yurdun dört yanından gelen, yankılar fışkırıyordu" ise Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin Anadolu'nun dört bir tarafında yankı bulmasıdır.

Başaran, *Yüreğin Sesi Zeytin Ülkesi* isimli hikâye kitabında yer alan *Şarlak* isimli hikâyesinde Kepirtepe Köy Enstitüsünün yapımına emek verdiğine, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde öğrenim gördüğüne, Aksu Köy Enstitüsü'nde öğretmen olarak görev yaptığına, Köy Enstitülerinin Anadolu'daki varlığına ve kapatılışına vurgular yapar:

> 1940'lardan sonra, çocuk ellerimizle bir ucundan gövertmeye başlamıştık o toprağı biz. Çevreye serinlikler, aydınlıklar yapan, başka bir Şarlak'tı Kepirtepe. 175 metre derinlikten çıkartmıştık suyunu… Daha on dokuz 'Şarlak' vardı böyle Anadolu'nun dört köşesinde…Ama, kirli ellere bulandırmış, kesmişlerdi sularını… (…) Bir Hasanoğlan'dayım, Bir Aksu'da yüzleri bir destan sevinciyle aydınlanmış öğrencilerim vardı karşımda… (Başaran, 2020d, s. 56).

Şarlak "yüksekten akan şelale, çağlayan" anlamına gelir (URL-2, 2026). Başaran, Şarlak ifadesiyle Köy Enstitüleri'ni kasteder. Köy Enstitüleri'nin en temelden kurulduğunu "175 metre derinlikten çıkartmıştık suyunu…" ile aktarır ve ilk enstitünün Kepirtepe'de açıldığı vurgulanır.

Köylere ilkokul öğretmeni yetiştirmek ve köydeki insanın eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla açılan Köy Enstitülerinin temeli İsmail Mahir Efendi'nin mecliste vurguladığı görüşlere dayanır. Köyde aydınlanma yaşanması için öğretmenler yetiştirmenin gerekli olduğu İsmail Mahir Efendi'nin görüşlerinin özünü teşkil eder. Mehmet Başaran, İsmail Mahir Efendi'nin görüşlerinde ne kadar haklı olduğunu *Öğretmeniz Acıya Sürgün* isimli hikâye kitabında yer alan *Kalın Mavi Bir Ses* isimli hikâyede Gezici Öğretmen ile Gülen Öğretmen arasında geçen diyalogda yer alan "İsmail Mahir Efendi, ondan sonrakiler köylere öğretmen ailesi göndermeyi düşünmekte ne kadar haklı, ne kadar gerçekçiymişler…" (Başaran, 2021c, s. 19) şeklinde sözler ile aktarır.

Köy Enstitülerinde eğitim gören öğrenciler arasında hem dayanışmanın hem de dostluğun olduğu *Günlerden Tuz Rengi'nde* yer alan *Aylardan Nisansa* isimli şiir ile vurgulanır:

Aylardan nisansa

Bir Çamlıbeldir sesin

Hey heyy der Anadolu'ya

Kardeş sofrasında Enstitülerin

Sıcak bir somun gibi tüten

Dostluğu bilir misin (Başaran, 1986, s. 18).

Köy Enstitülerinin açılması ve aktif olarak faaliyet göstermesi, kendi çıkarını düşünen ve eğitim alan köylünün gözünün açılmasından korkan toprak ağalarını rahatsız eder. Başaran bu konuya *Aç Harmanı* isimli hikâye kitabında ve *Nisan Haritası* isimli şiirinde vurgu yapar. *Aç Harmanı'nda* geçen "Köylülere sırtlarıyla taş taşıtarak zorla okul yaptırdınızzz!" (Başaran, 2020a, s. 105) ifadesiyle köylünün okul yapımında çalıştığı vurgulanır.

Nisan Haritası'nın içerisinde yer alan *Kendi Şafağı İçerisindeydi İnsan* isimli şiirinde ise şu şekilde bahseder:

Asıl iş bundan sonraydı

Rahatı kaçmıştı geriliğin karagücün

Çıkar azgını ağanın beyin

Karanlık kovuklarda

Düşman pusudaydı (Başaran, 1960, s. 42).

Kendi Şafağı İçerisindeydi İnsan başlığıyla Başaran, insanın kendi kendini eğitim sayesinde yeniden aydınlığa kavuşturduğunu ifade eder. Ayrıca kırsal kesimdeki insanların okul yapımında kendi emeklerinin olduğu dile getirir. Ancak "karagüç, çıkar azgını ağa, düşman" gibi nitelemelerle arkadan iş çeviren ve köylünün yoluna engeller çıkaran insanlar olduğunu da söyler. Çünkü köye bilginin gelmesi toprak ağalarının elinin altında çalışacak işçilerin kalmayışını da sembolize eder.

Ayrıca Başaran, kurumların kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen öğrencilerin çok ağır işlerde çalıştırıldığı ve bundan dolayı hastalandığı iddiasına yine aynı şiirinde şu sözler ile değinir:

Biri bitiyor

Biri başlıyordu ameleliğin

Velinin yüreğinde isyanlar

"Tanrım deli mi bunlar

Yürür mü bir arada derslikle işlik

Öküz araba bir çuval kitap

Bu nasıl öğretmenlik?..."

Üstüne üstüne geliyor tepeler (Başaran, 1960, s. 43).

Başaran'ın *Yasaklı…. Acının ve Sevginin Yurttaşı* isimli hatıra kitabında yer alan ifadeler yapılan diğer eleştirilerdir:

"Hiç dağ başsında Öğretmen Okulu mu olurmuş! Düşünmeden kurmuşlar ya da art niyetle. Çilesini biz çekiyoruz…. Görüyorsunuz her yanda işlikler, tarlalar, bağlık… Yahu çiftlik mi, okul mu burası! Öğrencileri amele gibi çalıştırmışlar hep… İşçi kadromuz az, biz yetişemiyoruz…" (Başaran, 2022, s. 54).

Köy Enstitülerinin kapatılmasının gerekçelerden birisi de köy ve kent çocukları arasında ayrımların ortaya çıkacağı meselesidir. Köy-kent ayrımı ilk kez Kazım Karabekir tarafından ifade edilir. Karabekir, bu ayrımın ortaya çıkamaması için "köylerle kentlerin, köylülerle kentlilerin hasım haline gelmemesi için önlem alınmasını" (Koçak, 2013, s. 119) ister. Eğer önlem alınmazsa "kırsal kesim ile kent arasında var olan uçurumun bu uygulama ile daha derinleşeceğini" (Özpınar, 2020, s. 23) düşünür. Ayrıca Karabekir şunları ifade eder: "Madem toplum kaynaşmış ve sınıfsız bir toplum, o halde neden köy ile kent arasında bir eşitliğin sağlanmasına dair böylesine bir çaba harcanıyor" (Özpınar, 2023, s. 23). Kazım Karabekir'in bu yaklaşımına *Moraran Akşamlarda* isimli şiirinde değinen Başaran tutum olarak eleştirel bir tavır sergiler:

Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet

Ve reaya taifesine

Sürüp giden zulm-ü teaddi

Ne diyordu soruşturmaya

Tuzu kuru Paşa:

"Köy kent ayrımı bu

Rejim mi değişiyor ülkede?" (Başaran, 1990b, s. 11).

1947 yılında Hasaoğlan Köy Enstitüsüne benzer başka okullar olduğu gerekçesiyle Köy Enstitülerinin kapatılması faaliyetine başlanır. Başaran söz konusu şiirin devamında, Hasanoğlan Köy Enstitüsü ile başlayan ve tüm kurumların kapatılmasına kadar olan sürece vurgu yapar: İlk balyoz Hasanoğlan'a/ Konma bülbül konma/ Kırık dallara (Başaran, 1990b, s. 16). Mehmet Başaran; gül, bülbül, kırık dal gibi divan şiirinde yer alan metaforlar üzerinden Köy Enstitülerinin kapatılmasında rol oynayan siyaseti eleştirir. Gülü göremeyen bülbül figan eder. Başaran'da tıpkı bülbül gibi kurumların kapatılmasına üzülür.

Gök Ekin'de yer alan *Güller* isimli şiirinde Başaran, Köy Enstitülerinin Anadolu'yu gül bahçesine çevirdiğini söyler. Ancak siyasi faaliyetlerden dolayı kapanan enstitülerin gül yaprağına benzeterek kapatılışını metafor yoluyla dizelerine aktarır:

Çamlıbelde bir gül açsa

Uykular kaçar Bolubeyinin

Çünkü kırmızıdır gül

Halkın ve toprağın uyanışına benzer

Bir değil bin gül açıyordu Anadoluda

Ekmeği ikiye bölsen

Aydınlık sesi duyuluyordu halkın

Köyleri tutuşmuştu aşkın ve terin hünerleri

Bir oldular Bolubeyiyle

Kapattılar Enstitüleri (Başaran, 1975, s. 76).

Başaran Köy Enstitülerinin kapatılması sürecine ve kapatılmamış olsaydı şu an nasıl bir süreç olacağına *Giz Kokan Suskunluk* isimli romanında başkişisinin düşünceleri üzerinden aktarır:

> Köy Enstitülerine öğretmen olarak yetiştirildim, ama Yüksek Köy Enstitüsü de, Enstitüler de kısa bir süre sonra kapatıldı. 1946'dan beri olup bitenler…(…)
>
> "Bakın, tüm köylerimiz işliği, tarım alanı, öğretmen evi olan bir okula kavuşsa, yetişme çağındaki üretici, yaratıcı beceri kazandırıcı sekiz yıllık eğitimden geçseler; köylü kentli,

> doğulu batılı tüm halk çocuklarına eğitimde fırsat eşitliği, olanak eşitliği sağlansa; demokrasi daha sağlıklı gelişmez miydi acaba? Bölgeler kendi özelliklerine göre canlandıran, geliştiren; eğitim kalkınma merkezleri olsa, yurt dışına göçü, kırsal kesimden kente göç, çarpık kentleşme olayları bugünkü boyutta yaşanır mıydı? Altı yüz yedi yüz genci üniversite kapısına yığıp, eleyici, amaçlı bir sınavla beş yüz binini başarısız duruma düşürmek, kişiliklerinin gelişiminde onlara bu ezikliği yaşatmak; onları ortada bırakmak, bir topluma yapılacak kötülüklerin en büyüğü değil miydi?
>
> Köy Enstitüleri kapatılmasaydı, 1956'da Türkiye'de okulsuz köy kalmamış olacaktı. Bölgeler, kendi özelliklerine göre sağlıklı bir kalkınma yoluna görecekti. Tarım alanları, ormanlar, doğa bilinçsizce, bilgisizce, düşmanca yok edilmeyecek, zarara uğratılmayacaktı" (Başaran, 2021b, s. 77).

1940'lı yıllardan itibaren Köy Enstitülerinde eğitim görmeye başlayan sanatçılar köy sorunlarını yansıtmaya ve eserlerinin tematik düzlemini toplumsal bir bakış açısıyla oluşturmaya başlar. Sanatçılar yapıtlarını *"sanat toplum içindir"* perspektifi ile oluşturur. Köy gerçekliğinin ilk aktarımı ise 1950'li yıllarda kitaplaştırılan Mahmut Makal'ın yazmış olduğu "Bizim Köy" isimli romandır. Romanda "soğuk, yoksulluk ve hastalık dolu ve her şeye rağmen cehaletin hüküm sürdüğü bu ortamda kendisi gibi öğretmenleri ayakta tutan şeyin, geleceğe dair taşıdıkları 'ümidin sıcaklığı" olduğu' vurgulanır (Ünser, 2021, s. 715). Mehmet Başaran, *Dönemeyen* isimli hikâyesinde Bizim Köy isimli romana vurgu yapar. Ayrıca hikâyesini Mahmut Makal'a ithaf eder. Hikâyesinde Doktor Baha'nın hastanede hastalarının durumlarını kontrol etmek için ziyarete çıktığı sırada hasta olan öğretmenin başucunda duran *Bizim Köy* isimli romanı görmesi üzerine gelişen olaylar anlatılır. Doktor Baha'nın roman hakkında "Şu her yanda sözü edilen, tepkiler uyandıran roman…Okumamıştı ama, pisliğimizi, sefaletimizi ortaya koyan, bizi dünyaya rezil eden kötü bir kitap olduğuna inanıyordu. Yasaklanmalı, toplanmalıydı… Belki de yasaklanmıştı da gizli gizli okunuyordu" (Başaran, 2021c, s. 41) şeklindeki sözleri aydın ve okuyan bir doktorun Köy Enstitülerine ve Köy Enstitüsü mezunu bir sanatçı tarafından kaleme alınan romana bakışını gözler önüne serer.

Mehmet Başaran; şiir, roman ve hikâyelerinde genel olarak Köy Enstitülerinin kuruluşuna, kapatılışına kadar ki süreçte siyasal, ideolojik, kişisel vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı eleştirilerin merkezi haline gelişine ve siyasete kurban gidişine vurgular yapar. Ayrıca Başaran, Köy Enstitülerinin kapatılmasına duyduğu hüznü de otobiyografik kesitleri aracılığıyla satır aralarında sezdirir.

4.3 Öğretmen Tipleri ve Öğretmenlerle İlgili Yansımalar

Mehmet Başaran'ın incelenen eserlerinde dikkat çeken ilk özellik; devrimci, ilerici, mücadeleci ve aydın ruhlu öğretmen tipidir. Öğretmenlerin Mehmet Başaran'ın hayatıyla bağlantılı olarak idealize edilmiş kişiler oldukları söylenebilir. Çünkü hikâyelerdeki öğretmenlerde tıpkı Başaran gibi aktif olarak inandığı ideal uğruna mücadele ederler. Susmadan ve korkmadan hedeflerini gerçekleştirmek için savaşırlar. Mehmet Başaran, idealist ve özverili öğretmenlerin karşısına öğretmenlik mesleğini hakkıyla yerine getirmeyen eğitimci kişileri çıkarır. Bu tip öğretmenler öğrenciler arasında ayrımcılık yapar ve maddi durumu yetersiz olan öğrencileri küçümser. Ayrıca kendi çıkarları için güçlü kişilerin yanında yer alır. Bu öğretmen tipi üzerinden işini hakkıyla yapmayan ve eğitimle alakası olmayan kişileri eleştirir.

4.3.1 Olumlu Öğretmen Tipi

Öğretmenlik; "devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği[dir]" (Ünsal, 2021, s. 1484). Başaran anlatılarında bu tanıma uygun öğretmen tiplerini ele alır.

Son Ders adlı hikâyede eğitimde şiddet olgusu çerçevesinde bir öğretmenin canını hiçe sayarak yaptığı fedakarlık konusu işlenir. "Karatahtanın karşısına gelen camda büyücek bir delik var, demek oradan ateş edilmiş" (Başaran, 2021c, s. 9) şeklinde gerçekleşen ateşli yaralama olayı anlatılır. Ramiz öğretmen başından akan kana bakmaksızın öğrencilerine zarar gelmemesi için fedakarca bir tutum sergileyerek öncelikle onların derslik dışına çıkmasını sağlar.

Olumlu öğretmen tipinin ele alındığı bir diğer hikâye *Kalın Mavi Bir Ses' tir*. Mehmet Başaran'ın gezici öğretmenlik yaptığı yıllar ile Kartal Okulu'nda görev aldığı zamanlara dair izler taşıyan hikâyede Çamoba adlı kasabada öğretmenlik yapan "kahverengi gözlü, ince, esmer uzun yüzlü" Gülen öğretmen anlatılır. Gülen Öğretmen idealize edilmiş bir öğretmen tipidir. Kimsenin gitmek istemediği "kiliseden bozma yüksek tavanlı, loş koridorlu koca bir yapı" şeklinde tasvir edilen köydeki okulda çalışır. Aynanın karşısına geçip geçmişini düşünen Gülen Öğretmen arkadaşlarının evlendiğini, çoluk çocuğa karıştığını vurgular. Kendisi daracık bir dünyada sıkışıp

kalmış olsa bile bundan şikayet etmeyerek işini fedakarca yapar. Çünkü kendisi de kimsenin gelmek istemediği yere gelmese çocukların eğitim hakkından mahrum kalacağını ifade eder. Kendisi Güler Öğretmene göre "Çok çocuklu bir ana[ydı]" (Başaran, 2021c, s. 16). Ayrıca çalıştığı sınıfa teftiş için gelen Gezici Öğretmen, dersliğin "ürkütücülükten, soğukluktan uzak bir derslikti. Sıralar rahat çalışılabilecek biçimde düzenlenmişti. Pencerelerin içlerinde renk renk, bakımlı çiçekler… Tertemiz masa örtüsü, perdeler…Duvarlardaki tarih şeritlerinde grafiklerde, köşedeki kitap dolabında, her şeyde saygı uyaran bir beğeni" (Başaran, 2021c, s. 16) şeklindeki görüntüsü karşısında hayrete düşer. Gülen öğretmenin işini hakkıyla yaptığının ve yaratıcılığın göstergesi hikâye aracılığıyla çizilir. Gezici Öğretmenin övgüleri karşısında "Büyütüyorsunuz efendim, görevimizi yapmaya çalışıyoruz işte…" (Başaran, 2021c, s. 17) şeklinde yanıt verir.

Olumlu öğretmen tipine vurgu yapan diğer bir hikâye *Şadiye Öğretmen'dir*. Muhtarın oğlu Ferhat tarafından takıntı haline getirilen Şadiye öğretmenin yaşadıklarının anlatıldığı hikâyede "ince, uzun boylu, hoş bir kız" şeklinde tasvir edilen öğretmen, öğrencilerini her şeyden üstün tutan "her çocukla abla gibi anne gibi" (Başaran, 2021c, s. 62) uğraşan fedakar ve anaç bir tiptir.

Fedakarlığın ve öz veriliğin anlatıldığı bir diğer hikâye *Teftiş'tir.* Müfettiş Sıtkı Paksoy'un "Sıvasız, penceresiz taş yığını yapılar…Yamru yamru sokaklar" (Başaran, 2021c, s. 90) şeklinde tasvir edilen Küçükşapçı bölgesinde yer alan bir köy okulunu denetlemesi ile olaylar gelişir. Öğretmenin derste olmadığını ve öğrencilerin kendi başlarına ders çalıştığını gören Müfettiş, öğrencilerden öğretmen hakkında bilgi alır. Dişbudak'ta yer alan bir su arkına gittiğini öğrencince kendi kendine öğretmen hakkında önyargılarda bulunmaya başlar. Öğretmeni çağırmaya bir öğrenciyi gönderir. Öğretmen kendisi hakkında soruşturma açılacağını ve işini hakkıyla yapmadığını öğrenir. Müfettişin tutumu karşısında genç öğretmen; "Öğretmenliğin, ödevin ne demek olduğunu bende bilirim. Özel, genel öğretim yöntemlerinden de haberim var. (…) Bugün benim en mutlu günüm, köy içme suyuna kavuşuyor yakında" (Başaran, 2021c, s. 94) şeklindeki sözleri söyler. Çünkü öğretmen o gün köylülerle birlikte sabahtan akşama kadar kazma sallamış ve öğrencilerine de "köyde imece" konusunu hem teorik hem de uygulamalı öğretme fırsatını yakalamıştır. Öğretmenin

bu yöntemi Köy Enstitülerinin hem işleyişine hem de öğretmen yetiştirme tarzına bir örnektir. Köy Enstitülerinde öğrenciler sadece teorik bilgi öğrenmez aynı zamanda yaparak yaşayarak öğrenme imkanı bulur. Öğretmenler ise sadece eğitim vermez aynı zamanda köylünün her durumda yanına olan kişilerdir. Köyü kalkındırır, yetişkinler için akşam okulu veya kurslar açar, hayvanların bakımını gerçekleştirir, köylülere rehberlik eder. Bu durum Köy Enstitüleri Kanunun 6. maddesinde şu şekilde geçer:

> Köy enstitülerinden mezun Öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini teğmin ederler. Bu öğretmenlerin disiplin işlerinin ne suretle görüleceği bir nizamname ile tayin edilir. (URL-5, 2026).

Irgadın Muharrem adlı hikâyede işine son verilen ancak öğrencilerine bırakmayarak koca meşenin altında, tarlalarda, harmanyerinde derslerine devam edeceğini ifade eden eğitmen anlatılır. Eğitmenin fedakarca davranışı ise onu görevinden alan müdürünü bile şaşkına çevirir. Eğitmenin işine özen gösterişi "istenen çizelgeleri, vaktinde göndermişti. Müfettişi de, Gezicisi de çalışmalarını beğeniyorlardı. On dört yıllık eğitmenlik yaşamında ne bir gün izin, ne de rapor almışlığı vardı" (Başaran, 2021c, s. 96) sözleriyle ortaya koyulur.

Mehmet Başaran; hikâyelerinde zaman ve mekân fark etmeksizin canla başla fedakarca bir tutumla çalışan öğretmenleri anlatır. Olumlu öğretmen tipinin özelliklerini taşıyan bu kişiler kimsenin gitmek istemediği ücra köşeleri cennete çevirirler.

4.3.2 Olumsuz Öğretmen Tipi

Mehmet Başaran, olumlu öğretmen tiplerinin karşısına mevki ve makam hırsından dolayı öğrencilerini küçümseyen ve işini düzgün bir şekilde yapmayan olumsuz öğretmen tiplerini çıkarır. Öğrenciler arasında ayrım yapan öğretmen tipinin ele alındığı hikâyelerden birisi *Tanışma'*dır. Bu hikâye Mehmet Başaran'ın Edremit'te görev yaptığı yıllardan izler taşır. Öğretmen görev yaptığı okula gider ve telefon ile konuşan müdürün "Evet beyefendi, kasabamızın en iyi okuludur. Seçkin aile çocuklarını alır yalnız… Çör çöp girmez oraya. Çoğu kolejlere girişleri kazanır. Efendim? Öğretmen mi? Emredersiniz, bizim hanımın sınıfına aldırırız oğlunuzu…"

(Başaran, 2020d, s. 18) şeklindeki konuşmalara şahit olur. Başaran, müdür üzerinden eğitimde öğrenciler üzerinde ayrımcılık yapılmasını eleştirir.

İşçi Olmak İstiyorum adlı hikâyede küçük Ayşe'nin öğretmenler tarafından sürekli aşağılanması ve "kafasız" diyerek küçümsenmesi anlatılır. Öğretmenler statüden dolayı anne ve babası meslek sahibi olan dişçi kızının her dediğini yaparlar. Hatta kopya çekmesine dahi göz yumarlar. "Dua etsindi o kürklü anasına. Her gün müdür odasındaydı" (Başaran, 2020b, s. 158). Öğretmenlerin babası ölen ve annesinden haber alamayan Ayşe'ye olan tavrı, ayrımcılığa ve işini hakkıyla yerine getirmemeye eleştiridir:

> "Uyuma, uyuma! Ne kafasız şeysin sen be! Aklın hep başka yerlerde, hep dalgınsın… Dikkat et bari de… Gözlerin açık, düş görüyorsun galiba… Bu gidişle…" (…)
>
> "Geç tahtaya geç de marifetlerini görelim" (…)
>
> "Sen yaştayken, sırtla odun getiriyordum dağdan ben… Hıı, yaşamak koley mı sanıyon? Kırk kapının ağız kokusunu çekmek… Dişini sık da." (…)
>
> "Otur yerine! Sıfır! Sana yapılan masrafa yazık… Önüne gelen, okuyacağını sanıyor koşuyor buraya. Altmış yetmiş kişilik sınıflarda bunalıyoruz. Gidin terzi yanında, bakkal yanında çalışın. Boşuna vakit kaybetmeyin bari…" (Başaran, 2020b, s. 159).

Kim Söyleyecek Benim Türkümü adlı hikâyede babasının zorla evlendirmek istediği ancak Dursun öğretmenin yardımıyla İstanbul'da bir okulu kazanan Fadik kız anlatılır. Fadik kız hayaline bir adım daha yaklaşmak için okulu kazandıktan sonra kayıt yaptırmak amacıyla İstanbul'a gelir. Fadik kızı İstanbul'da, köyden okuyan çocukların çıkacağına inanmayan öğretmenler karşılar. Öğretmenlerin diyalogları yozlaşmış kimliklerini ve öğrenciler arasında yaptıkları ayrımı ortaya çıkarır:

> 'Dua et kızın kafalı çıksın da, sınıfta kalıp iş açmasın başına…'
>
> 'Evelallah sayenizde beyim… Anası yatalak…Ta nereden geliyoz. Tükendim zatı.'
>
> Koltukta oturan bir kadın, tepeden tırnağa süzdü beni. Yüzünü buruştura buruştura adımı, köyümü sordu. Daha bir şeyler sordu. Tarih öğretmeniymiş sinirlendi:
>
> 'Kuzum Müdür Bey görüyorsunuz, üç kelimeyi bir araya getiremiyor. İşi ne bu zavallıların burada? Üstleri başları tezek kokuyor. Yürümeyi, konuşmayı bilmiyorlar, ineğin, davarın, ardından gelmişler, naparlar bunca aile kızı arasında? Çatal bıçak tutmayı, alafranga tuvalete gitmeyi öğreninceye kadar, yıl biter. Hangi akla hizmet ediyor yukarısı? Bozuyorlar, kalitesini düşürüyorlar şu okulun, işimiz yok da, bir de dadılık mı edeceğiz burada?' (Başaran, 2020b, s. 210-211).

Ayrıca hikâyede tarih öğretmeninin, yatılı okuyan öğrenciler ile gündüzlü öğrenciler arasında ayrımcılık yaptığı "hep, 'kazık sorular' yatılılara" (Başaran, 2020b, s. 211) ifadesiyle verilir. Aynı konuya "Boşa Akan Sular" isimli hikâyede de "Sözlüde, yüz kişiyi geri çevirdiler…Tarihten, matematikten, hep bizim okumadığımız yerden sordular öğretmenim…" (Başaran, 2020b, s. 65) ifadesiyle vurgu yapılarak, köy çocuklarının okumasını istemeyen eğitimciler eleştirilir.

Mehmet Başaran'ın öğretmen olmak için mücadele verdiği yıllardan izler taşıyan *Ak Suskunluk'*ta bir çocuğun eğitim hakkının öğretmenler tarafından yapılan hile ile elinden alınması anlatılır. Küçük bir köyde öğretmenlik yapan anlatıcı geçmişini düşünürken babasıyla karşılaştığı soruna dikkat çeker. Sınava giren çocuk sonucu öğrenmek için okula gider. Ancak mutlu bir haber almayı ümit ederken hiç beklemedikleri ve ummadıkları bir tepkiyle karşılaşır. Öğretmen kendilerine, "Anlamıyor musun be adam! Oğlun sözlüyü kazanamadı diyoruz sana…Ne kalın kafalı şeylersiniz yahu! Ha senin oğlunda okumayıversin…Kıyamet kopmaz ya!" (Başaran, 2021c, s. 126) sözlerini söyler. Çocuğun babası ise müdürün ayaklarına kapanarak çocuğunu okula alması için yalvarır ancak müdür bu durumu umursamaz. Kadro doldu diyerek hatırı sayılır kişilerin yardımıyla sınavı kazanan çocukların üstü örtülür. O küçük çocuk için dünya "ak bir suskunluk" (Başaran, 2021c, s. 127) olarak kalır.

Islahatçı Müdür adlı hikâyede Yüksek Bölümü bitiren dört öğretmenin "çöken uygarlıkları, yepyeni bir güçle diriltiyoruz Aksu'da" (Başaran, 2021c, s. 137) şeklinde tasvir edilen Aksu Köy Enstitüsü'ne gelmeleri ve seminer programına katılmasıyla gelişen olaylar anlatılır. Mehmet Başaran'ın Aksu Köy Enstitüsünde öğretmenlik yaptığı yıllardan kesitler taşıyan bir hikâyedir. Seminer konuşması için söz alan "İl'in en varsıl ailelerinden Tubayoğullarının damadı" (Başaran, 2021c, s. 139) olan müdür Kemal Bey öğretmenlerle tanışmak ve programlarını açıklamak için burada toplandıklarını ifade eden bir giriş ile sözüne başlar. Sözlerinin devamında kitap okumanın boş uğraş olduğunu ve kitap okuyan öğrencilerin ise yoldan çıktığını dile getirir:

> Alalım şu, başıboş kitap okumaları… Neden meydan verilmiş, neden teşvik edilmiş, maksat neymiş bilmiyoruz…Bizim zamanımızda ders kitabı dışında bir şey okutulmazdı.

> Doğrusu da budur. Talebe dersleri ihmal eder… Acayip tehlikeli kitaplarla kafasını bozar, yolunu sapıtır. Avrupa da, bu iş başıboş bırakılmaz, muallim nezaretinde yardımcı kitaplar tetkik olunur yalnız… (Başaran, 2021c, s. 145).

Ayrıca seminerde eski müdürün kayıtları eksik tuttuğunun dile getirilmesi mesleğe gereken önemin verilmediğinin göstergesidir. Öğrencilerini dövdüğü, onları özel işlerinde çalıştırdığı için, bir hafta sonu toplantısında eleştirilen Coğrafyacı Yekta söz alarak köy çocuklarının şımartıldığını vurgular. Karşıt güçteki öğretmen ve yöneticin karşısına ideal öğretmen tip olarak çıkan Ali öğretmen ise "Kanımca eğitimciler, sabırlı, hoşgörülü kişilerdir. Söylentilere ön yargılara aldırmazlar. Alçakgönüllüdürler, çevresine yukarıdan bakmazlar" (Başaran, 2021c, s.143) şeklindeki sözleriyle Mehmet Başaran'ın sözcülüğünü üstlenir. Başaran, yönetici ve öğretmen şahsında eğitimle alakası olmayan kişileri eleştirir.

Mehmet Başaran, olumsuz öğretmen tipi üzerinden etrafına tepeden bakan öğretmen ve idareci profillerini ele alır. Bu tip öğretmenler kendine, öğrencilerine ve mesleğine yabancılaşırlar. Ayrıca bu tipler üzerinden Anadolu insanının güçlünün karşısındaki çaresizliğine, hakkını savunamamasına ve adaletin yozlaşmasına vurgular yapılır.

4.3.3 Maaş Sorunu

"Çalışma hayatında yapılan iş ve hizmetin karşılığı olan ücret" (Demir ve Acar, 2019, s. 86) maaş olarak ifade edilmektedir. Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmelerin maaşları Köy Enstitüleri Kanunun 7. maddesinde düzenlenmiştir:

> Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenler, ayda (20) lira ücretle Maarif vekilliğince tayin edilirler. Muvaffakiyetle hizmet görenlerin ücretleri 6 ncı ders yılı başında 30, 15 nci ders yılı başında da 40 liraya çıkarılır. Bu öğretmenlerin istihkakları üç ayda bir peşin olarak yılda dört defada ödenir, öğretmenlerin aylık ücretleri ve vazife mahalline gitme zarurî yol masrafları Maarif vekilliği bütçesinden ödenir. (URL-6, 2026).

Öğretmenlerin maaşlarının ve maddi durumlarının, kendi hayatlarını devam ettiremeyecek kadar yetersiz oluşu Mehmet Başaran'ın eserlerinde yer ayırdığı bir diğer mesele olarak karşımıza çıkar.

Son Ders adlı hikâyede Ramiz öğretmen, geçmişe yolculuk yaparak öğretmenliğe başladığı yılları düşünür. Annesine dediği "maaşımız az ama, sıkıntın varsa, üç beş

kuruş gönderebilirim" (Başaran, 2021c, s. 11) ifadesi öğretmen maaşlarının az olması konusuna vurgudur. Ramiz öğretmen, hem çocukken hem de okuyup öğretmen olduktan sonra geçim sıkıntısından dolayı gün yüzü görmediğini ve ailesini rahat içerisinde yaşatamadığını düşünür.

Eğitmen Muharrem'in maaş azlığı konusundaki şikayeti yakınma ile karışık bir şekilde *Irgadın Muharrem* adlı hikâyede verilir. "Hangi birine yeterdi aldığı üç kuruş?" (Başaran, 2021c, s. 97) Maaşın az olması hasta olan eşinin bakımsızlığına ve giderek zayıflamasına sebep olur. Evi ayakta tutan eşi için bir şey yapamaması eğitmeni bunalıma sürükleyen sebeptir.

Başaran'ın maaş sorununa vurgu yaptığı bir diğer hikâyesi *Dönmeyen*'dir. Doktor Baha'nın, Bizim Köy adlı kitabı okuyan öğretmeni ameliyat masasında ölüme terk etmesi anlatılır. On yılı yeni dolduran öğretmenin ölümünün ardından eşine ve çocuklarına maaşında kesintiler yapılarak aktarma yapılacağı anlatılır.

Mehmet Başaran, eserlerinde maaş sorunun sadece aktif olarak görevine devam eden öğretmenin değil aynı zamanda emekli olmak isteyen öğretmenlerinde sorunu olduğunu vurgular. Bir taraftan hem emekli olmaktan korkan bir taraftan da yaşadığı güçlüklerden dolayı çelişki yaşayan Müfettiş Şükrü'nün hayatı *Yıl Sonu Raporları* adlı hikâyede anlatılır. Müfettiş Şükrü'nün "Bölgesinden, bu sakin köşeden kuru bir ağaç gibi sökülüp atılma kaygısı" (Başaran, 2021c, s. 102) diye ifade ettiği emeklilik durumu sürekli aklını kemiren bir düşüncedir. Bu düşünceler öğretmenlik mesleğinin saygınlığının emeklilikle birlikte yok oluşa dönüşünü vurgular. Ancak şimdi aldığı maaşla geçim zorluğu yaşarken emekli olduktan sonra iyice bunalacağını bilir. Eşinin ve çocuklarının kendisine destek olmayacağını vurgular ve bundan dolayı da çıkmaza sürüklenir:

> Kötüydü son derece kötüydü durum. Şimdi aldığıyla geçinemiyordu, şurdan burdan destek olmasa… Çocukları, karısı, gelir azalınca parçalamaz mıydı onu? Rezil olacaktı dünya aleme, reziiil! Yeni bir iş de tutamazdı bundan sonra… Düşündükçe bunalıyordu. Oda fır dönmeye başlamıştı çevresinde. Düşercesine koltuğa yığıldı (Başaran, 2021c, s. 103)

Mehmet Başaran, *Eylülün Kızgın Soluğu* isimli romanında maaş sorununu başkişi Mehmet Can isimli öğretmen ve yıllar önce mezun ettiği öğrencisi Ömer arasında

geçen diyalog ile verir. Mehmet Can öğretmen bunalımlı geçen günlerinde otuz yıl önce mezun ettiği öğrencisi ile karşılaşır. Karşılaştığı sırada aklına öğretmenliğe yeni başladığı günler gelir. Antalya Aksu Köy Enstitüsü yıllarına kadar uzanan bir hatıra sırasında Ömer'e bakar ve onun pazarda limon sattığına şahit olur. Ömer geçim derdi olduğunu şu şekilde ifade eder:

> Maaşla geçinemiyoruz öğretmenim. Kira ağır. Nüfusum kalabalıkça sayılır. Başka ne yapabilirim? Sabahleyin okulda öğleden sonra burada. İyi kötü bir şeyler kazanıyoruz işte. Ne diyordu ozan: 'Aferin oğlum gazozcu! Rokfeller de böyle zengin oldu…' Bakarsınız günün birinde bir büyük patron olarak çıkabilirim karşınıza. (Başaran, 2021a, s. 156).

Mehmet Başaran; öğretmenlerin aldıkları ücretlerle geçinemediklerine, vefat eden öğretmenlerin arkada bıraktığı ailelerine maaşların kesintili olarak ödendiğine, emekli olmak için gün sayan ancak düşük emekli maaşından dolayı emekli olmaktan çekinen öğretmenlere eserlerinde değinir. Maaş sorunu üzerinden öğretmenlerin yaşadıkları güçlükler ve psikolojik bunalımlar aktarılır.

4.3.4 Siyasi Nedenlerden Dolayı Sürgün Edilme

Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin gittikleri yerlerde halka kendini kabul ettirememe ve kendi çıkarını düşünen yerel güç odakları tarafından istenmeme sebebi dönemin siyasi atmosferidir. Köy Enstitüleri komünizm yuvası olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Rus yazarlara ait romanları okuyan öğretmenlerin komünizmi yayacağı iddiası üzerine karalamalar hız kazanır. Bu durumu kendi lehine kullanan kişiler ise halkın öğretmenlere olan güvenini sarsar (Aslan, 2018, s. 112). Mehmet Başaran, aydınlanma ve ilerleme için canla başla mücadele eden öğretmenlerin karşı güçler tarafından bulundukları yerden gönderilmesi ve başka şehirlere sürgün edilmesini konu edinir. Ayrıca sürgünün sebebini her alanda olduğu gibi özelliklede eğitim ve siyasi hayatta derin izler bırakan Köy Enstitülerine bağlar. Sürgün edilen öğretmenlerin Köy Enstitülerinden mezun oldukları satır aralarında sezdirilir. Öğretmenler sürgün edilseler bile mücadeleci ve aydınlanmacı ruhlarından vazgeçmezler. Kaleme alınan eserlerde idealize edilen öğretmen tiplerinin Mehmet Başaran'ın yansıması olduğu dile getirilebilir.

Arazi adlı hikâyede öğretmen olan anlatıcı figürün müdürü Refik Bey ile yöreyi tanımak için kahvehaneye gidişi anlatılır. Okur, Refik Bey ile anlatıcı figürün diyalogları aracılığıyla gezici öğretmenlerin sürgünle sonuçlanan öykülerini öğrenir. Hikâyede "dazlakkafa" olarak nitelendirilen opportunist kişiler, devrin bürokratlarıyla olan ilişkileri nedeniyle gezici öğretmenleri sürgüne gönderir. Ayrıca bu kişilere, eğitim kurumlarında çalışan müfettişlerinde yardım etmek zorunda bırakıldığı dile getirilir. Eğitim sistemindeki aksaklıkları düzelten bu kişiler aslında sistemin aksamasının sebebi duruma gelir:

> Hangi parti baştaysa onun adamıdır. Epeyce cambazlık ister bu diyeceksin, aslını yadsıycak denli cambazdır. Zamanı gelince öbür eşekarılarını da tanıyacaksın ama, uğraşımız açısından bu önde gelir. Senin içinde dosya açmıştır ya, benden çekinir. En zayıf müfettişleri bile bir zayıf yanından yakalayıp yedeğine alır. Kadın, içki, dalavere… Kendine özgü yöntemleri vardır. Okulların açılmasına yakın bayan öğretmenleri ev ev dolaştırır, eşraf çocuklarını kendi okullarına toplar… Anlıyorsun ya… Kaymakamla, Jandarma Komutanlığıyla, Savcıyla, Yargıçla arası iyidir (Başaran, 2021c, s. 26).

Hikâyede, öğretmenlerin istenmeme sebebi "Biliyorsun, Gezici, Enstitülü… Senin arıların, onun da köyleri var, güçlenip sağlamlaştırılması işine gelmez…" (Başaran, 2021c, s. 28) şeklindeki ifadeyle verilir. Köy Enstitüsü mezunu olan öğretmenlere karşı olumsuz tavır takınıldığının göstergesidir.

Sürgün adlı hikâyede köyün aydınlanması için çaba harcayan, öğrencilerine kol kanat geren Mahmut öğretmenin Köy Enstitülerinden mezun olduğu için sürgün edilişi anlatılır. Başaran, hikâyede siyasi nedenlerden dolayı öğretmenlerin sürgüne kurban edilişine ve işlerine mani olan insanlara vurgu yapar. Köydeki insanlar, okulun dumanının tütmediğini görünce ve öğretmenin sürüldüğünü öğrenince şaşkınlıklarını gizleyemez. Köylünün konuşmasına kulak misafiri olan ve karşıt güç özelliği gösteren Borazan Emmi ise "Eeeeeeh, yeterin be! Amma da şişirdiniz yabanın adamını…Mahmut Öğretmen de Mahmut Öğretmen! N'olmuş yani gitmişse…Siz daha mı iyi bileceksiniz böyüklerden… Gitmesi gerekiyormuş ki gitmiş…" (Başaran, 2021c, s. 48) ifadesini söyler. Borazan Emmi'nin bu ifadesi halkın duruma müdahil olmaması ve bürokrasi ne yaparsa doğrudur anlayışını vurgular. Mahmut Öğretmenin köylüyü şaşkına çeviren sürgün yazısını görünce "gideceğim yerin insanı da bizden değil mi, aynı yurt içinde sürgünlükte neymiş…" (Başaran, 2021c, s. 48) ifadelerini

kullanması mücadelesinden pes etmeyeceğini ve çocukların eğitim alması için elinden gelen her şeyi yapacağının göstergesidir.

Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin eğitim sistemi içerisinde sürgün edilişini ve bürokrasiye kurban gidişini Mehmet Başaran, hikâyeleri aracılığıyla okuyucusuna sunar. Halk öğretmenlerin köyden gönderilişine herhangi bir faaliyette bulunmaz. Ayrıca bu duruma yerel yönetimin sebep olduğu ve sistemin yozlaştığı vurgulanır.

4.4 Masallar ve Değerler Eğitimi

Türkçeye Arapça'dan geçmiş olan masal "Nesirle söylenmiş dinlik ve büyülük inançlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı[dır]" (Oğuz, 2017, s. 151). Türk dünyasında masal terimi için "erteği, tumtak, şabur, şabış, ımak, nağıl, hallep, ekiyet, ertek, erteki, çörçök" (Akalan, 2015, s. 185) ifadeleri kullanılır. İyi ile kötünün mücadelesi üzerine kurulan olan masallarda imkansızlık diye bir şey söz konusu olamaz. Zaman ve mekan çoğu zaman belirsizdir. Genel olarak mensur bir tür olmasına rağmen bazı masallarda manzum bölümlere de yer yer rastlanır. Tasvir, betimleme, benzetme ve bir olaydan bir olaya geçişi sağlayan söz kalıpları gibi unsurlardan sıklıkla yararlanılır (Oğuz, 2017, s. 153-156).

Değer kelimesi ise Latince kökenli bir sözcük olan "valare" (Akkaya, 2014, s. 313) sözcüğünden türeyen ve "value" (Yıldırım ve Demirel, 2019, s. 93) şeklinde son şeklini alan bir kavramdır. "İnsan iç içe geçmiş olan iki varoluş boyutunda birlikte yaşar: Birincisi gerçekler, ikincisi de anlam ve değerler[dir]" (Kılıç ve Yılmaz, 2018, s. 1105). Değerlerin geçmişten günümüze kadar ulaşan kök bir unsur olduğu söylenebilir. Değer kelimesinin TDK güncel sözlüğüne göre birçok tanımı bulunur. Bu tanımlar şu şekilde toparlanabilir:

1.Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.

2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha.

3. Yüksek ve yararlı nitelik.

4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse.

5. Felsefe. Kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.

6. Matematik. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı. (URL-2, 2026).

Değer "davranışa ilişkin genel rehber olarak hareket eden ilkelere ve temel inançlara, belirli eylemlerin iyi veya arzulanan standartlarına atıfta bulunmak için kullanılan gerçekliklerdir" (Karagöz, 2017, s. 535). Değer; insanoğlunun diğer canlılardan ayırmasına, herhangi bir durum karşısında hassasiyet kazanmasına ve insanın kimliğini şekillendirmesine yardımcı olan temel bir yargıdır. Bireye verilmek istenen idealler ve inanışlar doğrultusunda şekillenir. Değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Değerler inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardır arınmış fikir niteliği taşımazlar. Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

Değerler bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (dürüstlük, adalet, yardımseverlik) ilişkilidirler.

Değerler özgür eylem ve durumların üzerindedir. (…)

Değerlerin, davranışların, insanların ve olayların benimsenmesini seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standart olarak işlev görürler.

Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Bu sıralama değer önceliğini belirleyen bir sistem oluşturur.

Değerler değişime açık yapılardır. Zaman içinde etkileşim ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklik olabilir.

Değerler bağlı oldukları kültüre göre değişir. Hatta ait oldukları kültürlerin içinde dahi farklılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir (Çankırılı, 2003, s. 10).

Sosyal bir varlık olan insan, değerleri önce aile daha sonra da eğitim kurumları vasıtasıyla kazanır. Eğitimin temel fonksiyonlarından birisi de çocuklara değer yargılarını kazandırmaktır. Hem örgün hem de yaygın eğitim aracılığıyla çocuklara kazandırılmak istenen "değerler eğitimi" şu şekilde tanımlanabilir:

"Değerler eğitimi, geçmişten beri neredeyse bütün toplumlarda farklı adlarla (terbiye, karakter eğitimi, ahlak eğitimi vb.) yapılmış olan sonraki nesillere kültürün devamlılığı için toplumun sahip olduğu değerlerin aktarıldığı ve iyi kişilik özelliklerinin kazandırıldığı bir süreç" (Katı, 2024, s. 9).

Okullarda çocukların değerler eğitimini kazanabileceği unsur kitaplardır. Eğitici ve öğretici özelliği bulunan masal kitapları değer kavramını eğitsel anlamda öğretmede ana unsurlardan birisidir. Çünkü masallar eğitsel değerleri kahraman, vaka, zaman, mekan vb. gibi unsurlar üzerinden çocuğa aktaran ve verdikleri mesajlar ile toplumu eğitmeyi amaçlayan bir araçtır. Kültürel, ahlaki ve sosyal normları nesiller boyu taşır. Masallar çocuğu toplumsal hayata hazırlamasının yanı sıra iyi, kötü, saygı, sevgi, adalet, paylaşma, başarı vb. gibi soyut normları kahramanların yaşadıkları olaylar veya diyaloglar aracılığıyla öğrenmesine olanak sağlar. Masallar çocuğa toplum tarafından kabul görmüş ve gelecek kuşaklara aktarılmak istenen değerleri kazandırır (Çifci ve Güner, 2024, s. 1782-1783). Masalların eğitimde kullanılma sebebi şu şekilde aktarılabilir:

> Psikoloji, pedagoji, naratoloji gibi bilimler, orijinal masal metinlerinin eğitimde özel bir yeri olduğu görüşünü benimsemiştir. Bunun sonucunda çocuğun kişiliğinin, zihninin, hayal gücünün gelişiminde tabiatı v toplumu doğru algılamasında, anadili ve yabancı dili öğretiminde öğrencilerin okumayı, anlamayı, yazmayı öğrenmelerinde masallar, temel eğitim malzemesi olmuştur. (Gedik, 2019, s. 359).

Bu bölümde Mehmet Başaran'ın masalları Milli Eğitim Bakanlığının kök değer tablosu kapsamında incelenecektir.

Tablo 4.1'de yenilenen Türk milli eğitim müfredatında yer alan kök değerler ve onlara ait alt değerler verilmiştir (Şimşek ve Kart, 2020, s. 19):

Tablo 4.1 Kök değerlerin sınıflandırılması

Değerler	**Değerlere İlişkin Tutum ve Davranışlar**
Adalet	Adil Olma
	Eşit Davranma
	Paylaşma
Dostluk	Diğerkamlık
	Güven Duyma
	Anlayışlı Olma
	Sadık Olma
	Vefalı Olma
Dürüstlük	Yardımlaşma
	Açık ve Anlaşılır Olma
	Doğru Sözlü Olma
	Güvenilir Olma

Tablo 4.1'in devamı

Değerler	Değerlere İlişkin Tutum ve Davranışlar
Öz Denetim	Sözünde Durma Davranışlarını Kontrol Etme Davranışlarının Sorumluluğu Üstlenme Öz Güven Sahibi Olma Gerektiğinde Özür Dileme
Sabır	Azimli Olma Tahammül Etme Beklemeyi Bilme
Saygı	Alçakgönüllü Olma Başkalarına Kendine Davranılmasını İstediği Şekilde Davranma Diğer İnsanların Kişiliklerine Değer Verme Muhatabının Konumunu, Özelliklerini ve Durumunu Gözetme
Sevgi	Aile Birliğine Önem Verme Fedakarlık Yapma Güven Duyma Merhamet Duyma Vefalı Olma
Sorumluluk	Kendisine, Çevresine, Vatanına, Ailesine Karşı Sorumlu Olma Sözünde Durma Tutarlı ve Güvenilir Olma Davranışlarının Sonuçlarını Üstlenme Çalışkan Olma
Vatanseverlik	Dayanışma Kurallara ve Kanunlara Uyma Sadık Olma Tarihsel ve Doğal Mirasa Duyarlı Olma Toplumu Önemseme
Yardımseverlik	Cömert Olma Merhametli Olma Misafirperver Olma Paylaşma

Öğretmen kimliğiyle de öne çıkan Mehmet Başaran; masallarda yer alan değerler eğitimi aracılığıyla çocuklara soyut normların kazandırılacağının bilincindedir. Bundan dolayı masallarında yardımseverlik, sevgi, saygı, vb. gibi çeşitli değerleri vurgulayan yaklaşım benimser. Mehmet Başaran'ın masallarında tekrar eden kök değerler Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2 Masallarda tekrar eden kök değerler

Kök Değer	**Kök Değerin Bulunduğu Masallar**
Adalet	Akça Kız Güneşe Masallar
Sabır	Güneşe Masallar
Saygı	Güneşe Masallar
Sorumluluk	Akça Kız Güneşe Masallar
Yardımseverlik	Akça Kız Keloğlan Boyalı Irmak Ormanda Cüceler

Mehmet Başaran'ın masallarında yer alan değerlerden ilki adalettir. Arapça bir kelime olan adaletin etimolojik açıdan kök "adl[dir]" (Apaydın, 2018, s. 461) TDK Güncel sözlüğüne göre pek çok tanımı vardır:

1. Hak ve hukuka uygunluk; hakkı gözetme.

2. Yasalara sahip hakların herkes tarafından kullanılmasını sağlanması; türe.

3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları.

4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme (URL-2, 2026).

Adalet; hak ve hukuk gibi terimlerle bağlantılı olan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Sosyal düzenin sağlanmasında önemli bir kök değer olan adalet bireysel ve toplumsal açıdan bir dengedir. Zulmün ve kötülüğün karşısında yer alan geniş tanımlara sahip olan bir değerdir ve her koşulda doğruyu ve haklıyı savunmak adaletin temel amacıdır. Dolayısıyla adaletin olduğu yerde kötülük bulunmaz (Kılınç, 2013, s. 30). Adalet duygusuna sahip bir birey vicdan ile hareket eder ve adil bir birey olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple okullarda çocukların adil bir kişilik kazanması için öğretilen adalet, kök bir değerdir.

Güneşe Masallar kitabında yer alan *Çoban Dede'nin Oğulları* adlı masalda boz eşeğini çalan kişiyi adalete teslim etmek için çalışan çocuklar ele alınır. Boz eşeği çalan Musa isimli kişi çocukların kendisine iftira attığını ileri sürse de her zaman doğruluğu savunan kadı Çoban Dede'nin çocuklarına inanır ve adalet yerini bulur.

-Aman kadı ben ettim siz etmeyin, boz eşeği vereyimde cahilliğime tutun, suçumu bağışlayın…Aman Kadı Efendi, ayağınızı öpeyim diye yalvarmaya başlamış. Çoban Dede'nin oğulları Musa'ya acımışlar bağışlanmasını dilemişler (Başaran, 2014b, s. 49).

Güneşe Masallar kitabında yer alan *Hep…Hep…Hepsi!* isimli masalda sürekli kendini düşünen cimri bir adam anlatılır. Zengin adam, yeğenini bodrum katında hapis hayatına mahkum eder ancak evin hizmetçisi olan küçük bir kız delikanlıyı fark eder. Kendince bir plan hazırlayan küçük hizmetçi, delikanlıyı o odadan kurtarır ve zengin amcayı adalete teslim eder. Zengin amcanın dili tutulur ve adaletin gerçekleştiğini ifade edilir: "-Varyemezliğin, cimriliğin sonu bu demiş küçük kız. Yoksulluk, tutumluluk değil, hastalıkmış seninki. Onca varlığın, ne kendine ne başkasına yararı vardı. Çoktan hak etmişsin bunu, zaten yaşamıyordun ki sen" (Başaran, 2014b, s. 79).

Uzunkulak'a Ders isimli masalda, eşeği Uzunkulak ile dertleşen üzümcü Karayazılı'nın ülkenin veziri ile dost olması ve padişahın kendisini soygunla suçlaması anlatılır. Karayazılı babasının katilini bulmak isterken ülkenin soyguncusu durumuna gelir ancak adalet er ya da geç tecelli eder ve suçlular yargılanır:

İyi değnek yedin yerime dostum

Yaman korkulur çektim ben de

Ama değdi

Hem katiller bulundu

Hem de soyulmaktan kurtuldu ülke

Hakkı varmış küçük vezirin:

Dünya insanla güzel

Hele onun gibi can dostlar oldukça

Deh güzel gözlüm dehh (Başaran, 2014a, s. 52).

Adaletin vurgulandığı bir diğer masal *Yiğit Osman'dır*. Köyünde korkak Osman olarak tanınan Yiğit Osman köylüyü vurgunculardan kurtarır ve adaleti sağlayarak köyün kahramanı unvanını alır:

> Getirdiği adamların eğriliklerini anlatan Osman, sözünü bağladı:
>
> "Göster köyümüzün adaletini şunlara Koca Emmi, bir yargıla ki…"
>
> Şaşkın şaşkın ortada dikilen üç yabacıya bakıyordu köylüler. Çokları yalınayaktı. Üstleri başları dökülüyordu. Kara kuruydu yüzleri. Akıl almaz bir iş yapmıştı köyün Korkak Osman'ı. Şu üç harami suratlıyı önüne katıp getirebildiğine göre, kimse korkak diyemezdi ona gayrı, bıçağında yazdığı gibi korkusuz Osman'dı o (Başaran, 2014b, s. 90).

Masallarda yer alan ikinci kök değer sabırdır. Arapça "sabare" (Doğan, 2017, s. 135) sözcüğünden türeyen sabır kelimesi "darda tutmak, engellemek, hapsetmek, sızlanmamak, kendini acındırmamak, birisinden öç almak, birine kefil olmak, toplamak, eklemek, şiddetli olmak" (Truçi, 2022, s. 1197) anlamlarına gelir. Sabır; dert, stres ve tasa gibi olumsuzluk taşıyan durumlara karşı gelmek yerine pozitif bir yaklaşım göstererek onları çözüme kavuşturma ve metanetini koruma durumudur.

Güneşe Masallar kitabında yer alan *Çömlekçi Baba* masalında olgun kişiliği olan ve insanları kırmaktan kaçınan Çömlekçi Baba üzerinden sabır değerine vurgular yapılır. Çömlekçi Baba'nın dükkanına gelen yabancı kişilerle diyalogu sabrı öğretir. Yabancı kişiler çömlek işini küçümseseler bile çömlekçi adam onlara sabırla cevap verir:

> -Uğur olan Çömlekçi!
>
> Dönüp bakmış, o yörede hiç rastlamadığı biratlı. Giysileri varsıl işi…Yüzü bıngıl bıngıl et…Gözlerini beğenmemiş. Dudak ucuyla:
>
> -Eyvallah yabancı demiş! Size de uğurlar ola…

-Atlı sokulmuş:

-Nedir bunlar böyle babalık?

-Ne olsun çanak çömlek…

-Nereden alıyorsun, bir şeye benziyorlar mı bari? Gayri zamanı geçemedi mi bunların?

Çömlekçinin canı sıkılmış ama belli etmemiş:

-Kendim yaparım yabancı, alıcıları beğenirler. Hiç yakınanı duymadım bugüne değin. Eline sağlık usta, güzel olmuş hep derler…Güzelinde zamanı geçmez. (…)

-Bunların tümünü satsan ne kazanırsın? Küçümsediği belliymiş. Çömlekçi Baba dişlerini sıkıp sabretmiş (Başaran, 2014b, s. 22).

Masallarda yer alan üçüncü kök değer saygıdır. Saygı değerinin kökeni "saymak[tır]" (Ceylan, 2022, s. 65). Hem kendine hem de topluma karşı olmak üzere iki boyutu ile öne çıkan saygı "insanın kendi kişiliği ile başkalarının kişiliği arasındaki sınırı bilip, o sınırı aşmaması; kendi aleyhine dahi olsa başkasının hakkına, hukukuna riayet etmesidir" (Kıral, 2018, s. 5). Saygı küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken en önemli kök değerlerden birisidir. Din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın, bireylerin kişiliklerini önemsemeyi ve başkalarına kendine davranılmasını istediği ölçüde davranabilmeyi gerektirir.

Saygı değerinin alt kavramlarından birisi de alçakgönüllü olmaktır. Başaran, alçakgönüllü olmayı *Çömlekçi Baba* üzerinden verir. Çömleklerini yaptıktan sonra kendisine övgü dolu sözler söyleyen, takdir edilen ve beğenilen köylü karşısında mutlu olur. "Gönlü tok bir adammış, kimine ekinle kimine parayla kimine duayla dağıtırmış işlerini…" (Başaran, 2014b, s. 22) ifadesi onun alçakgönüllü kişiliğine vurgudur.

Masallarda yer alan dördüncü değer sorumluluktur. Sorumluluk "1. Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi; sorum, mesuliyet, uhde; 2. Sorumlu olmayı gerektiren bir yükümlülüğün kendisi; ağırlık" anlamlarına gelen bir kavramdır (URL-2, 2026). Kişinin kendisine, toplumuna ve çevresine yönelik bir değer olan sorumluluk bireyin kimliğinin şekillenmesine yardımcı olur.

Mehmet Başaran, *Güneşe Masallar* isimli kitabında yer alan *Çömlekçi Baba* masalında çömleklerinin yanına kimsenin girmesine izin vermeyen bir adam anlatılır. Çömlekçi

Baba bağlık bir köyde yaşayan ve herkesin sevgisini kazanmış bir kişidir. Çömlek yapmaya başladığı zaman ise onu bitirmeden bırakmaz. Bu durum üzerinden Başaran, sorumluluk temasını vurgular. Çünkü yaptığı işi en iyi şekilde yapmak sorumluluk bilinci gerektirmektedir:

Çalışmaya başlıyor bizim usta, derlermiş. Gene kim bilir ne güzel şeyler yapacak topraktan… Ellerine bakın ellerine, ne güzel ne aydınlık!. Ne varsa o ellerde var…Dokunduğu toprak parçası çiçek olup açıyor, kuş olup bıcırdıyor…Bir can vermediği kalıyor yaptıklarına!..(Başaran, 2014b, s. 17)

Balıkçının Oğlu isimli masalda padişahın kızıyla evlenmek isteyen bir delikanlının denizin üzerine saray yapmasıyla gelişen olaylar ele alınır. Yoksul balıkçı çocuğu sevdiği kıza kavuşmak için onun istediği sarayı kısa süre içinde bitirir:

Birkaç ay geçmeden, padişahın sarayına benzer bir saray yükselmiş kıyıda. Görenler "Aşk olsun Balıkçıoğlu'na!" deyip parmak ısırmış "İnşallah sonu da iyi gelir bu gürlüğün." (Başaran, 2014a, s. 77).

Yardımseverlik teması *Akça Kız* adlı kitabın içerisinde yer alan *Çıragöz* adlı masalda da yer alır. Çıragöz sevdiği kıza kavuşmak için padişahın dev aynası, ölümsüzlük suyu ve gök gürültüsü isteklerini yerine getirir. Padişahta sözünü tutar ve Çıragöz'ü sevdiği kıza kavuşturur. Sorumluluk üzerinden yöneticilerin sözünde durması anlatılır.

Sorumluluk teması ve bu temanın tutumu olan sözünde durma değeri *Güneşe Masallar* kitabında yer alan *Çoban Dede'nin Oğulları* adlı masallarda da ele alınır. Babalarının ölümü üzerine baba yadigarı eşeği çalan kişiyi bulan ve kadıya teslim eden çocuklar anlatılır. Mor dağların eteklerinde yaşayan Çoban Dede gördüğü bir rüya üzerine oğullarını karşısına alır ve öğüt vermeye başlar. Çocuklar babalarının nasihatleri karşısında babasından kalan eşeğe gözü gibi bakacaklarına ve Çoban Dede'nin çocukları olduklarını unutturmayacaklarına söz verirler:

Babaları öldükten sonra gerçekten de sözlerini tutmuşlardı. Boz eşeğin üzerine titriyor, akşamlara dek dağda bayırda davar güdüyorlarmış (…) Çoban Dede götü ama, yerini boş komadı, der, parmakla gösterirlermiş köylüler onları… (Başaran, 2014b, s. 43)

Masallarda yer alan sonuncu değer yardımseverliktir. Yardımseverlik; "yardım etme anlamındaki avn kökünden türer; hayırseverlik" (TDK) anlamına gelmektedir (URL-7, 2026). Kişinin kendisinden çok başkasını düşünmesi, herhangi bir karşılık beklemeden maddi ve manevi iyilik yapması kişiyi yardımsever kılmaktadır. Yardımseverlik toplumsal bağı kuvvetlendirmekle birlikte adil ve güvenli bir ortam oluşmasına yardımcı olur. Yardımseverlik; paylaşma, cömert olma, iyilik yapma, alçakgönüllülük vb. gibi kavramlarla iç içe geçmiştir.

Mehmet Başaran'ın masallarında yardımseverlik kavramı geniş bir yer tutmaktadır. Yardımseverlik temasının ele alındığı ilk masal kitabı *Ormanda Cüceler'*dir. Masal, yaratılan cüce karakterler üzerinden niçin ve neden gibi sorularla her şeyi sorgulayan ve dünyayı anlamlandırmaya çalışan cüceler ele alınır. *Cücelerin Ayakları* isimli bölümde çobanın kiraz ağacından kiraz toplamasına yardım eden cüceler anlatılır. Çoban her yıl kirazlarını toplayıp ambara götüren kişileri köylüye sorduğunda şu şekilde cevap alır:

"-Kim toplar benim kirazı, ambara taşır sonra?

-Yardımsever cücelerden başkası yapmaz o işi, dedi köylüler" (Başaran, 2014d, s. 9-10).

Cücelerin Yardımı isimli bölümde ise orak vaktine denk gelen bayramda yardım eden cüceler ele alınır:

Bir dalgalanma, bir kaynaşmadır gidiyordu tarlada. Başaklar devriliyor, kuşaklar atılıyor, demetler bağlanıyordu. Bütün cüceler kendilerini görünmez eden giysilerini giymişlerdi. Bir sağa bir sola koşuşuyorlardı, yükleniveriyorlardı arabayı (Başaran, 2014d, s. 19).

Yoksul köylüye yardım eden cüceler ise *Yoksul Köylü ile Varsıl Köylü'de* anlatılır. Yoksul köylü ailesiyle beraber kömür ocağına yakın bir yerde ikamet eder. Kırık dökük arabasıyla her gün çamurlu ve bozuk yolda bata çıka zengin bir adam için kömür taşır. Bu duruma şahit olan cüceler ise yoksul adamın arabasını kurtarmak için çukur

açar. “Yoksulun arabasını kurtarmak için cüceler açmıştı o çukuru. Varsıla ceza olsun diye öteberi örtmüşlerdi üzerine” (Başaran, 2014d, s. 36).

*Cincin’*de ise tepedeki küçük bir evde üç karış boyuyla insanları seven ve onlara yardım eden cüce ele alınır. “Ahırları temizliyor, inekleri koruyor; kır işlerine koşuyordu. Hastalara şifalı otlar getiriyordu. Bazı çocukları ölümden kurtarmıştı” (Başaran, 2014d, s.38) ifadesiyle yardımseverlik vurgulanır.

Sevdiği kıza kavuşmak için çabalayan Çıragöz’ün öyküsü Çıragöz isimli *masalda* anlatılır. Köylünün Çıragöz hakkındaki düşünceleri onun yardımsever kişiliğini vurgular niteliktedir: “O her birimize darda kaldık mı yetişiyor, keşke biz de ona yardımcı olabilsek, derdine ortak olabilsek” (Başaran, 2014a, s. 7). Masal boyunca yardımseverlik teması padişahın isteklerini yerine getirmekte zorlanan Cıragöz’e yardımcı olan ve norm karakter özelliği taşıyan çam ağacı üzerinden verilir:

> Büyük sular gibi uğuldadı çam:
>
> “Dalımsın, yaprağımsın, biricik dostumsun Çıragöz, yıkma kendini öyle. Her şeyin bir çaresi vardır. Aradığın ayna, devlet padişahının yatak odasındadır. Hemen yola çık. Hep güneydoğusuna git. Bir gün sonra çıplak bir dağ çıkacak karşına; devlerin sarayı o dağın doğusundadır. Yanına bir meşe almayı unutma. Zorda kalırsan dalı başının üzerine tut. Görünmez olursun o zaman. Hadi yolun açık olaa” (Başaran, 2014a, s. 14).

Padişahın ülkesini kıtlıktan kurtarmak için çifçi, taşçı ve çoban olan oğullarından yardım istemesi *Üç Yol* masalında anlatılır. Kuraklıkla boğuşan ülkenin padişahı yardımsever bir kişilik olarak çizilir: “Ülkesinin halkının diriliğini düşünürmüş hep. Onların yüzü gülerse halinden hoşnut, gülmezse dünyası zindanmış. Böbürlenme yukarıdan bakma nedir bilmezmiş” (Başaran, 2014a, s. 25). Yardımseverliğin yanında sorumluluk teması da vurgulanır. Kıtlığın son bulması için Güneş Ülkesindeki kara devin öldürülmesi gerektiğini oğullarına anlatan padişah, oğullarından “Haklısın baba, bize düşer” (Başaran, 2014a, s. 26) diyerek bir cevap alır. Padişahın üç oğlu üzerine düşen görevi yerine getirir ve yardıma muhtaç ülkesini zor durumdan kurtarır. Bu durum masalların sadece çocuklara hitap etmediğini de gösterir. Verimli bir ülkenin olması için halkının refahını düşünen bir yöneticinin olması gerektiğini vurgulanır.

Mehmet Başaran masallarında çam ağacı ve fare gibi semboller norm karakter özelliği taşır. *Keloğlan* masalında ise yardımseverlik ve hayvan sevgisi teması ağırlıklı olarak

işlenir. “Aklı başında, karıncayı bile incitmeyen iyi bir çocuk” (Başaran, 2014c, s. 6) şeklinde tasvir edilen Keloğlan, padişahın kızı ile evlenmek ister ve çeşitli hayvanların yardımı sihirli yüzüğe ulaşır. Yüzüğe ulaşması sonucunda en büyük dileği olan sevdiği kıza kavuşur. Hayvanları incitmeyen Keloğlan farenin yardımı sayesinde sihirli yüzüğe kavuşur: “Hiçbir ustanın yapamayacağı göz kamaştırıcı bir yüzük istiyorum, senden der demez, ortalığı bir parıltı kaplamış, görülmedik bir saray yükselivermiş” (Başaran, 2014c, s. 14).

Boyalı Irmak isimli masalda Fadik’in annesi ölünce babası başka bir kadınla evlenir. Üvey annesi onu ormana gönderir. Fadik boyalı ırmakta yıkanınca eve zengin döner. Fadik sorumluluk sahibi bir kız olarak karşımıza çıkar. Ormanda karşısına çıkan kınalı saçlı ninenin evini dağınık görünce ona hem yardım eder hem de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirir:

“Kulübe dağınıktı. Bulaşıklar çamaşırlar…Fadik kolları sıvayıp işe koyuldu kova kova sular taşıdı, yıkadı yudu, sildi süpürdü ortalığı. Kınalı saçlı ninecik, gülümsiyerek onu izliyordu bir köşeden. Hem çalışıyor, hem bir türkü mırıldanıyordu kız” (Başaran, 2002a, s.14).

Yardımseverliğin alt bir değeri olan misafirperverlik *Uzunkulak’a Ders* masalında vurgulanır. Ülkenin veziri ile dost olan Karayazılı isimli üzümcü vezir tarafından evinde ağırlanır:

Üzümcü başköşeye oturtulmuş, sofalar kurulmuş, önüne ki düşte bile göremezsin öylesini. Vezirin tatlı sözleri, güler yüzü gördüğü saygınlık, yüreğini hafifletmiş, içini açmış, dünyaya ısındırmış onu. “Dünya da iyi insanlar da var diye düşünmüş” (Başaran, 2014a, s. 45).

Misafirperverliğin vurgulandığı bir diğer masal *Yarımçarık*’tır. Yarımçarık isimli yoksul bir köylü köyde gördüğü Aksakallı yabancıyı evine davet eder. “Konuğum olun bu akşam kül kömür bir şey bulur buluştururuz. Karım hoşlanır konuk ağırlamaktan” (Başaran, 2014a, s. 66) ifadesi misafirperverlik teması vurgulanır. Aksakallı yıllar önce kızını kaybetmiş ve onun izini sürmek için kılık değiştirmiş bir padişahtır.

Yarımçarık, Aksakallı adamı evine davet edince Aksakallı adam yıllardır aradığı kızına kavuşur.

Pabuç diken Eskici Mehmet ustanın işinin padişah tarafından yasaklanması ve azimle başka bir iş bulmak için çabalaması *Eskici Mehmet Usta* isimli masalda anlatılır. Malda ve mülkte gözü olmayan Eskici Mehmet Usta karısıyla beraber neşeli bir hayat sürer. Masalda misafirperverlik ve azim temaları ele alınır. Ülkenin vezirleri kılık değiştirerek evleri gezerler. Mehmet Usta'da onları evine buyur eder:

Eskici Baba kapıyı açtı:

"Buyurun canlar! Birini mi aradınız ?"

"Yabancıyız dedi vezir, geçerken şenliğinizi duyduk, konuğunuz olmak istedik biraz."

"Başımızın üstünde yeriniz var. Geçin hele. Karnınız aç mı?" (Başaran, 2002a, s. 25).

Köy Enstitülerinden mezun olan ve öğretmenlik de yapan Mehmet Başaran, masallarında yardımseverlik, adalet, sorumluluk, saygı gibi değerleri ele alır. Başaran'ın anlatılarında masalların önemli bir yeri vardır. Çünkü masallar temel değerlerin aktarımında etki gücü yüksek anlatılardır. Onun masalları önemsemesi eğitimci kimliğinin yansımasıdır. Mehmet Başaran'ın masalları sadece çocuklara hitap etmez aynı zamanda çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu için büyüklere de hitap eder. Benimsenen kök değerlerin yerel değil evrensel nitelikte olduğu görülür. Bu değerler seçkisi onun toplumcu duyarlılığının göstergesi olarak okunabilir.

5. SONUÇ

Mehmet Başaran, 1926'da Ceylanköy'de dünyaya gözlerini açar. Çiftçi, marangoz ve dülger bir baba ile ev hanımı bir annenin ikinci çocuğudur. Köyündeki üç sınıflı okul ile başlayan eğitim hayatı, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nden mezun olmasıyla biter. Atandığı ilk kurum Antalya Aksu Köy Enstitüsü'dür. Burhaniye Gömeç İlkokulu, Edremit Gazi İlkokulu, Kartal Ortaokulu, Göztepe Ortaokulu ve 50. Yıl Tahran Lisesi gibi çeşitli kurumlarda görev alır. Otuz iki yıllık hizmetini tamamlayarak 1979 yılında kendi isteği ile emekli olur. Nesli Hatun ile evliliğinden Filiz ve Deniz adlı iki kız evladı bulunan Mehmet Başaran, 2015 yılında hayata veda eder.

"Mehmet Başaran'ın Eserlerinde Köy Enstitüleri ve Eğitim" isimli çalışma üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Köy Enstitülerinin kuruluş öyküsü, amacı ve ilkeleri, kurulduğu coğrafyalar, kapatılış süreci ve bu kurumdan mezun olan sanatçılar ele alınmıştır. İkinci bölümde Mehmet Başaran'ın hayatı, sanatı ve eserlerinin kimliği ile ilgili detaylar aktarılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Mehmet Başaran'ın eserleri Köy Enstitüleri ve eğitim odaklı temalar bağlamında incelenmiştir.

17 Nisan 1940 yılında açılan Köy Enstitüleri maarif alanında atılan önemli bir adımdır. Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç önderliğinde açılan bu kurum köylerin kalkınması için öğretmen yetiştirmeyi amaçlar. Anadolu'nun dört bir tarafında açılan ve kısa bir süre faaliyet gösteren bu kurumlar; kırsal kesimdeki halkın ekonomik, kültürel, sosyal, toplumsal vb. gibi çeşitli açılardan kalkınmasına katkı yapar. Köy Enstitüleri; bilgi ve becerilerle donattığı bireylerin üretim ve fırsat eşitliği çerçevesinde eğitim almasını sağlayan, onları insan onuruna yakışan adil bir dünyada yaşayabilmesi için elzem olan meziyetlerle teçhiz eden kurumdur. Sadece ilkokul öğretmeni yetiştirmeyen bu kurumlar bulundukları bölgenin gelişmesine ve kalkınmasına yol açan en somut atılımdır. Köy Enstitüleri; kurulduğu ilk andan itibaren siyasal, ideolojik, kişisel vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı eleştirilerin merkezinde olan bir kurum hâline gelir. Köy Enstitülerinin kapatılışı, Türk eğitim tarihinde önemli bir kırılma noktası olur ve böylece köy ölçekli kalkınma hareketi akamete uğrar.

Türk Edebiyatında toplumcu gerekçi anlayış ile eser veren sanatçılardan bazıları Köy Enstitülerinden mezun olur. Bu sanatçılardan birisi de Mehmet Başaran'dır. Köy Enstitüleri, Mehmet Başaran'ın hem bireysel yaşamında hem de edebî kimliğinde önemli bir yer tutar. Kepirtepe Köy Enstitüsünden mezun olan sanatçı; Köy Enstitülerinin kuruluşundan kapatılışına kadarki süreçte yaşananlara özellikle şiir kitaplarının satır aralarında yer ayırır. Bu kurumun eğitim yuvasına dönüşme serüveni ise onun romanlarından ve şiirlerinden okunabilir. Başaran, hem Köy Enstitülerinin kapatılmasına karşı duyduğu üzüntüyü hem de kapatılmasına sebep olanlara karşı sitemini eleştirel bir şekilde otobiyografik özellik taşıyan romanları aracılığıyla okuyucusuna aktarır.

Mehmet Başaran, çeşitli köylerde öğretmenlik yaptığı için eğitim kurumlarının fiziki olarak eksikliğine ve öğretmen sayılarının yetersizliğine şahit olur. Hikâyeleri aracılığıyla bu sorunlara değinirken arka planda Anadolu halkının bir zamanlar kendi kaderlerine terk edilişlerine, okul olmadığı için ailesinden ayrılmak zorunda kalan öğrencilere, birleştirilmiş sınıf uygulamalarının olumsuz yanlarına, öğretmen atama sayılarının yetersizliğine işaret eder. Başaran'ın detaylı bir şekilde eserleri aracılığıyla anlattığı bir diğer mesele de halkın, eğitimcilerin ve yöneticilerin eğitim kavramına karşı oluşturduğu perspektiftir. Hikâyelerinde bu sorunu eğitimi değersizleştiren ve çıkarını düşünen kişiler ile çocukları eğitim alsın ve aydınlık bir geleceğe kavuşsun diye çırpınan aileler üzerinden anlatır. Ayrıca ideolojik gerekçelerle Köy Enstitüleri döneminde yasaklanan, toplatılan ve yakılan kitapları hikâye kahramanlarının bakış açısı üzerinden sunar. Böylece Mehmet Başaran'ın anlatıları, Türk eğitim ve basın tarihinin bir dönemi için önemli bir tanıklık oluşturur.

Toplumsal hayatta kadınlar, geleneksel kalıp yargılardan dolayı eğitim hayatına erişim süreçlerinde sıkıntılar yaşamıştır. Köy Enstitülerinin Türk eğitim tarihine en önemli katkısı karma eğitime geçiştir. Karma eğitim uygulanmasına Köy Enstitüleri açılmadan daha önce başlanmış olmasına rağmen kırsal bölgelerde uygulamaya alınması Köy Enstitüleri sayesinde olur. Başaran, Türk eğitim tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılan karma eğitim anlayışını ve bu anlayış ile birlikte sorun olarak görülen kız çocuklarının eğitim alma meselesini hikâyeleri aracılığıyla işler. Mehmet Başaran, karma eğitim uygulaması ve kız çocuklarının eğitim alamaması problemini

birçok perspektiften anlatır. Onun eserlerinde karma eğitim anlayışı, öğretmen ve müdür olan anlatı kişilerinin görüşleri üzerinden ele alınır. Eserlerinde ortaya koyduğu müdür profili, karma eğitimin sakıncalı olduğunu savunan bir idareci kitlesini temsil ederken; oluşturduğu öğretmen tipleriyse bu zihniyeti eleştiren ve karma eğitimi destekleyen eğitmen kitlesini temsil eder. Başaran, tıpkı Köy Enstitüleri gibi karma eğitim anlayışının da siyasi ideolojinin malzemesi haline getirilişini eleştirir. Başaran, eğitim alan kız çocuğu ile birlikte toplumun gelişeceğinin, kadınların kendi ayakları üzerinde duracağının, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarda kimlik kazanacağının bilincindedir. Bu yüzden hikâyelerinde eğitim hakları elinden alınmış kadın kahramanların, çocukları eğitim alabilsin diye verdikleri mücadeleyi ifade eder.

Mehmet Başaran'ın incelenen hikâyelerinde dikkati çeken bir özellik ise devrimci, ilerici, mücadeleci ve aydın ruhlu öğretmen tipidir. Öğretmenlerin Mehmet Başaran'ın yaşamıyla bağlantılı olarak idealize edilmiş kişiler oldukları söylenebilir. Çünkü hikâyelerdeki öğretmenler de tıpkı Başaran gibi eğitim hayatı içerisinde aktif olarak yer alan ve inandığı ideal uğruna yılmadan çalışan kişilerdir. Öğretmenler fedakar, özverili ve anaç tiplerdir. Halka sadece teorik bir bilgi aktarmakla kalmayan öğretmen tipleri, aynı zamanda halkın öğrendiklerini uygulamaya geçirmesine de yardımcı olur. Bu yönüyle Başaran'ın çizmiş olduğu öğretmen tipleri Köy Enstitülerinin kuruluş felsefesi ile örtüşür. Mehmet Başaran, idealist ve özverili öğretmenlerin karşısına öğretmenlik mesleğini hakkıyla yerine getirmeyen eğitimci kişileri de çıkarır. Bu tipe sahip öğretmenler, kendi çıkarları uğruna halka tepeden bakan ve halk ile kendi arasına mesafe koyan kişiler olarak eserlerde yer alırlar. Onlara göre kendileri bilgi ve birikimiyle herkesten üstündür. Bunun sonucunda ise hem kendilerine hem öğrencilerine hem de mesleğine yabancılaşırlar. Mehmet Başaran, ideal olan ve olmayan öğretmen tiplerini ele alır. Bununla birlikte onun eserlerinde, öğretmen maaşlarının yetersizliği nedeniyle yaşanılan ekonomik sıkıntılar, Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin atandıkları yerlerde ideolojik nedenlerle benimsenmeyerek ötekileştirilmeleri gibi eğitim kadrosunun maruz kaldığı diğer problemleri okumak da mümkündür. Yazarın toplumcu gerçekçi kimliği eserlerinde okurun benimsemesini istediği tipler ile istemediği tipler arasındaki farkın net olarak ortaya koyulmasını sağlar. Böylece dramatik aksiyonu sağlayan güçler arasındaki çatışma, belirgin bir şekilde ortaya çıkarılır.

Mehmet Başaran masal kitaplarında ise yardımseverlik, sevgi, saygı, sorumluluk gibi temel normları çocuklara kazandırmak ister. Ancak kendisi toplumcu gerçekçi anlayış ile eser kaleme alan bir sanatçı olduğu için masallarında da adalet, haksızlığa karşı durma, hakkını arama gibi değerler öne çıkar. Masallarının satır aralarında ifade edilen temel değerler, olağanüstü olaylar ve kahramanlar aracılığıyla okura sunulur.

Sonuç olarak Mehmet Başaran; bir toplumun ancak eğitimle kalkınabileceğini, her türlü yerel ve ideolojik kaygıdan uzak olarak dünyayı yaşanabilir bir yer haline getirecek olan tek şeyin eğitim olduğunu okuyucusuna sunar. Ayrıca eğitim sürecinin asla siyasi atmosferin etrafında şekillenemeyeceğinin ve ideolojik perspektiflere basit bir malzeme haline getirilmeyeceğinin altını çizer. Başaran; eğitimci kimliği ile bizzat inandıklarını sahada uygularken, yazar kimliği ile inandıklarını geniş kitlelere duyurabilmek için edebî eseri bir araç olarak kullanır. Hayalini kurduğu dünyaya giden yolu inşa etmek için sözü, insanlığın ortak bilinçaltına bırakır.

KAYNAKLAR

Akagündüz, Ü. ve Akagündüz, S. (2017). İmece dergisi ve dergideki toplum temalı yazıların bibliyografik künyesi (1961-1965). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(60), 189-208.

Akandere, O. ve Esen, S. (2021). Köy enstitülerinde iş ve üretim odaklı eğitim, küme çalışmaları ve imece. *Atatürk Yolu Dergisi*, 69, 25-49.

Akandere, O. ve Yıldız, N. (2017). Köy enstitülerinin ideolojik yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 35, 275-316.

Akkaya, N. (2014). Keloğlan masallarında yer alan değerlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(2), 312-324.

Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi M.Ö 1000-M.S. 2019.* Pegem Akademi Yayınları.

Altun, A. (2023). *Köy enstitüleri köylerin aydınlanma hikâyesi.* Gece Kitaplığı.

Anık, M. (2006). Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, 20, 279-309.

Apaydın, H. (2018). Adalet nedir? Mahiyet ve keyfiyet. *Bilimname*, 1, 459-476.

Arman, H. (1976). Köy enstitüleri gerçeği. Kuruluşunun 36. yılında köy enstitüleri özel sayısı. *Aylık Eğitim Bilim Sanat Dergisi*, *1*(5), 7-14.

Arslan, Ö. (2018). Köy enstitülerinin toplum kalkınmasındaki rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, *6*(1), 84-119.

Aykaç, M., Aykaç, N. ve Sarıkaya, H. (2018). Bir modernleşme öyküsü köy enstitüleri. *Turkish Studies Educational Sciences*, *13*(27), 183-201.

Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36), 267-282.

Bağcı, C. (2022). *Bozkırdaki ağaç köy enstitüleri.* Librum Yayınları.

Ballı, F. ve Kartal, S. (2020). Eğitimin siyasal işlevi; sosyal bilimler ders kitabı örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 36-49.

Balyemez, S. (2019). Eğit-, eğitim kelimelerinin yapısı ve Türkiye Türkçesine girme süreci. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 47, 41–52. https://doi.org/10.21563/sutad.855743.

Başaran, H. B. (1999). *Canevimde mor ısırgan.* Papirüs Yayınevi.

Başaran, M. (1960). *Nisan haritası.* Varlık Yayınevi.

Başaran, M. (1963). *Kocakent.* Kardeşler Basımevi.

Başaran, M. (1975). *Gök ekin.* Cem Yayınevi.

Başaran, M. (1979). *Aç kapıyı beziganbaşı.* Özyürek Yayınları.

Başaran, M. (1986). *Günler tuz rengi.* Yaylacılık Matbaası.

Başaran, M. (1990b). *Sis dağının başında borana bak borana.* Cem Yayınevi.

Başaran, M. (1999a). *Özgürleşme eylemi köy enstitüleri.* Cumhuriyet Kitapları.

Başaran, M. (1999b). *Devrimci eğitim ve köy enstitüleri (Tonguç yolu).* Papirüs Yayınevi.

Başaran, M. (2001). *Sabahattin Eyüboğlu ve köy enstitüleri.* Papirüs Yayınevi.

Başaran, M. (2002a). *Boyalı ırmak.* Papirüs Yayınları.

Başaran, M. (2002b). *Pir sultan ölür ölür dirilir.* Evrensel Basım Yayın.

Başaran, M. (2006). *Kuşatılmış yaşam günaydın aşk.* Cumhuriyet Kitapları.

Başaran, M. (2007). *Trakya rüzgârı.* İleri Yayınları.

Başaran, M. (2009). *Büyük aydınlanmacı öğretmenim Hasan Âli Yücel.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Başaran, M. (2014a). *Akça kız.* Şimşek Yayınları.

Başaran, M. (2014b). *Güneşe masallar.* Şimşek Yayınları.

Başaran, M. (2014c). *Keloğlan.* Şimşek Yayınları.

Başaran, M. (2014d). *Ormanda cüceler.* Şimşek Yayınları.

Başaran, M. (2020a). *Çarığımı yitirdiğim tarla-Aç harmanı.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2020b). *Elif diye bir türkü-Dilsiz oyunu.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2020c). *Memetçik Memet.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2020d). *Yüreğin sesi zeytin ülkesi.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2021a). *Eylülün kızgın soluğu.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2021b). *Giz kokan suskunluk.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2021c). *Öğretmeniz acıya sürgün.* Literatür Yayınları.

Başaran, M. (2022). *Yasaklı… acının ve sevginin yurttaşı*. Literatür Yayınları.

Başaran, M. (Haz.). (1990a). *Hoşça kal dünya Deniz Başaran'dan kalanlar…* Cem Yayınevi.

Beklen, İ., Demir Köroğlu, S., Ördek, H. ve Yuvanç, V. (2025). Birleştirilmiş sınıf uygulayan okullarda karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Tigin Analitik Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 45-60.

Boybeyi, S. ve Gül, S. (2008). Cumhuriyet aydınlanmasının kısa tarihi: Köy enstitülerini çevreleyen tarihsel ve toplumsal koşullar ve bugüne çıkarsamalar. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, *2*(3), 67-92.

Büyüktolu, R. ve Ateş, O. (2024). Köy enstitüleriyle ilgili mecliste yapılan yasal düzenlemeler (1937-1966). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 48, 319-354.

Ceylan, H. (2022). Saygı. *Bilim Armonisi*, 1, 65-65.

Coşkuner, E. (2024). Kemalist köycülük politikaları doğrultusunda köy enstitüleri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 23*(2), 571-594.

Çankaya, E. (2013). Köy edebiyatı ve Türk edebiyatında köye "içerden" bakış doğuşu, etkileri, sonuçları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*(4), 473-488.

Çankırılı, A. (2003). *Aile ve okulda değerler eğitimi.* Zafer Yayınları.

Çavdar, M., Aslan, Ö., Yücel, Y. ve İçer, D. (2022). Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze öğretmen seçme, yetiştirme ve atama uygulamaları. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8*(57), 1428-1440.

Çelebi, N. ve Kazancı, E. (2021). Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve yabancı eğitim uzmanlarının eğitimdeki etkileri (1923-1960). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(4), 198-212.

Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 73-85.

Çifci, Ç. ve Güner, A. (2024). Masalların etik dünyası: Okul öncesi dönemde değerler eğitiminde masal anlatımının rolü. *International Social Sciences Studies Journal*, 10, 1782-1791.

Demir, Ü. ve Acar, O. (2019). Performansa dayalı ücret eşit işe eşit ücret paradoksu: Kamu kurumları üzerinden analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(2), 81-109.

Demirbaş, İ. ve Özalp, T. (2022). Türkiye'de cumhuriyet dönemi eğitim politikaları (1923-1950). *Journal of History School*, 59, 2604-2626.

Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilime giriş.* Dergâh Yayınları.

Doğan, M. (2017). Karakter gücü olarak sabır ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. *The Journal of Happiness & Well-Being, 5*(1), 134-153.

Doğan, S. (2014). Eğitimin işlevleri. C. T. Uğurlu (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (ss. 39-53). Eğiten Kitap Yayıncılık.

Dönmez, C. (2005). Atatürk ve cumhuriyet döneminde ortaöğretim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 254-268.

Elibol, M. (2021). *Cumhuriyeti taçlandıran kurum köy enstitüleri.* Tılsım Yayınevi.

Elmas, A. (2020). *Köyü canlandırma hareketi olarak köy enstitüleri.* İksad Yayınları.

Erdem, A. (2011). Atatürk'ün eğitim liderliğinin başarısı: Türk eğitim devrimi. *Belgi*, 2, 163-181.

Erdem, C. ve Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim kavramsal inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 159-171

Ernas, S. ve Bahat, İ. (2023). Eğitimin bireysel ve toplumsal yaraları. Ö. Baltacı (Ed.). *Eğitim Bilimleri Araştırmaları-III* içinde (ss. 1-19). Özgür Yayınları.

Erol, F. Z. ve Erol, M. (2021). Yeniden var olma sürecinde köy enstitülerinin rolü. *Akademik Matbuat*, *5*(1), 73-90.

Esen, Z. (2007). *Kepirtepe ve Arifiye Köy Enstitüleri (1940 – 1946).* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Ezer, F. (2019). Köy enstitülerinin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Belgi Dergisi*, 19, 1786-1804.

Forster, E. M. (2016). *Roman sanatı* (Ü. Aytür, Çev.). Milenyum Yayınları.

Gedik, S. (2019). Masalların eğitimsel işlevleri. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, *3*(1), 356-367.

Gedikoğlu, Ş. (1971). *Evreleri, getirdikleri ve yankılarıyla köy enstitüleri*. İş Matbaacılık.

Gökçe, E. ve Erdem, A. (2019). *Etkili öğretmenlik.* Ertem Basım Yayınları.

Gönül, İ. ve Aslan, R. (2018). Birleştirilmiş sınıftan mezun öğrencilerin üst eğitim kademesinde karşılaştıkları sorunlar. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 43-62.

Gözütok, Ş. (2012). Batı ve İslâm dünyasında karma eğitim. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2, 93-112.

Gut, E. (2018). Köy enstitüleri dergisi üzerine bir inceleme. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, *1*(1), 69-94.

Gül, S. ve Alican, A. (2014). Cumhuriyet modernleşmesinin Anadolu ateşi köy enstitüleri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 12-27.

Gül, S., Alican, A. ve Gümüşoğlu, F. (2014). Cumhuriyetin aydınlanma sembolleri: Kadınlar ve köy enstitüleri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 89-114.

Gülen, A. (2022). İsmet İnönü ve köy enstitüleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 70, 188-207.

Güngör, C. (2017). Eğitimin ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, *3*(1), 14-37.

Güven, İ. (2022). *Türk eğitim tarihi.* Pegem Akademi Yayınları.

Hafızoğulları, Z. (2021). Köy enstitüleri hakkında bir düşünce. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *70*(3), 899-907.

Hurn, C. (2018). *Eğitim sosyolojisi okulun imkan ve sınırları* (A. Kayısılı, A. Soylu, Çev.). Pegem Akademi Yayınları.

İnci, İ. (2022). Tarihsel süreç içinde Türkiye'de tarımsal makine ve ekipmanların modernizasyonu 1948-1960. *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(13), 143-154.

Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 172-194.

Karagöz, B. (2017). Naki Tezel'in Türk masalları adlı kitabının değerler açısından analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *5*(3), 534-556.

Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 23-36.

Katı, Y. (2024). *Türk halk anlatmalarında değerler eğitimi.* İksad Yayınevi.

Kılıç, B. ve Yılmaz, O. (2018). Fakir Baykurt'un masallarında değer eğitimine ve masalların Türkçe eğitimine katkısı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, *7*(2), 1104-1125.

Kılıç, F. (2023). *Aydınlanma yolunda köy enstitüleri.* AZ Kitap Yayınları.

Kılınç, B. (2013). Kendi kendini açıklayan bir kavram: Adalet. M. Balcı (Ed.). *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, Birikimler IV* içinde (ss. 29-49). Hukuk Vakfı Yayınları.

Kıral, E. (2018). Kayıp giden bir değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, *1*(5), 4-10.

Kocabaş, K. (2014). Köy enstitüleri ve fen eğitimi. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 62-73.

Kocabaş, K. (2020). *Köy enstitülerinden günümüze eğitim ve arayışlar.* Teknofest Matbaacılık.

Kocabaş, K. (Ed.). (2010). *Mehmet Başaran.* Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Koçak, C. (2013). *Türkiye'de milli şef dönemi (1938-1945).* İletişim Yayınları.

Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar.* Kesit Yayınları.

Köşgeroğlu, N. (2010). *Beli kırılan devrim köy enstitüleri ve kadın kalemler.* Alter Yayıncılık.

Közleme, A. (2021). Köyü modernleştirme ve rejim ideolojisini köye taşıma projesi: Köy enstitüleri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 24, 193-223.

Kurdakul, Ş. (1999). *Şairler ve yazarlar sözlüğü*. İnkılap Yayınları.

Kuşci, A. (2021). T*ürk eğitim tarihi (1923-1950).* İksad Yayınları.

Maden, F. (2009). Kepirtepe köy enstitüsü (1937-1954). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *25*(75), 492-522.

Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekan kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(7), 91-106.

Necatigil, B. (1975). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*. Varlık Yayınları.

Oğuz, Ö. (2017). *Türk halk edebiyatı el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Ortaç, İ. (2005). Ülkemizin kaçırdığı en büyük eğitim projesi: Köy enstitüleri. *Pivolka*, *4*(17), 3-5.

Önk, M. (2015). Atatürk dönemi eğitim sistemi gelişmelerine bir bakış. *International Journal of Social Science*, 37, 511-530.

Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *19*(1), 334-344.

Özpınar, P. (2020). *Köy enstitüleri çağdaşlaşma yolunda.* Gece Kitaplığı.

Öztürk, E. (2012). *Cumhuriyet dönemi aydın kimliği, sekülerleşme ve köy enstitüleri.* Rağbet Yayınları.

Pala, İ. (2017). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.

Seyrek, A. (2019). *Köy enstitüleri.* Dorlion Yayınları.

Sönmez, S. (2002). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim felsefesi, amacı ve politikası. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 305-319.

Stevick, P. (2021). *Roman teorisi* (S. Kantarcıoğlu, Çev.). Akçağ Yayınları.

Şahin, M. (Ed.). (2021). *Köy enstitüleri, aydınlanma ve insan.* Son Çağ Yayıncılık Matbaacılık.

Şanal, M. ve Alaca, E. (2023). *Türk eğitim tarihi Orta Asya'dan günümüze.* Pegem Akademi Yayınları.

Şenkaloğlu, S. (2021). Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sistemi ve sorunları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 24-36.

Şeren, M. (2008). Köye öğretmen yetiştirme yönüyle köy enstitüleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(1), 101-125.

Şimşek, G. ve Mercanoğlu, C. (2018). Bir planlama örneği olarak köy enstitüleri deneyimi. *Planlama Dergisi, 28*(3), 261-281.

Şimşek, H. ve Kart, M. (2020). Türk eğitim sisteminde değer arayışı: Yenilenen (2017) ilköğretim programları hangi değerleri kazandırıyor?. *Değerler Eğitimi Dergisi, 18*(40), 9-44.

Taner, M. ve Başal, H. (2009). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye'de ilköğretimde ve ilköğretime öğretmen yetiştirmede niceliksel ve niteliksel gelişmeler. *e-Journal of New World Sciences Academy, 4*(1), 140-154.

Taşkaya, S. ve Akbaşlı, S. (2008). Okuma yazma öğretiminde köy enstitülerinin yeri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 14-22.

Taşkın, P. (2014). *Ortaöğretim okulları öğrencilerine yönelik disiplin düzenleme ve uygulamalarının çocukların temel hak ve özgürlükleri bağlamında değerlendirilmesi*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

TDK. (1998). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tonguç, E. (1970). *Devrimci eğitim ve köy enstitüleri.* Ant Yayınları.

Tos, F. (2022). *Köy ve köy enstitüleri.* Dorlion Yayınları.

Truçi, B. (2022). Mehmet Akif Ersoy'da ahlâkî bir değer olarak sabır. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, *9*(84), 1196-1207.

Tuna, S. (2009). Köy Enstitüleri'nde kadın olmak. *Fe Dergisi, 1*(1), 20-29.

Tunç, A. (2009). Köy enstitülerinde sanat eğitimi ve dönemin yöneticilerinin sanata yaklaşımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 30-34.

Tural, A. (2016). Türk eğitim tarihinde alternatif bir model: Köy enstitüleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 17-21.

Türen, A.Ö. (Ed.). (2022). *Köy enstitüleri dosyası Türk rönesansı.* Destek Yayınları.

Türkmen, İ. (2020). Köy enstitüleri araştırmaları üzerine metodolojik bir yaklaşım. *History Studies, 12*(3), 1316-1333.

Türkoğlu, A. (Ed.). (2021). *Köy enstitüleri üzerine seçme yazılar.* Son Çağ Yayıncılık Matbaacılık.

Unat, K. (2021). İmece dergisi ve dergide yer alan toplumsal temalı yazıların bibliyografik künyesi (1965-1970). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*(77), 307-324.

URL-1 https://www.lugatim.com/s/tanyeri. Erişim Tarihi: 25.01.2026.

URL-2 https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 25.01.2026

URL-3 https://istanbul.edu.tr/omer-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri. Erişim Tarihi: 25.01.2026.

URL-4 https://istanbul.edu.tr/osman-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri. Erişim Tarihi: 25.01.2026.

URL-5 https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021. Erişim Tarihi: 22.02.2026.

URL-6 https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103803.pdf. Erişim Tarihi: 12.04.2026.

URL-7 https://islamansiklopedisi.org.tr/yardimlasma. Erişim Tarihi 01.05.2026.

Ünsal, S. (2021). Öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve öğretmenlerin değişen rolleri üzerine nitel betimsel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(42), 1481-1504.

Ünsal, S. ve Gökdaş, A. (2020). Eğitimin işlevlerinin gerçekleşme düzeyinin öğretmen algılarına göre incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education, 9*(4), 1133-1157.

Ünser, H. (2021). Enstitü çıkışlı yazarların köy gerçeğine yaklaşımları (1950–1960). *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 61*(2), 709-722.

Yardımcı, M. (2008). Geleneksel kültürümüzde taş: Zile'de taşlarla ilgili inanmalar, uygulamalar ve oyunlar. *Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu Bildirileri* (ss. 1–16). Zile, Tokat.

Yazğan, A. (2024). Türkiye modernleşmesinde 'köy enstitüleri'nin yeri. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 98-109.

Yıldırım, G. ve Demirel, M. (2019). Türk tarihinde değerler ve değerler eğitimi üzerine bir inceleme. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları, 5*(1), 92-99.

Yılmaz, A. (2015). Bozkır romanlarında köy enstitüsü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(29), 309-338.

Yılmaz, A. (2023). Tarihsel gelişimi bağlamından köy enstitüleri (1940-1954). *Asya Studies, 7*(24), 339-352.

Yiner, A. (2018). Köy enstitüleri üzerine bir deneme. *The Journal of Academic Social Science Studies, 5*(4), 307-317.

Yurtbakan, E. ve Altun, T. (2018). Taşımalı eğitimle öğrenim gören öğrencilerin başarılarına ilişkin eğitimcilerin görüşleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 754-768.